

Institut pro kriminologii
a sociální prevenci

Šárka Blatníková

Nebezpečnost a násilí ve vězeňském prostředí

Nebezpečnost a násilí ve vězeňském prostředí

Šárka Blatníková

Autor:

PhDr. Šárka Blatníková

Spolupracovali:

Mgr. Zuzana Kostelníková (odborná spolupráce)

JUDr. Petr Zeman, Ph.D. (odborná spolupráce)

Recenzenti:

PhDr. JUDr. Jana Firstová, Ph.D., Vyšší policejní škola a Střední policejní škola MV v Praze

PhDr. Kateřina Schneinerová, Vězeňská služba ČR, Věznice Ostrov

Poděkování:

Za ochotu a pomoc při hledání dostupných dat děkuji zejména Lucii Mäsiarové, PhDr. Václavu Jiříčkovi, Ph.D. a Mgr. Václavu Džofkovi.

Obsah

I. Úvod	9
I.1. Předmět a cíl výzkumu	9
I.2. Metody a techniky použité ve výzkumu	10
I.3. Výzkumný soubor	11
I.4. Limity výzkumného úkolu a řízení rizik	11
I.5. Vymezení některých souvisejících pojmů a konceptů	12
II. Nebezpečnost a vězeňské prostředí	17
II.1. Nebezpečnost	17
II.2. Vybrané nástroje k identifikaci „nebezpečných/rizikových“ osob a k predikci vězeňského násilí	20
II.3. Nebezpečné a rizikové vězněné osoby	24
II.3.1. Externí a interní klasifikace v penitenciárních podmínkách Klasifikace nebezpečných vězňů	25 26
II.3.2. Nebezpečné vězněné osoby v českých věznicích – platná právní úprava	29
II.3.3. Nebezpečnost v interních předpisech Vězeňské služby ČR	31
II.3.3.1. Seznam (index) nebezpečných osob v českých věznicích – NGR č. 29/2009	32
II.3.3.2. Vězněné osoby označené jako N či ZN v českých věznicích – květen 2013	34
II.3.3.3. Velmi nebezpečný odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody	36
II.3.3.4. Nebezpečnost odsouzených v rámci Souhrnné analýzy rizik a potřeb odsouzených	37
II.3.4. (Ne)bezpečnost v Koncepti vězeňství do roku 2025	38
II.3.5. (Ne)bezpečnost a rizika v návrhu novely zákona o výkonu trestu odnětí svobody	38
III. Násilí ve vězeňském prostředí	43
III.1. Teoretické koncepty k objasnění násilí a agrese ve vězeňském prostředí	44
III.2. Druhy, typy a formy vězeňského násilí	47
III.2.1. Kolektivní násilí v prostředí vězení	48
III.2.2. Interpersonální násilí v prostředí vězení	49
III.2.2.1. Násilí mezi vězni	49
III.2.2.2. Násilí vězeň vs. personál věznice	49
III.2.2.3. Sebeпоškozování a suicidální pokusy	50
III.2.2.4. Znásilnění mezi vězni (<i>prison rape</i>)	51
III.2.3. Konkrétní formy násilí ve věznicích	52
III.2.3.1. (Urážlivé) verbální útoky (<i>verbal abuse</i>)	52
III.2.3.2. Drobné krádeže (<i>cell theft</i>)	53
III.2.3.3. Vyloučení/ignorance/nepřijetí (<i>exclusion</i>)	53
III.2.3.4. Loupeže (<i>robbery</i>)	54
III.2.3.5. Výhrůžky (<i>threats</i>)	54
III.2.3.6. Útok/napadení (<i>assault</i>)	54
III.2.4. Motivace pro použití násilí	55
III.3. Predikce chování vězněných osob v prostředí výkonu trestu a vazby	56

III.4. Pachatelé vězeňského násilí	62
III.5. Vězeňské násilí a jeho pachatelé v českých věznicích	
– platná právní úprava	63
III.5.1. Problematika násilí v obecně závazných právních předpisech	63
III.5.2. Problematika násilí v interních předpisech vězeňské služby	64
III.5.2.1. „Vytypované osoby“ v českých věznicích (NGŘ č. 12/2012)	64
III.5.2.1.1. Vězněné osoby označené jako možný pachatel násilí – květen 2013	67
III.5.2.2. Výkon trestu velmi nebezpečných odsouzených (NGŘ č. 66/2013)	68
III.5.2.3. Řešení nepokojů a mimořádné události ve vězeňském prostředí	69
III.6. Identifikace násilných incidentů	70
III.6.1. Případy násilí mezi vězněnými osobami	71
IV. Závěr	77
Resumé	83
Summary	91
Použité prameny	99

I.

Úvod

Prostředí věznic je specifické v řadě ohledů. Mimo jiné v tom, že jsou v něm soustředěny osoby, které se dopustily či u kterých je důvodné podezření, že se dopustily protiprávního jednání, jehož typovou škodlivost vyjadřuje fakt, že bylo kvalifikováno jako trestný čin, a jehož specifická škodlivost se odráží v tom, že byl v jeho důsledku pachatel uvězněn – ať již v rámci výkonu trestu odnětí svobody, nebo ve formě výkonu vazby v trestním řízení. Přestože vězeňskou populaci tvoří pachatelé (či údajní pachatelé) ve výše uvedeném smyslu typově i specificky škodlivých činů, nepředstavují z hlediska rizikovitosti obecně a rizika násilného chování zvláště vůbec homogenní skupinu. Proto je řízení vězeňské populace ve smyslu organizačně-technických opatření za účelem prevence násilného chování vězňů důležitým a obtížným úkolem vězeňské služby. Tato monografie přináší vybrané výsledky výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP), který byl zaměřen především na zmapování způsobu posuzování nebezpečnosti vězňů v českých věznicích a opatření, jež mají předcházet násilí ve vězeňském prostředí.

Penologicky zaměřenému výzkumu se IKSP věnuje dlouhodobě. Podle § 4 svého Statutu¹ realizuje mj. výzkumy, studijní a analytickou činnost v oblasti kriminologie, trestního práva, viktimologie a penologie. Penologický výzkum patří mezi hlavní obsahové směry výzkumné činnosti IKSP, vytyčené v Koncepti rozvoje IKSP na léta 2010–2015². Podnětem k realizaci penologicky laděného výzkumného úkolu, zaměřeného na problematiku násilí mezi obviněnými a odsouzenými a na nebezpečnost, resp. rizikovost osob ve výkonu vazby a trestu, byl především deklarovaný zájem Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR (GŘ VS ČR) o výzkumné uchopení daného tématu. Východiskem takového zájmu podle našeho názoru mj. bylo, že zmapování této problematiky ve věznicích v České republice pomocí oficiálně zaznamenaných incidentů může i přes předpokládanou vysokou míru latence nabídnout řadu zajímavých informací, využitelných pro analytické a strategické účely. Např. nakolik a zda vůbec přeplněnost věznic ovlivňuje počty či charakter jednotlivých forem fyzického násilí mezi vězněnými osobami, nebo zda existují „zákonitosti“, jako např. kdy a kde k napadení obvykle dochází, zda pachatelé násilí jsou osoby, které aktuálně naplňují kritéria osob, označovaných jako „možný pachatel násilí“, či zda je třeba tato kritéria upravit – tedy zda aktuálně nastavená kritéria jsou vhodná pro účinnou prevenci nežádoucích násilných incidentů v prostředí věznic. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem byl do Střednědobého plánu výzkumné činnosti IKSP na období 2012–2015³ zařazen výzkumný úkol „Nebezpečnost a násilí ve výkonu trestu a vazby“, s dobou řešení 2013–2015.

I.1. Předmět a cíl výzkumu

Předmětem výzkumu, jehož výsledky shrnuje tato monografie, byly projevy násilí ve vězeňském prostředí a nebezpečnost vězněných osob. Výzkumný úkol byl tedy zaměřen na fyzické násilí mezi obviněnými a odsouzenými ve výkonu vazby a trestu, a na kritéria, definovaná v dokumentech VS ČR, která spoluurčují tzv. nebezpečnost vězně. Pozornost

1 Instrukce Ministerstva spravedlnosti č.j. IKSP 200/2014, ze dne 20. 6. 2014.

2 [Http://www.ok.cz/iksp/docs/konc11.pdf](http://www.ok.cz/iksp/docs/konc11.pdf).

3 Schválen rozhodnutím ministra spravedlnosti, č.j. 1/2011-SNI-SNK/66; http://www.ok.cz/iksp/docs/sp12_15.pdf.

byla zaměřena na vězňené osoby (obviněné i odsouzené), vedené v seznamu VS ČR jako nebezpečná (N) či jako zvlášť nebezpečná osoba (ZN), a na osoby, vytypované⁴ jako možný pachatel násilí (MPN⁵).

Hlavním cílem výzkumného úkolu bylo získat nové kriminologické poznatky o vězňích, označených jako problémové, resp. nebezpečné osoby, o násilném jednání mezi vězňenými osobami, a o opatřeních realizovaných v reakci na násilné incidenty. K dílčím cílům výzkumu patřilo:

- Zpracovat teoretický vstup k problematice násilí mezi obviněnými a odsouzenými ve výkonu vazby a trestu, a ke konceptu nebezpečné (problémové, obtížné či rizikové) vězňené osoby, který by sloužil jako teoretická, vědomostní základna k této problematice.
- Identifikovat aktuálně používané nástroje k posouzení nebezpečnosti/rizikovosti osob ve výkonu trestu a vazby, příp. k predikci problémového (násilného) chování v instituci.
- Shromáždit a analyzovat relevantní (dostupné) dokumenty a interní předpisy v působnosti Vězeňské služby ČR (VS ČR).
- Zmapovat kritéria rozhodná pro zařazení vězňených osob do seznamu nebezpečných či zvlášť nebezpečných osob.

I.2. Metody a techniky použité ve výzkumu

Realizované výzkumné šetření bylo zaměřené na popis a orientaci v problematice (mapující výzkum), nikoli na testování hypotéz. Těžištěm výzkumného plánu byla deskripce jevů. Úkol byl řešen s využitím standardních metod a technik kriminologického výzkumu a to zejména:

- Analýza odborné literatury, která poskytla přehled o aktuálním stavu poznatků ve sledované oblasti (násilí ve vězení, nebezpečnost vězňených osob, rizikovost, proměnné predikující násilné jednání ve výkonu trestu apod.) a spočívala v rozboru relevantních výzkumných zpráv, studií a odborné kriminologické a forenzní psychologické literatury.
- Analýza dokumentů, konkrétně statistických přehledů a údajů z evidencí a informačních systémů VS ČR (VIS – Vězeňský informační systém VS ČR), relevantních dokumentů a interních předpisů GR VS ČR⁶, souhrnných výkazů o násilném jednání mezi vězňenými osobami (dokumentace VS ČR), a anonymizovaných sestav z databáze rejstříku trestů pro analýzu kriminální kariéry osob ve výzkumném souboru.
- Metody deskriptivní statistiky (s využitím programu MS Excel 2010).

Pro účely analýzy kriminální kariéry vězňených osob, které tvořily výzkumný soubor (viz dále), byl využit původní výzkumný nástroj – záznamový arch, vytvořený v programu Adobe Acrobat XI.

4 Výraz „vytypované osoby“, vyjadřující patrně skutečnost, že dané osoby odpovídají určitému typu, používají relevantní interní předpisy Vězeňské služby, a proto se této terminologie držíme i v této knize.

5 Zkratky N, ZN a MPN jsou oficiálním označením užívaným v dokumentech VS ČR.

6 Zdroj: poskytnuto odborem výkonu vazby a trestu GR VS ČR (č.j. 9/012/002/2015-50/OVV/305)

Při řešení projektu bylo postupováno v souladu s obecně závaznými právními předpisy, včetně předpisů na ochranu osobních údajů a byly respektovány etické zásady vědeckovýzkumné práce.

I.3. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvořily vězněné osoby, zařazené v květnu 2013 na seznam „nebezpečných osob“ a „zvláště nebezpečných osob“ (n = 171), a také osoby, označené jako „možný pachatel násilí“ (n = 198). Celkem výzkumný soubor tvořilo 340 osob (pozn.: 29 osob bylo zařazeno jak do seznamu nebezpečných osob, tak do seznamu možných pachatelů násilí).

I.4. Limity výzkumného úkolu a řízení rizik

Jak již bylo výše uvedeno, podnět k řešení výzkumného úkolu, zaměřeného na problematiku násilí mezi vězni a nebezpečnosti vězňů v českých věznicích, vzešel ze strany GR VS ČR. Projekt výzkumu proto počítal s úzkou součinností GR VS ČR, zejména při získávání anonymizovaných dat o násilných incidentech a o vězněných osobách z kategorií N, ZN a MPN, která byla před zahájením řešení úkolu přislíbena. V rámci řízení rizik (v tomto případě zejména případné nedostupnosti primárních dat) počítal projekt výzkumu s možností, že bude nutno využít alternativní zdroje dat (oficiálně publikované údaje VS ČR, zahraniční studie a odborná literatura).

V průběhu řešení výzkumu se výzkumný tým nakonec musel vypořádat se skutečností, že potřebná data v rozsahu a podobě, nezbytné pro provedení všech v projektu plánovaných analýz, ze strany GR VS ČR buď nebyla poskytnuta vůbec (údaje o násilných incidentech a jejich řešení), nebo byla poskytnuta jen částečně (údaje o osobách zařazených do kategorií N, ZN a MPN). Výzkum byl tedy realizován v omezené variantě, v níž byla empirická část zaměřena na analýzu dostupných dokumentů a deskriptivní analýzu statistických dat o osobách zařazených na index osob nebezpečných, osob zvláště nebezpečných a možných pachatelů násilí ke konkrétnímu datu. Vzhledem k tomu, že s touto možností projekt výzkumu počítal, lze v daném kontextu cíle výzkumu pokládat za splněné. Případná dílčí omezení či problémy, na něž výzkumný tým při řešení úkolu narazil, jsou zmíněny v příslušných kapitolách této knihy při popisu realizace jednotlivých výzkumných aktivit.

V následujícím textu (Kapitola I.5.) se nejprve zaměříme na některé teoretické koncepty a pojmy, které se objevují v souvislosti s tématem násilí v prostředí vězeňského zařízení, a to pokud jde o proces prizonizace, vězeňskou subkulturu nebo vybrané modely užívané k objasnění fenoménu skupinové dynamiky ve vězeňském prostředí. Předložený text je doplněn řadou odkazů na odborné zdroje, kde je možné najít podrobnosti – následující kapitoly si tedy rozhodně nekladou za cíl obsáhnout toto téma komplexně.

Další část monografie (Kapitola II.) se již věnuje nebezpečnosti ve vězeňském prostředí, zejména možnostem prevence ve smyslu predikce, a kritériím, která jsou pro identifikaci nebezpečných osob ve výkonu vazby a trestu používána u nás i v zahraničí. V této části jsou i data o souboru osob identifikovaných jako nebezpečné osoby a zvláště nebezpečné osoby ve výkonu vazby a trestu v ČR. Podobně je členěna Kapitola III., která se zaměřila

více než na prevenci již na konkrétní projevy vězeňského násilí, a to se zaměřením na násilí mezi vězněnými osobami. Tuto část publikace doplňují také vybraná empirická data, která se podařilo pro potřeby tohoto výzkumného úkolu získat (srov. Kapitola I.4.).

I.5. Vymezení některých souvisejících pojmů a konceptů Prizonizace, vězeňský kód a vězeňská (sub)kultura

Tak jako se lidé ve společnosti přizpůsobují normám, zvykům a zákonům dané komunity, tak se musí přizpůsobovat vězni – na společnosti venku nezávislé – vězeňské komunitě. Úspěšně zvládnout tradiční výkon trestu odnětí svobody tedy vyžaduje adaptaci na život ve vězeňském prostředí. Proces postupného přizpůsobování a osvojování si způsobu vězeňského života a fungování ve společenství odsouzených je označován jako **prizonizace**. Tento koncept definoval Donald Clemmer jako proces asimilace vězně na vězeňské prostředí, kdy ve větší, či menší míře přebírá zvyky, mravy, zaběhané způsoby fungování a obecně kulturu vězení (Clemmer, 1940, podle Bosworth, 2004, str. 719). Jde tedy o specifickou adaptaci na vězeňské prostředí, postupnou přeměnu člověka ve vězně. Na jednu stranu se jedná o přizpůsobení se vysoce organizovanému vězeňskému životu, který je spojen se ztrátou aktivity a iniciativy a který se dotýká víceméně každé vězněné osoby. Na druhou stranu s tím souvisí také určitá identifikace s kriminální subkulturou, kam patří např. osvojení si (a užívání) specifického jazyka, vězeňského slangu, tzv. argotu⁷. Tento druhý aspekt prizonizace představuje vnitřní přijetí subkulturních norem a pravidel, hodnot a postojů. Předpokládá se, že prizonizací jsou ovlivněni všichni vězni, míra jejího vlivu je ale závislá na řadě proměnných, a to jak ze strany instituce, tak ze strany vězněných osob. Obecně lze říci, že méně se odráží na stabilnějších osobnostech, s nepatologickými vztahy uvnitř i mimo vězení. Silnější vliv (dopad) pak bude mít na vězně s delšími tresty, na nestabilní osobnosti, na jedince, kteří disponují nekvalitními sociálními vazbami. Prizonizace, která, jak bylo zmíněno, mj. znamená přijetí subkulturních norem a pravidel, značně odlišných od obecně platných, osvojení si nových, z hlediska „přežití“ výhodnějších vzorců chování a postupné vyhasínání adaptivního chování potřebného k životu mimo vězení, má za následek skutečnost, že takto adaptovaný jedinec má po delší době strávené ve vězení horší kriminální prognózu, tzn. vyšší pravděpodobnost recidivy kriminálního chování (Netík, 1997).

Jelikož ve vězení platí speciální pravidla, nekorrespondující s běžnými společenskými hodnotami, musí se vězni seznámit s někdy pro ně zcela novými normami a očekávanými vzorci chování, a přijmout je za své. To, co je na svobodě běžně neakceptovatelné, může být ve vězení podporováno, nebo dokonce odměňováno. Tzv. **vězeňský kodex** (*inmate code/convict code*) se obecně řídí pravidly jako: „nepráskej“ na druhé vězně (neinformuj dozorce), nevěř zaměstnancům vězeňské služby, nespolupracuj s vězeňskou službou, hled si svého, pomáhej, buď loajální k spoluvězňům, děl se, nevyužívej ostatní vězně (neokrádej ostatní, drž své slovo, plať své dluhy), nebuď slaboch (nefňukej, ze rvačky se neustupuje), buď tvrdák, nepoklonkuj personálu (více např. Bosworth, 2004, str. 472–473). Mezi další

7 Argot je slovo francouzského původu, „žargon mezi kriminálníky“. Žebrácké a zlodějské gangy tento typ jazyka používaly pro komunikaci uvnitř své subkultury (skupiny).

zdůrazněné projevy kodexu patří také např. „ultra maskulinita“ nebo nepoddajnost a solidarita mezi vězni, zejména proti personálu věznice (Lutze & Murphy, 1999 podle Stohr & Walsh, 2011, str. 118).

Pod pojmem „**vězeňská subkultura**“⁸ jsou zahrnuty některé aspekty vězeňského života, jako jsou typické postoje, normy a hodnoty, jimiž se řídí chování odsouzených (Neubacher, 2009). Irwing a Cressey (1962, podle Dobbs & Waid, 2007, str. 721) definovali ve vězeňském prostředí tři různé typy subkultury. Subkultura zlodějů (*thief subculture*), která má blízko ke kriminální subkultuře, svůj pobyt ve vězení vnímá jen jako přestávku v kriminální kariéře. Další subkulturu ve vězeňském prostředí představuje skupina odsouzených, „vychovaných“ (odchovaných) vězeňským systémem – *convict subculture*. Tito jedinci si delším pobytem v nápravném zařízení již vězeňskou subkulturu dokonale osvojili a referenční skupinou jsou pro ně ostatní odsouzení uvnitř vězení. Třetí, tzv. normální či legální subkultura (*legitimate/straight subculture*), představuje vězněné osoby, orientované víceméně na dodržování zákona (jde většinou o prvopachatele), které se identifikují spíše s pracovníky vězeňské služby než se spoluvězni, zapojují se do edukačních programů a programů zacházení a konfliktům se spíše vyhýbají (Cullen & Wilcox, 2010, str. 421).

Vězeňská subkultura, která „obsahuje“ určitý systém norem, postojů a hodnot, zároveň také spoluutváří, resp. přiřazuje vězněným osobám určité sociální role (Clemmer, 1940 (2001); Owen, 1998). Jednu z nejznámějších **typologií rolí vězněných osob** popsali Sykes (1958) a Sykes a Messinger (1960, podle Stohr & Walsh, 2011, str. 119). Sykesova typologie vězeňské populace, vytvořená na základě analýzy vězeňského slangu, nabídla konkrétní kategorie (či role), viz přehled níže (Tabulka 1), které ačkoli byly identifikovány před víc jak půl stoletím, mohou stále poskytnout průřez vězeňským sociálním systémem (a to nejen v amerických nápravných zařízeních). Stejně jako lze očekávat, že jedinci mohou fungovat ve více rolích najednou, stejně tak je zřejmé, že mohou měnit role v průběhu času.

8 Výzkum vězeňské subkultury dosáhl svého vrcholu v druhé polovině 20. Století, zejména ve Spojených státech a je spojen se jmény, jako je např. Clemmer, Sykes nebo Wheeler, který studoval vězeňskou kulturu či rolové konflikty.

Tabulka 1: Typologie rolí vězňených osob Sykese a Messingera

Správnej chlap (<i>Right guy</i>)	Vězeň, který plně podporuje a přijímá vězeňský kodex.
Krysa/práskáč (<i>Rat/Squeler</i>)	Vězeň, který „donáší“ na ostatní vězně. Obvykle takovými vězni ostatní opovrhují, protože porušují zákaz podobného chování, který stanoví vězeňský kodex. Tyto osoby proto většinou patří mezi více zranitelné vězně (riziko útoku ze strany ostatních vězňů).
Muž v centru dění (<i>Center man</i>)	Vězeň, který souhlasí s vězeňskými řády a postupy, protože chce být v přízni vězeňského personálu, nebo i proto, že sám věří, že je to správný způsob chování.
Drsňák (<i>Tough</i>)	Vězeň, který se projevuje agresivně, má problémy se zvládnutím hněvu, je popudlivý, a je proto ochotný se kdykoli poprat.
Hipster (<i>Hipster</i>)	Vězeň, který by chtěl být Drsňákem, ale ve skutečnosti nepřikročí od slov k činům. Své oběti si vybírá selektivně, aby si byl jist, že je dokáže přemoci, zatímco Drsňák se utká se slabým i silným jedincem.
Gorila (<i>Gorilla</i>)	Vězeň, který může být stejně agresivní jako Drsňák, ovšem používá násilí (výhrůžky, zastrašení) proto, aby něco získal od jiných.
Obchodník nebo překupník (<i>Merchant or Peddler</i>)	Vězeň, který působí na černém trhu, kde zásobuje ostatní vězně nelegálním zbožím a službami za účelem získání materiálního prospěchu.
Slaboch (<i>Weakling</i>)	Vězeň, který je náchylný ke zneužívání ze strany ostatních a nemůže se jim postavit. Někdo, kdo se podrobuje násilí či pohrůžkám násilí ze strany gorily.
Ryba (<i>Fish</i>)	Nováček. Vězeň, který právě přišel a dosud není přizpůsobený, neorientuje se ve způsobu života ve vězení.
Vlk (<i>Wolf</i>)	Vězeň, který násilně a sexuálně pronásleduje jiné vězně. Je vnímán jako ten, kdo hraje „maskulinní“ roli. Vlk nevidí v sexuálním aktu city nebo pouto, spíše muže ve vězení pronásleduje a znásilňuje.
Poskok (<i>Fag</i>)	Vězeň, který hraje – ač nikoli nedobrovolně – pasivní roli v sexuálním vztahu s jiným vězněm. Je vnímán jako ten, kdo má „femininní“ roli.
Klučina (<i>Punk</i>)	Vězeň, který nedobrovolně (z donucení či za úplatu) zastává vůči jiným vězňům pasivní sexuální roli. Takový vězeň „femininní“ roli nepřijal.
Potížista (<i>Ball buster</i>)	Vězeň, který neustále, často až do zbláznění, bojuje proti systému a personálu, navzdory bezradnosti takového počínání.
Neviňátko (<i>Innocent</i>)	Vězeň, který neustále opakuje, že zločin, za který je uvězněn, nespáchal.
Správňák/poctivec (<i>Square John</i>)	Neprizonizovaný vězeň, který je ztotožněn s hodnotami vězeňského personálu a společnosti mimo vězení.

(volně dle Stohr & Walsh, 2011, str. 119)

V našich věznicích se v současné době užívají např. následující slangové výrazy označující osoby, resp. jejich role v tomto prostředí: „kápečko“, „barákovéj“, „moňák“, „pampeliška“, „prcačkář“, „mazák“, „frajer“, „gádžo“, „brazilec“, „žluták“, „chábr“, „vejplatář“, „doživoťák“, „bonzák“ aj. Dále v české vězeňské subkultuře najdeme označení vězňených osob (jejich rolí) – jako např. „Monkey“ – pro vězně, kteří se bojí, že dostanou „nakládačku“, jako „Mršiny“ jsou označeni ti, kteří potají píšou anonymní udání, „Buzny“ pro označení vězňů, kteří jsou homosexuálové anebo poskytují sexuální služby za úplatu, „Frajeři“ jsou ti, kteří v tom „umí chodit“ a „Střelci“ jsou vězni, kteří požívají vážnost a úctu ostatních spoluvězňů. Ti, kteří fungují jako osobní sluhové, tzv. koňují, „makají“ pro ostatní a to buď dobrovolně za odměnu anebo protože nic nemají, jsou „Koniny“ (Scheinerová, 2016, osobní sdělení).

II.

Nebezpečnost a vězeňské prostředí

II.1. Nebezpečnost

Přístupy badatelů ke konceptu nebezpečnosti (*dangerousness*) nabízejí poměrně velkou variabilitu a stále existuje řada otázek, které se týkají např. i samotného vymezení (definice) pojmu, praktických a technických (formálních) problémů při predikci nebezpečnosti anebo aplikace do oblasti trestního práva. Jde do jisté míry o kontroverzní koncept, kdy schopnost i samotná snaha kriminologů, forenzních psychologů a psychiatrů definovat a předpovídat riziko budoucího antisociálního (kriminálního) jednání je diskutována již desítky let. Neexistuje precizní a jednoznačné řešení.

V odborné literatuře lze najít několik koncepcí či pohledů na nebezpečnost, ať už jde o penologickou, trestněprávní, kriminologickou nebo forenzně psychologickou rovinu. S konceptem nebezpečnosti se přirozeně pokouší vypořádat i zákonodárci po celém světě. V trestním právu najdeme pojem nebezpečnosti vztážen spíše k činům (nebezpečnost trestného činu pro jednotlivce či společnost, tj. nebezpečnost jednání, deliktu), zatímco nebezpečnost z hlediska predikce se vztahuje spíše k osobnosti pachatele. Takový pohled pak zahrnuje předpoklad, že existují jedinci s takovým založením, které u nich extrémně zvyšuje pravděpodobnost opakovaného páčání závažné trestné činnosti.

Nebezpečnost a riziko

„Nebezpečnost“ je konceptem, který je – stejně jako koncepce zločinu – konstruován společností. Kdo a co je přesně považováno za nebezpečné, je jiné dnes, než bylo před sto lety. Status nebezpečného pachatele (*dangerous offender*) je tak stále studovaným tématem (např. Langevinand & Curnoe, 2014). Samotný pojem „nebezpečnost“ (ať pachatele nebo činu) není jednoznačnou kategorií z medicínského (forenzně psychiatricko-psychologického), ani z právního hlediska. Některá kritéria nebezpečnosti jsou již zakotvena v legislativě, přesto se však v této oblasti vyskytují nejasnosti a nesrozumitelné formulace, které následně činí mnohé konkrétní závěry o pachatelově nebezpečnosti pro soudy i lékaře nepoužitelnými (viz např. Beck, 2010; Ullrich, Yang, & Coid, 2010).

Způsobů, jak je možné k nebezpečnosti jako k tématu přistoupit, jak ji chápat, je řada. Např. Gunn (podle Jewkes, 2007, str. 595) uvádí, že koncept nebezpečnosti je tvořen třemi elementy – destruktivitou, predikcí a strachem (přičemž element strachu přidává konceptu subjektivní charakter). Walker (1983, str. 23) chápe nebezpečnost jako pravděpodobnost další škody, která by měla být větší než zanedbatelná, přičemž sám autor přiznává, že najít míru „zanedbatelnosti“ je nesnadné. Bottoms a Brownsword (1983, podle Blatníková, 2010) konceptu nebezpečnosti přisuzují, podobně jako Gunn, tři hlavní komponenty. Jednak závažnost (*seriousness*), což znamená typ a stupeň očekávaného zranění, dále podmíněnost v čase (*temporality*), kterou dále dělí na četnost (*frequency*), tedy kolik zranění v průběhu předpovídaného období je očekáváno, a naléhavost-blížkost (*immediacy*), tedy jak brzy můžeme očekávat další škodu, zranění. Poslední komponentu představuje spolehlivost (*certainty*), což znamená, s jakou jistotou můžeme tvrdit, že se daný člověk bude chovat podle predikce; přičemž tato poslední komponenta má dle autorů největší váhu.

Zjednodušeně můžeme říci, že pokud hovoříme o nebezpečnosti – v kriminologii či forenzní psychologii – jde spíše o predikci (pravděpodobnost), že se pachatel (znovu) dopustí nebezpečného, násilného, antisociálního či problémového chování. Do popředí zájmu

odborníků se predikce nebezpečného chování,⁹ tedy hodnocení nebezpečnosti pachatele, dostává zejména v 70. letech minulého století. Např. Megargee (1976) však takové označení považoval za nešťastné, jelikož naznačuje existenci „rysu nebezpečnosti“, který by pak měl být – stejně jako třeba inteligence – relativně konstantní charakteristikou posuzované osoby. Stupeň nebezpečnosti, který pro sebe nebo pro ostatní jedinec představuje, je však funkcí mnoha proměnných a značně kolísá.

Na okraj je třeba zmínit, že v řadě studií se můžeme setkat i s pojmem riziko, kdy v tomto významu jde často o pravděpodobnost kriminální recidivy (více k posouzení rizik – risk assessment např. Blatníková & Netík (2008). Konceptu nebezpečnosti (*dangerousness*) z pohledu forenzně psychiatrické praxe se věnuje např. Heilbrun (2009, str. 7–8).

Posouzení (odhad) nebezpečnosti pachatele

Proces, jehož účelem je u daného jedince identifikovat jeho obtíže a potenciál a také vymezit, co „s nimi dál“ (jak s nimi zacházet), můžeme označit jako assessment (posouzení či odhad). Nástroje používané pro posouzení rizik/a v oblasti vězeňství, by tedy měly pomoci při tzv. klasifikaci odsouzených.

Risk assessment slouží ke komplexní diagnostice pachatele, jde o určení či odhad pravděpodobného výsledku, o predikci¹⁰ vývoje pachatele (recidivuje–nerecidivuje), kdy se identifikují faktory, které posilují nebo oslabují daný závěr. Najdeme zde tři komponenty – první se týká chování, jež je předmětem našeho zájmu, druhá zahrnuje posouzení potenciální škody nebo újmy, způsobené daným chováním, a třetí se zabývá pravděpodobností, že k takovému chování dojde (a za jakých okolností).

Podle Gottfredsona a Moriartyové (2006, str. 178) je důležité odlišit posouzení/ohodnocení konkrétního pachatele jednak ve smyslu tzv. rizika veřejné bezpečnosti (*public safety risk*), které zahrnuje predikci např. útěku z vězení, ublížení sobě nebo ostatním, recidivu kriminálního jednání nebo např. riziko, že se pachatel po propuštění z vazby nedostaví k soudu a diagnostiku kriminogenních potřeb pachatele (*assessment of treatment needs*) – pro účely zacházení – které může být také použito v prediktivním smyslu (např. zjištění stavu před a po intervenci). V praxi se používá obojí, ale nedostatečná jasnost účelu jednotlivých posouzení může vést k problémům, protože posouzení rizik a posouzení potřeb se realizuje poněkud odlišnými nebo alespoň modifikovanými nástroji. Často jsou však instrumenty pro posouzení rizika dalšího kriminálního jednání používány pro predikci úspěchu či selhání v programech zacházení, pro predikci problémového chování či pro

9 Termín *nebezpečné chování*, který je používán často zaměnitelně s pojmem násilí, pak v této souvislosti označuje relativně úzkou paletu jednání, které je charakteristické použitím síly nebo hrozby jejího použití a zpravidla vyústí ve zranění jednoho či více lidí. Ačkoli ne všechno nebezpečné chování je trestné, takto vymezený termín zahrnuje i kriminální jednání, jako jsou vražda, úmyslné ublížení na zdraví, znásilnění, loupež, žhářství nebo vydírání. Kriminální jednání, které zpravidla nevede ke zranění osob, jako jsou krádeže nebo podvody, jsou z tohoto konceptu vyloučeny, stejně jako obchodní praktiky, které – ačkoli vedou k poškození lidí – nezahrnují použití síly.

10 Za predikci můžeme označit tvrzení o tom, co se stane nebo nestane v budoucnosti. Je to způsob, jak na základě vysvětlení určitého jevu lze předpovědět jevy budoucí, tedy následné. Prognóza pak může být vymezena jako předpověď či odhad (výsledku, průběhu či vývoje), jde o predikci, která je rozšířená o další (validní) poznatky. Prognóza je analýzou možných variant, které by v budoucnu mohly nastat (Blatníková & Netík, 2008).

odhad budoucího násilného jednání v prostředí vězeňského zařízení. Nelze jednoznačně tvrdit, že úspěch nebo selhání v léčbě (či v programu zacházení) či agresivní útoky vůči spoluvězňům nesouvisí s kriminální recidivou, ale používání nástrojů, které jsou primárně určeny k posouzení rizika recidivy k předpovídání úspěchu nebo selhání v léčbě je určitou „zpronevěrou nástroje.“ Risk assessment je určen k tomu, aby predikoval chování a pokud je použit k tomuto účelu, může poskytnout relativně „přesnou“ predikci (blíže např. Gottfredson & Gottfredson, 1986; Bonta, Wallace–Capretta, & Rooney, 2000). Pokud je ale použit v neprediktivní situaci – např. k rozhodování o způsobu zacházení s pachatelem, má za následek „zanedbatelnou“ prediktabilitu a jeho užitná hodnota je nízká (Connolly, 2003, str. 10).

Jak bylo naznačeno výše, dosažení konsenzu při utváření definice a vymezování kritérií nebezpečnosti je složité, mimo jiné právě i kvůli určitému interdisciplinárnímu konfliktu zejména mezi právem a psychiatrií. Ačkoli tyto dvě disciplíny v praxi spolupracují, slouží obě odlišným účelům a nezdají se být vzájemně spokojeny s návrhy definic přicházejícími z druhé strany.

Důvody pro a proti používání konceptu nebezpečnosti

Jak již bylo zmíněno, nebezpečnost je nejčastěji vnímána jako sociální konstrukt, který zahrnuje celou řadu ne zcela objektivních (jasně měřitelných) proměnných, a jehož užitečnost je zpochybňována již v rovině teoretických diskuzí. V rámci posuzování nebezpečnosti a následného využívání tohoto konceptu se setkáváme s názorovým střetem dvou skupin, kdy za spornou se považuje otázka priority – pokládáme za důležitější bezpečnost skupiny na úkor svobody jedince nebo svobodu jedince na úkor bezpečnosti skupiny¹¹.

Nejistota je i v otázce, jestli jsou odborníci vůbec schopní spolehlivě predikovat budoucí nebezpečné jednání daného jedince. Někteří autoři používání konceptu považují nejen za neetické, ale také za nefunkční. Nejasná je také otázka, kdo by měl za rozhodnutí odpovídat (vyslovení predikce) a jaké standardní důkazy je třeba předložit a jsou potřebné k co nejpřesnější predikci.

Kritika se týká také případů tzv. falešné pozitivivity/negativity¹² odhadů či predikcí, výtky jsou vedeny také proti tomu, že lidé mohou být onálepkováni (*labelling*), což může být nežádoucí a škodlivé, např. v situaci, kdy je pachatel vykreslen nebezpečnější, než ve skutečnosti je – delší doba strávená ve vězení (v důsledku označení za nebezpečného)

11 Střet tzv. protekcionistů (*in dubio prosis securitas*) a antiprotekcionistů (*in dubio prosis libertas*) (Blatníková & Netík, 2008).

12 Falešné (chybné) posouzení či predikce znamená výsledek hodnocení, který je nesprávný, neodpovídá skutečnosti. Rizikové jsou jak případy falešné negativity, tak i falešné pozitivivity. Falešné negativní diagnóza (posouzení) je ve společnosti viditelnější. Jde o případy, kdy je pachatel v predikci označen za bezpečného (není nebezpečný), ale následně se dopustí závažného deliktu (to jsou případy, které jsou oblíbené v médiích). Falešné pozitivní závěr predikce (tedy případ, kdy pachatel je označen za nebezpečného, ale ve skutečnosti není) lze jen obtížně rozpoznat, neboť pokud predikce slouží jako podklad např. pro podmíněné propuštění, a na základě závěru, že u odsouzeného je nebezpečí recidivy, zůstává ve výkonu trestu, nelze zjistit, zda by v opačném případě k recidivě skutečně došlo. Poškozeným je v takovém případě i pachatel, který je na základě označení za nebezpečného vězněn déle, ale nepřímo je tím dotčena i společnost, která platí za „zbytečný“ pobyt vězněného ve výkonu trestu.

nemusi přispívat k jeho nápravě, viz koncept prizonizace). Také je otázkou, zda je správné „onálepkovat“ pachatele jako nebezpečného a dále nesledovat „změny“, ke kterým mohlo dojít nejen v důsledku úspěšné resocializace, ale i třeba procesem zrání. Problém konceptu vyplývá i z interdisciplinárního charakteru konceptu nebezpečnosti, nedostatečné vymezení konceptu, velká subjektivita při predikci či posuzování nebezpečnosti pachatele, a v konečném důsledku také skutečnost, že označení pachatele za nebezpečného nijak neřeší a nepomáhá vypořádat se s jeho chováním a nápravou.

V úvahu přichází i zamyšlení nad otázkou, zda lze označit osobu za nebezpečnou jen na základě několika případů nebezpečného chování v minulosti a chápat tak nebezpečnost výhradně jako situační jev, na základě chování (z vnějšího projevu: zabil člověka – spáchal vraždu, odvodit budoucí projev: v budoucnu bude vraždit, bez ohledu na osobnostní charakteristiky). Také je třeba zmínit, že většina pachatelů není „vysoce nebezpečná“ po celou dobu jejich života. Úroveň či míra nebezpečnosti se totiž, stejně jako riziko recidivy, může s časem zvyšovat i snižovat. Pak by posuzování nebezpečnosti nemělo být jednorázovou záležitostí.

Obhájci konceptu naopak staví na argumentech ochrany jednotlivce i společnosti. Tento pohled operuje s pocitem bezpečí společnosti a občanů¹³, poukazuje na závažnost ohrožení, které daná osoba pro společnost může znamenat, a vychází z přesvědčení, že identifikace nebezpečných osob pomáhá společnost chránit. Pravděpodobně jako protiargument k „označkování“ slouží fakt, že skutečně nebezpečných vězňů, či pachatelů obecně (*dangerous prisoners/offenders*) je jen velmi malý počet (např. zahraniční vězeňské statistiky uvádí hodnoty cca 1–3 %). S tím souvisí i jedno z hlavních témat těchto diskuzí – a to ohledně přesnosti „měření“ nebezpečnosti, kdy zastánci posuzování nebezpečnosti poukazují právě na studie, které jsou důkazem zvyšující se přesnosti predikcí (např. Monahan, 1992; Shaffer, Waters, & Adams, 1994 aj.).

Hlavní otázkou ale podle nás zůstává i to, jaká kritéria jsou určující pro označení či zařazení dané osoby do kategorie „nebezpečný“ a pro jaké účely má být taková kategorizace použita.

II.2. Vybrané nástroje k identifikaci „nebezpečných/rizikových“ osob a k predikci vězeňského násilí

Populaci vězňených osob (resp. odsouzených vězňených osob) je žádoucí, nejen pro potřeby určení odpovídajícího programu zacházení, diferencovat jednak podle míry rizika – odlišit nebezpečné osoby od méně nebezpečných – a podle prognózy resocializace (ve smyslu odlišit ty „napravitelné“ jedince od „nenapravitelných“).

Navzdory pochybnostem kolem samotného konstruktů nebezpečnosti (viz výše v textu), se většina odborné literatury věnuje možnostem, jak nebezpečnost pachatele „měřit“.

13 V této souvislosti je citován případ z března 1996, kdy T. Hamilton ve Skotsku zastřelil 17 dětí a pak obrátil zbraň proti sobě. Již předtím byl policií prošetřován, kvůli „podivným vztahům s jeho rukama“. Vyšetřovatelem (komisařem) bylo doporučeno odebrat zbraň, což se ale nestalo kvůli nedostatku zákonných důkazů, a následoval popisovaný skutek. Pravděpodobně i střelba v Havlíčkově Brodě (2015) by mohla v hlavních obrysech posloužit jako příklad.

Snaha o lepší (přesnější) predikci, ať již ověřováním validity existujících nástrojů, jejich srovnáváním, aktualizací „norem“¹⁴, či vylepšováním struktury jednotlivých instrumentů, je i jedním z argumentů pro používání konceptu nebezpečnosti. V zahraničí je k tomuto účelu používána řada instrumentů standardizované povahy, ale existují také nástroje (většinou jako jednoduché *check listy*) určené jen pro potřeby konkrétní situace či pro oddělení vězeňského zařízení. Standardizované nástroje, určené pro posouzení rizika, případně pro klasifikaci odsouzených, budou zmíněny dále v textu. V této části zmíníme i nástroje užívané k predikci násilných incidentů ve výkonu trestu, resp. k identifikaci osob, u kterých je vyšší pravděpodobnost zapojení do násilných incidentů (této oblasti – násilí ve výkonu trestu – se podrobněji zabývá Kapitola III, od str. 43).

Instrument **Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R)** (Hare, 1991, 2003) je diagnostickou technikou primárně určenou pro posouzení psychopatie,¹⁵ a zároveň instrumentem užívaným k predikci recidivy (násilné recidivy), který byl opakovaně empiricky ověřen. Potvrzena byla i jeho schopnost predikovat institucionální a tzv. komunitní agresivitu (agresivitu ve skupině vězňů). Buffington-Vollum a další (2002) ve své práci informují, že nástroj je schopný predikovat možnou verbální institucionální agresi, ale ne fyzické násilí (agresi). Také Kroner a Mills (2001) potvrzují užitečnost nástroje, jejich závěry dokládají citlivost nástroje PCL-R na nežádoucí chování ve formě vzpour, neakceptování pravidel a nařízení a na identifikaci zneužívání alkoholových a nealkoholových návykových látek. Nejúčinnějším se v této souvislosti ukazuje Faktor 2 (tj. dlouhodobě nestabilní a antisociální životní styl), v něm nejvýznamněji zejména tzv. Facet 4 (Antisociální) (Walters & Heilbrun, 2010).

Čtrnáctipoložkový nástroj – **Life Style Criminal Screening Form (LSCF – R)** (Walters, White, & Denney, 1991) – je v predikci institucionální (mal)adaptace, ale i v predikci recidivy po propuštění, srovnatelný s technikami, jako je zmíněná Hareho škála psychopatie PCL-R. Na základě meta-analýzy, kdy byla srovnávána prediktivní účinnost obou nástrojů (LSCF-R a PCL-R), bylo možné konstatovat, že nebyl zjištěn žádný významný rozdíl ve schopnosti predikovat jak institucionální přízpůsobení, resp. obtíže při přízpůsobení, tak recidivu, tedy opětovné spáchání deliktu (Kroner & Mills, 2001). Při konstrukci škál dalšího inventáře vycházel Walters (1996) z ověřeného předpokladu, že ukazatele kriminální historie patří mezi nejlepší prediktory problémového chování ve vězení (Gendreau, Goggin, & Law, 1997) ve smyslu maladaptace na vězeňské prostředí či rizika kázeňských přestupků (např. Simourd, 1997; Simourd & van de Ven, 1999; Walters, 2005; Walters & Mandell, 2007; Walters & Schlauch, 2008). Právě jeho instrument, mapující kriminální styly myšlení – **Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS)**¹⁶ a zejména Obsahové škály inventáře (tj. Současné a Minulé kriminální myšlení), byly navrženy primárně za účelem predikce budoucího chování (Blatníková, Faridová, & Vranka, 2016). Inventář kriminálních stylů myšlení (PICTS) má tak své ověřené použití nejen pro predikci recidivy po propuštění (např. Gendreau, Little, & Goggin, 1996),

14 Resp. aktualizací *base – rate*: míra, s kterou se daná vlastnost vyskytuje v základním souboru.

15 Psychopatie měřená instrumentem Psychopathy Checklist Revised je klinickým konstruktem a je definována osobnostními rysy, tj. měří interpersonální/afektivní komponenty psychopatie (Faktor 1), a deviantním chováním, tedy hodnotí behaviorální komponenty psychopatie (Faktor 2).

16 U nás Blatníková, Faridová, & Vranka (2016).

ale právě i pro predikci možného problémového chování ve výkonu trestu odnětí svobody (více např. Walters, 2015). Přestože výzkumy byly realizovány na souborech pachatelů – mužů, vztah mezi přítomností kriminálního myšlení a kázeňskými přestupky ve výkonu trestu (a recidivou po propuštění z vězení) byl prokázán také u žen (např. Walters & Elliott, 1999). Podle Walterse a Heilbruna (2010) je důležité rozlišovat, jestli je instrument (PICTS) použit u recidivistů nebo u prvopachatelů; to má pravděpodobně významný vliv při posuzování možného rizikového chování nejen v souvislosti s touto metodou.

Kanadští experti Webster, Harris, Rice, Cormier a Quinsey (1994) vytvořili tzv. Predikční schéma násilí (*Violence Prediction Scheme*) pro posouzení nebezpečnosti u vysoce rizikových pachatelů. První část tvořilo desetipoložkové schéma (*Assess-List*), kde se pracovalo s informacemi z historie pachatele, či s proměnnými, jako jsou sociální a psychosociální přízpůsobení, očekávání a plány, životní styl, institucionální management apod. Druhou část pak představovala technika k predikci násilného, rizikového jednání – **The Violence Risk Appraisal Guide (VRAG)**, více např. Quinsey, Harris, Rice, & Cormier, (1998) nebo Harris, Rice, & Quinsey (1993). VRAG představuje nástroj, který je ve světě užíván k predikci rizika násilí pachatelů po propuštění z nápravného či psychiatrického – forenzního zařízení. Instrument není k dispozici jako samostatně komerčně dostupné schéma, ale jeho současnou verzi je možné najít v odborných publikacích (Quinsey a další (1998, str. 237)). Tento instrument umožňuje pachatele „zařadit“ do jednotlivých kategorií, podle nichž je možné určit pravděpodobnost násilné recidivy – tedy hodnotí riziko budoucího násilí (nebezpečnost osoby). Metoda je užívána pro predikci institucionálního nebezpečí, a vykazuje predikční přesnost pro násilné incidenty (fyzické násilí) u dospělé, mužské vězeňské populace (Hastings, Krishnan, Tangney, & Stuewig, 2010).

Nástroj **Historical Clinical Risk (HCR–20/HCR–20 (V3))** patří dnes k jednomu z nej-používanějších instrumentů pro predikci násilného chování a také prošel již několika revizemi. Webster a jeho kolegové (1995, podle Douglas & Webster, 1999) doplnili nástroj VRAG (viz výše v textu) o klinické položky, které hodnotí deset oblastí na tříbodové škále (např. anamnézu zneužití, sebeprezentaci, psychosociální přízpůsobení, životní události, sexuální adaptaci, institucionální chování). Jednotlivé proměnné (položky) se vzájemně překrývají a nemají stejnou validitu. Zmínění autoři zjistili, že doplnění instrumentu o relevantní klinické informace zvyšuje přesnost předpovědi recidivy. Podrobnější informace o nástroji je možné najít např. v práci (Douglas & Webster, 1999).

Další nástroj – **Level of Service Inventory – Revised (LSI–R)** užívány k posouzení nebezpečnosti, resp. k predikci násilné recidivy, byl vytvořen v devadesátých letech 20. století (Andrews & Bonta, 1995, podle Coid, 1998). Tato 54položková hodnotící škála, která byla vytvořena v Kanadě, sleduje pravděpodobnost obecné recidivy u dospělých pachatelů, a její použití se objevuje i při predikci násilného jednání v prostředí nápravného zařízení, např. Chenane, Brennan, Steiner, & Ellison (2014). Validita a reliabilita tohoto nástroje byla prověřována na mnoha souborech, na vzorku mužských i ženských osob, mladších i starších pachatelů násilných trestných činů (Palmer & Hollin, 2007).

System **OASys**¹⁷ (**The Offender Assessment System**, více např. Debidin, 2009) je používán ve Velké Británii a byl inspirací i pro metodu SARPO¹⁸, kterou používá VS ČR. Tento hodnotící systém pracuje se statickými i dynamickými faktory, sleduje riziko recidivy a zároveň nabízí návrhy pro risk management, tzn. vhodnou intervenci pro pachatele. Skóruje se 12 oblastí, metoda obsahuje i dotazník (sebeuposouzení) pro pachatele. Každá sekce variuje ve smyslu vlastní přesnosti a podílí se různě na predikční validitě testu. Nástroj identifikuje riziko, které pachatel představuje nejenom pro okolí, ale i pro něj samotného. Riziko (nebezpečí) reálného ublížení může pak dosahovat nízké, střední, vysoké nebo velmi vysoké hodnoty (míry).

Škála vytvořená na konci devadesátých let minulého století – **Prison Behavior Rating Scale** (PBRS (Cooke, 1998) – sleduje rušivé chování ve vězení. Inventář tvoří tři subškály zjišťující chování vůči autoritám (*anti-authority*, *anxious-depressed*, a *dull-confused behavior*).

Z Kanady pochází systém **Custody Rating Scale**¹⁹, jehož součástí je měření či zjišťování problémového chování v prostředí vězení (Grant & Luciani, 1998). Nástroj byl vytvořen speciálně i pro odsouzené vězněné ženy (*Security Reclassification Scale for Women*).

K standardizovaným nástrojům pro posouzení rizika, příp. pro klasifikaci odsouzených, patří dále např. **Risk Assessment Scale for Prison (RASP)** (Cunningham, Sorensen, & Reidy, 2005), který byl vytvořen na základě regresních modelů predikujících násilné jednání mezi vězni v Missouruském nápravném zařízení (*Potosi Correctional Center*). Instrument RASP pomáhá při posouzení rizika vězně a při následné klasifikaci/diferenciaci vězněné osoby. Prediktory užívané v této technice pracují s proměnnými, které jsou k dispozici v době přijetí do vězení, a s informacemi z rozsudku – informace o věku posuzované/uvězněné osoby, délce trestu, vzdělání, předcházejících pobytech ve vězení, předcházejících pravomocných odsouzeních, odsouzeních za majetkový trestný čin, a informace o době, kterou posuzovaný jedinec strávil v prostředí vězení v celé své kriminální historii (Cunningham & Sorensen, 2006).

Sebeuposuzovací inventář **The Multidimensional Inventory of Development, Sex and Aggression** (MIDSA, Knight a další, 2007) neslouží jen k hodnocení rizika pachatele sexuální deliktů²⁰. Tím, že umožňuje identifikaci okruhů či oblastí významných pro zaměření terapeutické intervence, se řadí k technikám významným i pro risk management (řízení rizik, práci s pachatelem) a právě i pro identifikaci rizik v průběhu zacházení s vězněnou osobou, kam nežádoucí násilné jednání bezpochyby patří.

Prediktor násilných incidentů (**OASys Violence Predictor – OVP** (Howard & Seaton, 2008) je součástí komplexního nástroje, resp. systému hodnocení pachatele OASys (viz výše v textu), využívaného ve Velké Británii. Oproti zmíněným nástrojům (OGRS-3 a OASys)

17 V roce 2011 byla dokončena verze OASys-R; více k systému viz https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/449357/research-analysis-offender-assessment-system.pdf

18 SARPO je validizovaná metoda na vyhodnocování rizik vedoucích k recidivě (více např. Petras, a další, 2010).

19 [Http://www.csc-scc.gc.ca/acts-and-regulations/705-7-cd-eng.shtml#s2e](http://www.csc-scc.gc.ca/acts-and-regulations/705-7-cd-eng.shtml#s2e)

20 V softwarové podobě – <http://www.midsa.us/index.php>

je OVP více zaměřen, resp. je citlivější, na predikci závažných násilných trestných činů. Snaží se predikovat pravděpodobnost výskytu dalších násilných trestných činů (násilí vůči druhé osobě, použití zbraně, loupež, poškozování cizí věci, násilné výtržnosti) v kriminální kariéře pachatele. Nástroj OVP obsahuje jak statické faktory, jako věk, pohlaví, výskyt předchozích závažných násilných incidentů (napadení), tak i dynamické faktory jako užívání/abúzus návykových alkoholových i nealkoholových návykových látek, aktuální možnosti bydlení, vztahy, zaměstnání, schopnost sebekontroly, náladu i postoje pachatele k deliktu. Predikce získaná tímto nástrojem se ukazuje jako přesnější ve srovnání se systémem OASys či nástrojem založeným pouze na statických faktorech (OGRS-3). Kromě toho byl sestaven i Prediktor sexuální recidivy (*Sexual reoffending predictor*, OSP), u kterého byla prokázána prediktivní validita pro tzv. kontaktní sexuální recidivu (více Howard, 2012).

II.3. Nebezpečné a rizikové vězněné osoby

Zahraniční odborné zdroje uvádějí, že nebezpeční vězni se od „normální“ vězeňské populace odlišují v mnoha proměnných, a i přes velkou heterogenitu vězeňské populace je možné tuto skupinu tzv. problémových, obtížných, konfliktních, narušujících pořádek, nebezpečných či rizikových vězňů (*incorrigible, disruptive, dangerous prisoners*) odlišit. V rámci celé vězeňské populace představují nebezpečné (zvláště nebezpečné) osoby co do počtu velmi malou skupinu²¹. Problémové chování, kterého se ale dopouští, bývá popisované mj. jako soustavné, a tak pro vězeňský personál představuje velkou zátěž.

Vězněné osoby, které působí problémy, spory a konflikty trvale, mohou být osoby, které se dopustily násilí vůči zaměstnancům věznice nebo vůči spoluvězňům, mohou to být i dealeri drog ve vězení. Jde o osoby, které se ve vězeňském prostředí dopouští výtržností, narušují chod věznice, realizují násilné incidenty, ale také o jedince, kteří spoluvězně k takovému jednání povzbuzují, nebo o vězně, u kterých byla zjištěna nějaká – forenzně nevýznamná – duševní porucha (např. jedinci s kverulatorními rysy, s psychopatickou/di sociální strukturou osobnosti, nebo osoby s abúzem psychotropních látek). Není neobvyklé, že jsou výřeční, pohotoví, bystří, a schopni prohlédnout situaci. Bývají agresivní a násilničtí, v jejich slovníku bývají frekventovaná slova, jako jsou „čest“ a „spravedlnost“, zatímco jejich chování je v krajních případech značně impulzivní a destruktivní. Nevěří autoritám, které je omezují, a vůbec vyvolání trvalejší důvěry v kohokoli je u nich extrémně obtížné. Osobnost mnohých z nich odpovídá hraniční poruše osobnosti nebo diagnóze poruchy osobnosti (psychopatická struktura osobnosti), pro niž je charakteristická „nevyčísitelnost“ a nebezpečnost; taktéž se u nich mohou objevovat narcistické osobnostní rysy. Navíc bývá u těchto jedinců často – z důvodu jejich nebezpečnosti a nespolupráce – vyloučeno terapeutické zacházení (Liebling, 2001, str. 123–124).

U nás nebezpečnost vězně posuzuje Vězeňská služba i v rámci Souhrnné Analýzy Rizik a Potřeb odsouzených (SARPO/SARPO-2²²), a podrobněji v tomto nástroji, pokud je provedena komplexní analýza tzv. rizika újmy. Nebezpečnost je zde pojata jak z pohledu autoagrese v podobě zaznamenaných projevů maladaptivního chování v minulosti (sebe-poškození, pokus o sebevraždu, volní odmítání stravy), tak i z pohledu heteroagresivních

21 Například ve Velké Británii je takto označeno přibližně jen 0,08% z celkového počtu vězněných osob, srov. str. 66

22 Více k nástroji např. Petras, Jiříčka, Hůrka, Netočný, Podaná, & Buriánek (2010).

projevů v průběhu výkonu trestu. Nebezpečnost vězně tak může být vnímána jako jedna z komponent jeho rizikovosti. Sleduje a hodnotí se riziko vězněné osoby v charakteristikách, jako je způsobení vážné újmy ostraze/pracovníkům věznice či vězňům, sleduje se i rizikovost vězně ve smyslu možného útěku či neplnění podmínek a pravidel instituce. Dále se nezapomíná ani na riziko újmy vůči sobě samému a rizikovost osoby s ohledem na svoji zranitelnost (možná oběť násilí).²³ K dalším okruhům rizik patří např. riziko útěku, problémy s kontrolou chování, problémy v otázce dodržování pravidel a povinností, a zejména pak riziko vůči ostatním vězňům.

Zda existuje riziko (velmi vysoké, vysoké, střední či nízké), resp. pravděpodobnost způsobení vážné újmy jiné osobě, se vyhodnocuje zvláště pro jednotlivé skupiny – vůči dětem, společnosti, konkrétní dospělé osobě, vůči pracovníkům věznice nebo vůči dalším vězňům. Dále se pak samostatně vyhodnocuje, zda u daného vězně existují obavy týkající se rizika sebevraždy, sebepoškození, zvládnání situace ve výkonu trestu (pobyt v instituci), zranitelnosti, útěku, problémů s vnější kontrolou (autoritou), či porušování pravidel (neplnění povinností).

II.3.1. Externí a interní klasifikace v penitenciálních podmínkách

Efektivní systém klasifikace vězněných osob bývá označen jako „mozek“ vězeňského managementu (Hardyman, Austin, Alexander, Johnson, & Tulloch, 2002). Externí klasifikace je v první řadě spojená se zajištěním bezpečnosti, resp. s ostrahou. Risk assessment tak v tomto případě zohledňuje zejména faktory související s kriminální historií, typem trestného činu, za který vězeň vykonává trest, nebo předcházející násilné chování či útoky. K těmto proměnným se přihlíží při rozhodnutí, týkajícím se úrovně dohledu/ostrahy nad danou vězněnou osobou a rozhodnutí, v jaké věznici má být vězeň umístěn (Clements, 1996).

Koncept vnitřní klasifikace se začal rozvíjet u mladistvých pachatelů a teprve později se rozšířil i na dospělou vězeňskou populaci (Levinson, 1988). Nápravná zařízení dnes používají empiricky odvozené vnitřní systémy klasifikace založené na osobnosti nebo na chování (např. Megargee, 1994; Quay, 1984), případně vytvoří své vlastní nástroje založené na zkušenosti s průběhem výkonu trestu, na faktorech externí klasifikace, nebo použijí instrumenty užívané v jiných zemích. Cílem je redukovat konflikty vězňů oddělováním potenciálních násilníků od potenciálních obětí. Proces vnitřní klasifikace by tedy měl vězně zařadit do konkrétní cely, programu zacházení nebo pracovní aktivity a režimu, úměrně jeho potřebám a možnostem („psychologickému profilu“) (Hardyman, Austin, Alexander, Johnson, & Tulloch, 2002).

Tedy zatímco vnější třídění se řídí – nejen u nás – způsobem vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti (u nás je členění aktuálně do čtyř základních typů – s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, viz Kapitola II.3.2., str. 29), vnitřní klasifikace před-

23 Rizika pro samotného vězně bývají vymezena jako: 1) riziko sebevraždy, 2) riziko sebepoškození, 3) rizika či obtíže při zvládnání výkonu trestu (pobyt v instituci), a také jako 4) zranitelnost.

stavuje „jemnější“ a více individualizované třídění. To s sebou přináší i více subjektivity, méně standardizovaných postupů a i více rozporů. Systémy vnitřní klasifikace odsouzených (vězňených) tak doplňují mechanismy externí klasifikace.

Klasifikace nebezpečných vězňů

Přehled klasifikačních systémů užívaných v nápravných zařízeních, nabízí řada studií (např. Champion, 1994, str. 113–128). Jedna z vězeňských klasifikací²⁴ zaměřených na identifikaci tzv. obtížných vězňených osob (*difficult prisoners*) odlišuje: 1) vězně, kteří se sami chovají problémově („výtržnický“); 2) osoby, které povzbuzují ostatní, aby se chovali rušivě a 3) vězně, kteří trpí duševní poruchou (Home Office, 1984). Další skupiny, které je možné v rámci kategorie problémových vězňů vyčlenit, jsou osoby: 4) vyžadující nebo hledající ochranu a 5) s „problémovou osobností“, které mohou být vysoce nepředvídatelné a nestabilní, ale nenaplnují znaky psychiatrické diagnózy (Coid, 1998). Samozřejmě, že většina osob se v průběhu uvěznění může nacházet v odlišných kategoriích nebo patřit do vícera z nich (to je ostatně omezení jakékoliv klasifikace nebo typologie).

Další klasifikace tzv. destruktivních a nebezpečných vězňů (*disruptive and dangerous prisoners*) pochází z osmdesátých let minulého století (Pope, 1979). Studie byla realizovaná ve čtyřech věznicích s nejvyšší ostrahou. Dozorci z těchto zařízení byli požádáni, aby uvedli, s jakými provozními problémy se zde potýkají a o jaké druhy problémů jde u konkrétně uvedených osob. Nejpočetnější skupinu tvořily vězňené osoby podkopávající a stavících se proti autoritě, resp. podřívajících status autority – vězeňského personálu. Motivace skrytá za touto činností se může pohybovat od předem domluvené společné snahy získat větší moc pro komunitu vězňů až k nejrůznějším individuálním motivům. Základní problém, spojený s touto skupinou vězňů, je kontrola a udržování stabilního řádu v rámci instituce. Skupina jedinců s osobnostními problémy byla druhou nejpočetnější skupinou a zahrnovala osoby, které podle vězeňského personálu disponují extrémní „nepředvídatelností“ ve svém chování. V popisech se často objevovaly zmínky o „psychopatických“ nebo „agresivních“ vlastnostech, společně s „nestabilitou“ či „hysterickými výbuchy“. Není to promyšlená činnost, která přitahuje pozornost na tuto skupinu osob, ale spíše potenciální újma, kterou mohou způsobit sobě, jiným vězňům nebo personálu věznice. Tito jedinci bývají personálem vnímáni jako osoby vykazující „zdravotní“ problémy, ačkoli se jim nedostává terapeutické léčby (nemají stanovenou diagnózu). Do třetí skupiny byli zařazeni vězni s potřebou ochrany. Jde o odsouzené uvězněné pachatele sexuálních trestných činů, vězně, kteří mají potíže (konflikty) s jinými vězni a také informátory (donašeče/zrádce), o kterých je známo, že např. u soudu svědčili proti jiným vězňům. Hlavním problémem u této skupiny je zajištění ochrany před ostatními vězni. Čtvrtá skupina – „útěkářů“ – je podobná první kategorii, ale jejich chování je primárně motivováno útekem, spíše než podvracením autority vězeňského personálu. Do poslední – páté – skupiny pak byli zařazeni ostatní vězni, kteří se nehodili ani do jedné z předcházejících skupin.

24 Klasifikace znamená třídění či zařazení do skupin podle daných hledisek. Psychologický slovník (Hartl & Hartlová, 2010, str. 633) klasifikaci definuje jako rozdělení množiny objektů (osob, údajů) podle nějakého pravidla do kategorií nebo tříd. Kritéria pro klasifikaci mohou tvořit externí proměnné (např. právní kvalifikace, výška osoby apod.) nebo interní proměnné, jako je např. přítomnost psychiatrické diagnózy.

Jeden z nejznámějších instrumentů interní klasifikace vězňů Adult Internal Management System (AIMS; Quay, 1984, podle Walters, 1992, str. 45–47) vznikl obdobně jako předchozí klasifikace, na základě pozorování chování vězňů zaměstnanci vězňovny (dozorci). Systém je založen na hodnocení uskutečněném na konci pobytu v přijímacím oddělení. Položky, které se na check-listu hodnotí, se mj. zaměřují na chování dané osoby ve vězení nyní, případně i v minulosti, na záznamy o nežádoucím chování, na schopnosti vězně uposlechnout pokyny personálu, a případně na míru násilného chování směrem k ostatním vězňům. Také se v tomto systému zohledňují proměnné týkající se osobnosti a sociálních podmínek, na „schopnosti“ žít společně s ostatními vězni bez výraznějších konfliktů. Cílem takového třídění byla mj. lepší identifikace agresivních osob, které by případně měly být přeřazeny do příslušných/specializovaných oddělení vězňovny – nebo, eventuálně, rozpoznat slabší jedince náchylnější k viktimizaci, kteří mohou být následně přesunuti na jinou celu z protektivních důvodů. Smyslem tohoto přístupu je identifikovat a oddělit jednotlivé skupiny vězňů, a tak docílit redukce problematického chování. Každé skupině je přiřazena i odpovídající forma, resp. režim zacházení.

Původní verze AIMS rozdělovala vězně do pěti kategorií (agresivně-psychopatický, manipulativní, situační, inadekvátní-závislý, a neurotický-anxiózní). Následně byla tato označení revidována na skupiny: **Alpha** I a II nebo také Divoký (*Heavies*), což jsou jedinci, kteří budou s největší pravděpodobností agresivní, **Kappa** (Mírný či střední (*Moderates*)), což jsou vězni nejméně problematictí a skupina **Sigma** I a II (*Lights*), což jsou osoby neútočné, ale problematické (*disruptive*), lze u nich s větší pravděpodobností předpokládat, že budou viktimizováni (Hardyman, Austin, Alexander, Johnson, & Tulloch, 2002; Levinson, 1988, podle Engleman, 2013); viz Tabulka 2 níže. Podle tohoto schématu by např. vězni spadající do skupiny Alpha měli být ubytováni v nejméně zabezpečené části a neměli by být ubytováni společně s vězni patřícími do skupiny Sigma.

Tabulka 2: Skupiny vězňů dle klasifikace AIMS

První skupina (Alpha I) je charakterizována hostilním, agresivním a násilným chováním vězňů, skupina vykazuje značné disciplinární problémy, nedodržování pravidel, nařízení, omezení atd. Osoby z této skupiny se zapojují do rvaček, napadení, vyhrožování fyzickým ublížením, ničí majetek, často mají v držení zbraně. Projevují minimální zájem o pocity druhých, touží po vzrušení a snadno se začnou nudit – takové charakteristiky odpovídají agresivním jedincům s psychopatickou strukturou osobnosti. Režim zacházení se zaměřuje na jednání „podle pravidel“, bez vyžadování nesmyslných úkonů.

Druhá skupina (Alpha II) vykazuje nižší úroveň nebezpečnosti a násilnosti než předchozí, přesto je zde přítomna hostilita vůči autoritám, snaha jednat s ostatními pomocí manipulativního chování. Personálem jsou vězňové z této skupiny vnímáni jako nedůvěryhodní a nespolehlivé osoby. Není neobvyklé, když jsou organizováni v gangu či jiném v rámci instituce zakázaném seskupení. Přístup ze strany personálu k této skupině je obdobný jako v případě první skupiny (bez vyžadování nesmyslných úkonů, jednání „podle pravidel“).

Osoby zařazené do třetí skupiny (Kappa) nejsou nepřiměřeně agresivní ani závislé na druhých, ale jejich zkušenost s pobytem ve vězení u nich může vést k demoralizaci. Většinou jde o jedince bez rozsáhlé kriminální minulosti, s nižší frekvencí disciplinárních problémů. Personál se na ně „může spolehnout“, poměrně dobře spolupracují a zapojují se do některých intramurálních aktivit, ve vězení patří mezi zaměstnané. Směrem k nim je ze strany dozorců doporučeno dát od nich „ruce pryč“, nevměšovat se do jejich záležitostí.

Ve čtvrté skupině (Sigma I) jsou jedinci ostatními vnímáni jako slabí, nerozhodní a submisivní, jsou staženi do sebe, neteční a pasivní, většinou nemají mezi vězni přátele. Jde o snadné oběti osob z první nebo druhé skupiny.

Osoby v páté skupině (Sigma II) se snadno rozruší, permanentně působí úzkostně. Okolím jsou vnímány jako smutné, depresivní a napjaté. Nejsou schopny vycházet s personálem vězňovny. Nemají moc disciplinárních přestupků, pokud se ale do problémového chování zapojí, je často závažného charakteru – mají tendenci „vybuchnout“, špatně se vyrovnávají se stresem, zátěžovými situacemi.

Tato klasifikace byla a je používána v praxi, s výsledky mj. ve snížení počtu útoků vězňů na personál i vězňů mezi sebou. Použití klasifikace AIMS mělo za následek statisticky významné snížení násilí mezi vězni i napadení mezi vězni a dozorcí ve srovnání s věznicemi, kde systém používán nebyl (Levinson, 1988; Quay, 1984). Více k systému AIMS např. Spieker & Pierson (1989).

Studie Van Voorhisové (1994) naznačila, že inter rater reliabilita (tj. jeden z aspektů spolehlivosti) systému AIMS byla uspokojivá, přičemž vyšší hodnoty by mohly být dosaženy v menších věznicích (ve srovnání s věznicemi, kde byl původní výzkum realizován). Přesto, vězeňské typy podle této klasifikace obecně korelovaly s chováním v očekávaném směru (Van Voorhis, 1994, podle Pollock, 1997, str. 107–108).

Užívaná je také Megargeeho klasifikace vězňených osob (Megargee's MMPI-Based Prison Typology, Megargee & Bohn, 1977), vytvořená v sedmdesátých letech minulého století, která vychází z Minnesotského osobnostního inventáře. Vězňené osoby jsou rozděleny podle profilu, dosažených skóreů, v dotazníku MMPI/MMPI-2 do deseti typů/skupin viz Tabulka 3. Propracovaná byla typologie zvláště i pro vězňené ženy. Vysokou míru kázeňských problémů a projevů násilí ve vězení vykazují zejména typy označené Delta, Foxtrot, How a Charlie (Tabulka 3). Propojení této klasifikace na programy zacházení i na predikci problémových osob ve vězeňském prostředí (Carbonell, Moorhead, & Megargee, 1984) je ověřováno a precizováno i v současnosti (více např. Megargee, Mercer, & Carbonell, 1999; Megargee, 2001).

Tabulka 3: Typologie vězňů Megargee-Bohn

První typ nazvaný **Item** charakterizuje osoby dobře adjustované a stabilní, které vykazují nejlepší na podmínky instituce a mají nízkou míru penitenciární recidivy (nízký profil protokolu MMPI, T skóre škál jsou obvykle pod 70). Ve druhé skupině nazvané **Easy** jsou jedinci popisováni jako bystří, stabilní, ale málo úspěšní; bylo zde nejvíce osob s nejvyšším dosaženým vzděláním. Vykazují nejnižší míru násilí ve vězení i recidivy obecně (vrcholy ve škálách Pd a Hy pod 80, jinak nízké hodnoty T skóre). Typ **Baker** představují jedinci okolím vnímání jako depresivní, stažení a inadequate. Zahrnuje nejvyšší počet ženatých mužů, a ačkoliv tito vězni mají ve své historii jen malý počet násilných deliktů „proti osobám“, jejich kriminální kariéra vykazuje, se zvyšujícím se věkem, eskalaci směrem k závažnějším deliktům. V institucionálních podmínkách patří k problémovým vězňům (rušiví), ale ne k zvláště významně násilným (jejich protokol MMPI má středně zvýšený profil, s vrcholy ve škálách Pd a D). V další skupině vězňených osob – **Able** jsou vězni popisováni jako sebevědomí, manipulativní (manipulující druhými) a antisociální a jejich dosavadní kriminální kariéra je průměrná. V prostředí vězení patří mezi nejméně násilné vězně. Jejich protokol MMPI má průměrně zvýšené T skóre, s vrcholy ve škálách Pd a Ma. Ve skupině nazvané **George** najdeme osoby popisované jako submisivní a anxiózní. Jejich institucionální adjustace je průměrná a tito jedinci mají sklon k tomu, aby se stali chronickými delikventy (*career criminals*). Mají průměrně zvýšený profil MMPI, vrcholy ve škálách Pd, D a Hy. Vězňené osoby, které lze popsat jako amorální, impulzivní a vyhledávající stimulaci, patří do skupiny nazvané **Delta**. Mívají dobrý intelekt, dobré vzdělání, v nápravném zařízení pak vykazují relativně vysokou míru násilí. Jejich profil má vrchol ve škále Pd, ostatní škály mají T skóre pod 70. Typ (skupina) nazvaný **Jupiter** zahrnuje osoby impulzivní, u kterých poruchové jednání v prostředí vězení není časté, pokud se ale vyskytne, je velmi závažné. Mají středně zvýšený profil v protokolu MMPI, s vrcholy ve škálách Sc, Ma a Pt. Ve skupině označené jako **Foxtrot** najdeme vězně, kteří se vyznaží v místních poměrech, jsou antisociální, mají nízké vzdělání a rozsáhlou kriminální kariéru, kde nechybí násilné kriminální jednání proti osobám (životu a zdraví). Jejich adjustace v prostředí vězení je velmi slabá, s množstvím násilných projevů a vysokou mírou penitenciární recidivy. V inventáři MMPI mají vysoce zvýšený skóre, s vrcholy ve škálách Ma, Sc a Pd. Nejvíce poruchový typ vězně představuje skupina označená jako **How**. Jsou to osoby s výraznými deficity ve všech oblastech a míra násilí v instituci je u nich velmi vysoká. Mají velmi zvýšený, multimodální profil MMPI se skóre mezi 80 a 90. Desátý typ – **Charlie** zahrnuje osoby hostilní, s misantropickým smýšlením. V jejich kriminální historii najdeme zejména násilí vůči osobám a celkově jejich kriminální kariéra patří k nejrozsáhlejším/nejbohatším. Vykazují vysoce zvýšený profil MMPI, s vrcholy ve škálách Sc, Pa a Pd.

(podle Netík, nedatováno)

Na závěr této kapitoly je třeba zmínit, že rozřídění pachatelů do skupin může být užitečným pomocníkem např. při diferenciaci, v rámci programů zacházení nebo při prezentaci dat, protože redukuje komplexitu. Rizikem může být, pokud bude – nejen v kriminologii – silit trend prezentovat skupiny jako rozdílné, spíše než jako „blížící se“. Proto je žádoucí pracovat např. i se skutečností, že odlišné typy, identifikované podle vědecké studie, možná v reálu neexistují.

II.3.2. Nebezpečné vězněné osoby v českých věznicích – platná právní úprava

Vězeňské klasifikační systémy jsou v řadě případů postaveny na faktorech, které najdeme i v nástrojích či systémech, posuzujících „obecné“ riziko (*risk assessment*) – ať už v souvislosti s rizikem recidivy či nebezpečností osoby pro sebe samu či pro okolí. Na rozdíl od nich se ale klasifikační vězeňské systémy mnohem více zajímají o **identifikaci vězňů, kteří buď představují riziko útěku, nebo u kterých lze potenciálně předpokládat obtíže při zacházení s nimi.**

Právní úprava²⁵ výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby v ČR se pochopitelně problematikou nebezpečnosti vězněných osob, jejího hodnocení a opatření k prevenci násilí ve věznicích, zabývá. Za základní právní dokumenty lze v tomto směru pokládat zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, v platném znění (dále též „ZVTOS“), vyhlášku Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění (dále též „ŘVTOS“), zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, v platném znění (dále též „ZVV“), vyhlášku Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby, v platném znění (dále též „ŘVV“), a dále interní předpisy Vězeňské služby ČR, zejména nařízení generálního ředitele Vězeňské služby č. 29/2009 (dále též „NGŘ č. 29/2009“) a nařízení generálního ředitele Vězeňské služby č. 66/2013 (dále též „NGŘ č. 29/2009“).²⁶

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody a prováděcí vyhláška

V současnosti se věznice podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti člení do čtyř základních typů – s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou (§ 8 odst. 1 ZVTOS). Uvedené členění má tedy **kritérium (ne)bezpečnosti** zahrnovat. Hlediska, podle nichž soud zařazuje odsouzeného do konkrétního typu věznice (§ 56 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, v platném znění (dále též „TZ“), mají charakter převážně trestněprávní – kategorie trestného činu, za který je trest ukládán (přečin – zločin – zvlášť závažný zločin), forma zavinění (nedbalost – úmysl), výměra uloženého trestu, předchozí zkušenost odsouzeného s výkonem trestu odnětí svobody, skutečnost, zda je trest ukládán za trestný čin spáchaný ve prospěch organizované zločnické skupiny, popř. zda odsouzený v posledních pěti letech uprchl z vazby nebo z výkonu trestu. Soud nicméně může podle § 56 odst. 3 TZ zařadit odsouzeného i do věznice jiného typu, než by odpovídalo stanoveným kritériím, má-li se zřetelem na závažnost trestného

25 Příslušné pasáže této knihy, popisující platnou právní úpravu, vycházejí z jejího stavu ke dni 2. dubna 2016.

26 Výzkum, jehož výsledky shrnuje tato monografie, byl zaměřen výlučně na prostředí výkonu trestu či vazby. Nevěnoval se proto prostředí výkonu zabezpečovací detence, byť má s prostředím výkonu vazby či trestu řadu styčných bodů.

činu a na stupeň a povahu narušení odsouzeného za to, že bude v jiném typu věznice lépe zaručeno působení na něj, aby vedl řádný život (do věznice se zvýšenou ostrahou zařadí však vždy pachatele, jemuž byl uložen trest odnětí svobody na doživotí).

Hodnocení rizika, které konkrétní odsouzený představuje, probíhá po nástupu do výkonu trestu za účelem zpracování adekvátního programu zacházení (program se nezpracovává v případech, kdy odsouzený má vykonat trest nebo jeho zbytek ve výměře nepřesahující tři měsíce). Po přijetí do věznice se nově přijatí odsouzení ubytují odděleně od ostatních odsouzených, a to v nástupním oddělení věznice. Během pobytu v nástupním oddělení zpracují určení odborní zaměstnanci komplexní zprávu o odsouzeném (SARPO), včetně návrhu programu zacházení s odsouzeným (§ 8 odst. 2 písm. a) ŘVTOS). Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Komplexní zpráva je shrnutím výsledků psychologického, pedagogického, sociálního, případně lékařského posouzení, hodnocení rizik a potřeb a jiných dostupných materiálů k osobě odsouzeného (§ 41 odst. 1, 2 ZVTOS).

Při výběru programu zacházení věznice sleduje zejména minimalizaci identifikovaných rizik, která měla nebo mají souvislost s trestnou činností, popřípadě mohou mít vliv na páchání trestné činnosti v budoucnu (§ 36 odst. 1 ŘVTOS). ŘVTOS rozeznává tři stupně rizik, jež mohou být u odsouzeného identifikovány – nízká rizika, střední až vysoká rizika, vysoká až velmi vysoká rizika. Těmto stupňům odpovídají tři typy programu zacházení (§ 36a odst. 1, 2, 3):

- program minimálního zacházení s menší mírou odborné intervence;
- program standardního zacházení se střední mírou odborné intervence a činnostmi obecně cílenými; a
- program speciálního zacházení s větší mírou odborné intervence a činnostmi speciálně výchovnými.

Plnění programu zacházení podléhá pravidelnému hodnocení v intervalech, stanovených v § 38 odst. 1 ŘVTOS. Při vyhodnocení se program zacházení aktualizuje v souladu s mírou a úspěšností jeho plnění. Hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení je součástí komplexního hodnocení naplňování účelu výkonu trestu, jež slouží jako podklad pro případný návrh na přerazení odsouzeného do věznice jiného typu (§ 39 odst. 1, 2 ŘVTOS). Plnění programu zacházení je zároveň jednou z rozhodujících skutečností při zařazování odsouzeného do některé ze tří tzv. prostupných skupin vnitřní diference, které tvoří ucelený systém pozitivní motivace odsouzených. O zařazení a o změně zařazení odsouzeného do prostupné skupiny vnitřní diference rozhoduje ředitel věznice nebo jeho zástupce na základě doporučení odborných zaměstnanců, zpravidla při hodnocení programu zacházení (§ 39 odst. 5, 9, 10 ŘVTOS).

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody dále pracuje s pojmem „**velmi nebezpečný odsouzený**“ (§ 72a). Tím je odsouzený,

- a) který byl odsouzen k výjimečnému trestu,
- b) proti kterému je vedeno trestní stíhání pro zvláště závažný zločin spáchaný během výkonu vazby nebo výkonu trestu,

- c) který se v posledních pěti letech pokusil uprchnout nebo uprchl z výkonu vazby nebo výkonu trestu,
- d) u kterého lze důvodně předpokládat, že ohrozí bezpečnost jiných osob.

Při identifikaci velmi nebezpečného odsouzeného tedy ZVTOS, s výjimkou uvedenou pod bodem (d), používá objektivní kritéria, nezávislá na hodnocení pracovníků vězeňské služby. Posouzení, zda se jedná o velmi nebezpečného odsouzeného, má význam pro případné umístění odsouzeného do oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením, resp. pro stanovení obsahu programu zacházení (srov. § 100a ŘVTOS). Velmi nebezpeční odsouzení se také zpravidla umísťují odděleně od ostatních odsouzených (§ 7 ZVTOS).

Nebezpečnost dále zohledňuje ustanovení § 71 ZVTOS, podle nějž vnitřní řád věznic, jakož i obsah a formy zacházení s odsouzenými k doživotnímu trestu musí přihlížet též k povaze tohoto trestu a nebezpečnosti odsouzených, kterým je takový trest uložen. V tomto případě má zákon zřejmě na mysli typovou nebezpečnost osob, odsouzených k trestu odnětí svobody na doživotí, a to vzhledem k velmi přísným podmínkám pro uložení tohoto druhu výjimečného trestu (srov. § 54 odst. 3 TZ).

Zákon o výkonu vazby a prováděcí vyhláška

Výkon vazby je oproti výkonu trestu odnětí svobody specifický tím, že vazbu vykonává osoba trestně stíhaná, jež (zatím) nebyla pravomocně odsouzena, takže je na ni třeba hledět jako na osobu nevinnou. Během výkonu vazby proto smí být obviněný podroben jen těm omezením, která jsou nutná ke splnění účelu vazby z hlediska jejího důvodu a k zachování stanoveného vnitřního pořádku a bezpečnosti (§ 2 ZVV). Zákon o výkonu vazby a řád výkonu vazby se i z toho důvodu nevěnují posuzování nebezpečnosti obviněných ve vazbě v takové míře, jako je tomu u odsouzených ve výkonu trestu. S pojmy „nebezpečnost“ či „rizika“ tyto právní předpisy výslovně nepracují.

Pro účely výkonu vazby se podle ZVV a ŘVV zjišťují možná rizika na straně obviněného zejména pro účely umísťování obviněných do cel. Nebrání-li tomu jiné okolnosti, odděleně od jiných obviněných se umísťují mj. obvinění, kteří jsou stíháni pro některý z typově nejzávažnějších trestných činů, vyjmenovaných v § 88 odst. 4 TZ (§ 7 odst. 2 písm. a) ZVV).

II.3.3. Nebezpečnost v interních předpisech Vězeňské služby ČR

K vnitřním předpisům Vězeňské služby ČR, které se problematice nebezpečných osob ve výkonu trestu a vazby věnují, patří zejména tyto dva dokumenty²⁷. Jde o

- 1) Nařízení generálního ředitele VS ČR týkající se Indexu útěkářů a nebezpečných osob (NGŘ č. 29/2009), a
- 2) Nařízení, ve kterém jsou vymezeny podrobnosti ohledně zařazování, vyřazování a zacházení s velmi nebezpečnými odsouzenými v oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením (NGŘ č. 66/2013).

²⁷ Informace poskytnuta odd. výkonu vazby a trestu GR VS ČR dne 2. 3. 2015 (čj. VS/9/012/2015/-SO/OVVT/305).

Částečně se pak dané problematiky dotýkají také další vnitřní předpisy:

- 3) Nařízení generálního ředitele VS ČR, kterým se stanoví některé podrobnosti pro umístování a přemístování odsouzených ve VS ČR (NGŘ č. 30/2012);
- 4) Nařízení generálního ředitele VS ČR o výběru a zařazování odsouzených, obviněných a chovanců na pracoviště (NGŘ č. 5/2013);
- 5) Nařízení generálního ředitele VS ČR o postupu vazebních věznic, věznic a ústavů pro výkon zabezpečovací detence při vzniku nepokojů nebo jiných hromadných nezákonných vystoupení osob ve výkonu vazby, výkonu trestu odnětí svobody a osob ve výkonu zabezpečovací detence o organizaci a provádění služebních zákroků pod jednotným velením, o výstroji a výzbroji příslušníků provádějících služební zákrok pod jednotným velením a eskorty nebezpečných osob (NGŘ č. 4/2015).

V následující části této kapitoly popíšeme, v jakých souvislostech vnitřní předpisy VS ČR pracují s tématem nebezpečnosti vězňených osob.

II.3.3.1. Seznam (index) nebezpečných osob v českých věznicích – NGŘ č. 29/2009

Zvýšenou míru bezpečnostního rizika vězně představuje např. napadení příslušníka vězeňské služby nebo pokus o útěk. Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 29/2009 – stanovuje podmínky pro zařazování vězňených osob na **Index útěkářů a nebezpečných osob**. Indexem je myšlen seznam vězňených osob **vedený v elektronické podobě, který je součástí Vězeňského informačního systému a který umožňuje vytvářet přehledné sestavy za účelem aktuální kontroly a přijímání odpovídajících opatření** (§ 1 odst. 2 NGŘ č. 29/2009).

V tomto dokumentu jsou dále rozpracována preventivní a jiná opatření vůči těmto vězňeným osobám a jsou zde uvedeny i podmínky, které je třeba „splnit“, aby byla daná osoba z Indexu vyřazena. Z hlediska rozdílných důvodů pro zařazení vězňených osob do indexu se index člení na kategorie, které se označují symboly N (nebezpečná osoba), ZN (zvlášť nebezpečná osoba), O (odchod) a Ú (útěk)²⁸. Zde rozvedeme první dvě kategorie.

Nebezpečná osoba

Kritéria, která musí být splněna, aby byla vězňená osoba v českých věznicích zařazena do kategorie **nebezpečných osob** (N), jsou specifikována ve výše uvedeném Nařízení GŘ VS ČR. Podle něj jsou do skupiny nebezpečných osob zařazeny následující tři „typy“ pachatelů.

První podskupinu nebezpečných osob představují jedinci, kteří fyzicky napadli příslušníka nebo zaměstnance VS ČR či příslušníka jiné složky ozbrojených sil nebo bezpečnostního sboru (příslušníka Policie ČR, Celní správy, Armády ČR) nebo se o takové napadení pokusili (§ 2 odst. 1 písm. a) NGŘ č. 29/2009).

28 Oproti dřívější úpravě zařazování vězňů do Indexu, která používala dichotomii nebezpečná osoba a zvlášť nebezpečná osoba,

Druhou možností, kdy je možné vězněnou osobu zařadit na seznam nebezpečných osob, je „existence důvodného předpokladu, že osoba byla ve službách cizích armád nebo se podrobila speciálním výcvikům a v průběhu výkonu zabezpečovací detence, vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody se chová agresivně“ (§ 2 odst. 1 písm. b) NGR č. 29/2009).

A nakonec, na seznam jsou zapisovány vězněné osoby, které jsou umístěny na oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením²⁹ z důvodu: 1) existence důvodného podezření, že mohou uprchnout z věznice nebo vězeňské stráže při eskortě (např. vyhrožují napadením nebo útekem, což musí potvrdit písemně zadokumentovaná a zpracovaná informace Policie ČR či BIS ČR), nebo 2) odsouzení k výjimečnému trestu odnětí svobody na 15 až 25 let a jsou zařazeny do třetí prostupné skupiny vnitřní diferenciaci, anebo 3) diagnostikované poruchy osobnosti, která se projevuje násilnými sklony či agresivitou (§ 2 odst. 2 NGR č. 29/2009).

Část kritérií tak pochází z anamnézy vězněné osoby, resp. objektivních dat (jako je např. fyzický útok vůči personálu či příslušníku policie, celní správy či armády, nebo pokus o napadení v minulosti), jiná vycházejí z méně objektivních dat (např. existence předpokladu, že byl ve službách cizích armád, existence podezření, že může uprchnout aj.). Najdeme zde i kritéria, která vycházejí z aktuálního stavu (např. chová se agresivně, je umístěn na oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením a byl odsouzen k výjimečnému trestu nebo mu byla diagnostikována porucha osobnosti).

Zvlášť nebezpečná osoba

Obdobně jsou vymezena kritéria pro zařazení na seznam tzv. „**zvlášť nebezpečných osob**“ (ZN). Na něj patří jednak vězněné osoby, které by byly do kategorie „nebezpečných“ (N), ale i do kategorie „útěkářů“ (Ú) nebo „odchodářů“ (O)³⁰ **zařazeny opakovaně a od předešlého zařazení do indexu neuplynula lhůta pěti let** (§ 2 odst. 5 písm. a) NGR č. 29/2009). Kromě těchto osob jsou jako zvlášť nebezpečná osoba označeni také ti jedinci, kteří jsou obviněni nebo odsouzeni pro některé **závažné trestné činy násilného charakteru, jež měli spáchat jako člen organizované skupiny** (§ 2 odst. 5 písm. b) NGR č. 29/2009). Jako příklad závažných trestných činů násilného charakteru jsou v nařízení uvedeny loupež nebo vydírání. Třetí podskupinu zvlášť nebezpečných osob ve výkonu vazby a trestu představují jedinci, kteří v **průběhu věznění spáchali některý závažný trestný čin násilného charakteru** (např. trestný čin vraždy či ublížení na zdraví – § 2 odst. 5 písm. c) NGR č. 29/2009).

Preventivní opatření u nebezpečných a zvlášť nebezpečných osob

U vězněné osoby zařazené do kategorie „ZN“ (zvlášť nebezpečná osoba) nebo „N“ (nebezpečná osoba) se uplatňují některá zvláštní preventivní opatření (§ 5 NGR č. 29/2009). Týkají se např. zajištění bezpečnosti při eskortě, kdy se v těchto případech vždy používají

29 Oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením jsou oddělení, kde jsou umístěni odsouzení, kteří během výkonu vazby či trestu odnětí svobody např. uprchli, spáchali zvlášť závažný trestný čin nebo to vyžadují výjimečné okolnosti (vážné ohrožení bezpečnosti v případě úspěšného útěku, terorizování spoluodsouzených, vyhrožování personálu a jeho rodinám). Tito odsouzení jsou na celách umístěni po jednom nebo po dvou, jsou vůči nim používána zvýšená bezpečnostní opatření (např. stravování přímo v celách, vycházky vždy za přímého dohledu příslušníka). Automaticky jsou na OZSTZ řazeni doživotně odsouzení (Zdražilová, 2010, str. 15).

30 To jsou další kategorie Indexu útěkářů a nebezpečných osob.

donucovací prostředky, v odůvodněných případech se používají donucovací prostředky i při předvádění nebo pohybu ve věznici. Dále vězněnou osobu zařazenou v indexu nelze zařadit na vnější střežené nebo nestřežené pracoviště, ani povolit volný pohyb v prostorách věznice nebo volný pohyb mimo věznici při plnění pracovních úkolů. Také vězněné osobě zařazené v indexu nelze udělit odměnu v podobě povolení opustit věznici nebo přerušeni výkonu trestu odnětí svobody. Přerušit výkon trestu odnětí svobody lze takové osobě pouze za účelem neodkladného poskytnutí zdravotní péče.

II.3.3.2. Vězněné osoby označené jako N či ZN v českých věznicích – květen 2013

Na seznamu **nebezpečných či zvlášť nebezpečných osob** (viz předchozí Kapitola II.3.3.1.) bylo v květnu 2013 evidováno **celkem 171 vězněných osob, což představuje 1 % všech vězněných osob.**³¹ Průměrný věk (v květnu 2013) byl u této skupiny 34,4 let a většinu tvořili muži (žen bylo 7). Průměrný počet předchozích záznamů v opisu rejstříku trestů byl devět záznamů, kdy maximální počet předchozích odsouzení dosáhl čísla 23, prvopachatelů bylo 14 (před aktuálním neměli záznam v opisu RT). Průměrný věk v době prvního odsouzení dosáhl u této skupiny – N a ZN vězněných osob – 19,6 let a téměř polovina z těchto osob (48 %) byla poprvé pravomocně odsouzena ve věku mladistvém; průměrný věk v době prvního odsouzení byl u těchto jedinců 16 let. Většina osob zařazených na indexu nebezpečných (N), zvlášť nebezpečných osob (ZN) byla ve výkonu trestu (91 %); ve vazbě bylo umístěno 15 osob označených jako N nebo ZN.

Vzhledem k poměrné variabilitě v rámci jednotlivých kategorií (N a ZN, srov. kritéria v textu výše) jsme se zaměřili na „důvod“, který vedl k zařazení konkrétní osoby na seznam a který byl uveden v evidenci vězněných osob (GŘ VS ČR). Ve vygenerovaném seznamu však byly uvedeny odůvodnění či specifikace (viz Tabulka 4 níže), které blíže o důvodu zařazení konkrétního jedince moc nevypovídají, případně ani nekorespondují s kritérii dle NGŘ VS ČR. V přehledu „nebezpečných“ aktuálně vězněných osob byl např. u 35 osob jako důvod pro zařazení na seznam uveden: „útěk“, „vyhrožuje útekem“ apod.³² (Tabulka 4). Není zřejmé, proč taková osoba nebyla zařazena do kategorie „Ú“ či zda jde o jedince spadající do kategorie „zvlášť nebezpečné osoby“, kde je kritérium pro zařazení: opakovaně z důvodu útěku (srov. výše v textu).

31 V květnu 2013 bylo v českých věznicích a vazebních věznicích celkem 16 179 vězněných osob (obviněných, odsouzených i chovanců).

32 Pokus o útěk, příprava, vyhrožuje útekem, dokonáný útěk, nevrácení se...

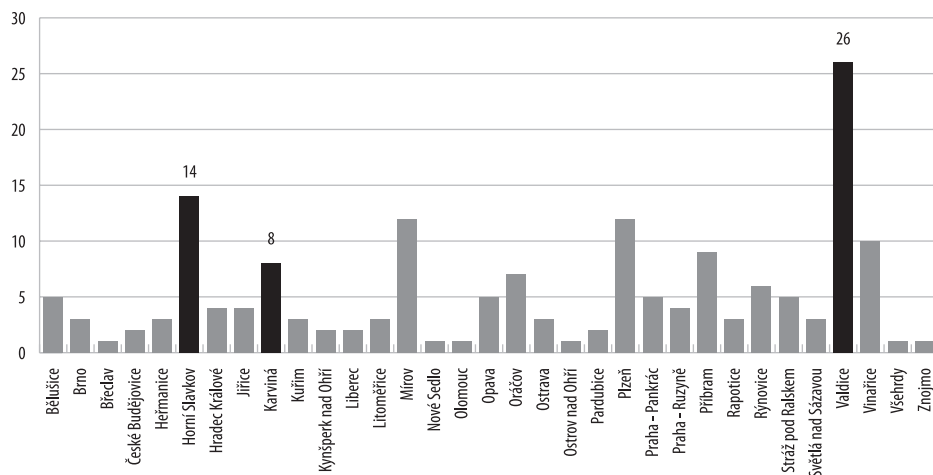
Tabulka 4: Důvody pro zařazení osob na Index nebezpečných (N) a zvlášt' nebezpečných osob (ZN)

Odůvodnění:	Počet
Útěk	35
Napadení spoluvězně	3
Sklon k násilnostem	15
Nebezpečná osoba	21
Zvlášt' nebezpečná osoba	30
Recidivista	1
Útok na veřejného činitele	3
Napadení personálu	32
Nebezpečné sebepoškození	1
Neurčena	30
Celkem	171

Pro souhrnné posouzení či analýzy se výše uvedené informace dostupné z vězeňského informačního systému vězeňské služby zdají být v této podobě velmi „stručné“, pro analýzy tedy spíše nevyhovující. Každá jednotlivá věznice má však svůj vlastní přehled vězňených osob – včetně jejich „nebezpečnostních specifik“ – a informace z něj jsou pro potřeby aktuální věznice pak rychle dostupné.

Počty vězňených osob označených jako nebezpečná nebo zvlášt' nebezpečná osoba v jednotlivých věznicích a vazebních věznicích v květnu 2013 zobrazuje následující přehled (Graf 1).

Graf 1: Počty nebezpečných a zvlášt' nebezpečných osob v jednotlivých věznicích v ČR (květen 2013)

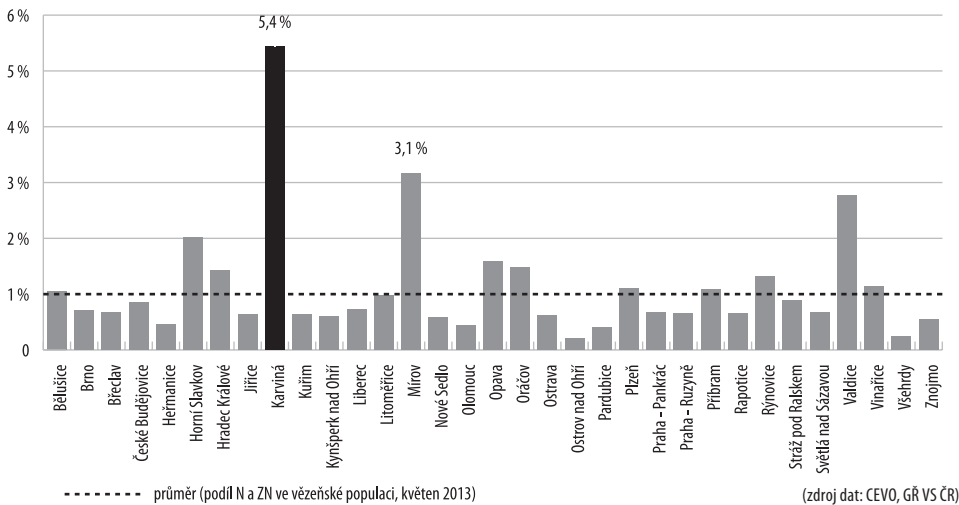

(zdroj dat: CEVO, GR VS ČR)

Z třiceti tří věznic byla necelá šestina takto vytypovaných osob umístěna ve věznici Valdice (26 osob, tj. 15,2 % z celkového počtu N, ZN v daném čase). V ostatních věznicích byl počet umístěných vězňů nižší, v rozsahu od 1 do 14 vězňů (Věznice Horní Slavkov, viz Graf 1).

V dalším grafu (Graf 2) je zobrazen podíl nebezpečných (N) a zvláště nebezpečných vězňů (ZN) v jednotlivých věznicích (v %) vzhledem k celkovému počtu vězňů v dané věznici (a v daném čase, tj. v květnu 2013).

Graf 2: Podíl nebezpečných a zvláště nebezpečných vězňů v jednotlivých věznicích (květen 2013)

Například ve věznici Karviná bylo ve sledovaném období evidováno 8 osob (N či ZN; srov. Graf 1), což co do absolutního počtu není v porovnání s ostatními věznicemi extrémní hodnota. Pokud se podíváme na Graf 2, podíl takto označených osob, vzhledem k celkovému počtu vězňů v této věznici, je ale nadprůměrný (srov. Graf 2, vodorovná přerušovaná čára ukazuje průměr – 1 %).

II.3.3.3. Velmi nebezpečný odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody

Kategorie **velmi nebezpečných odsouzených** je v NGR č. 66/2013 definována shodně se zákonem o výkonu trestu odnětí svobody (§ 72a zákona č. 169/1999 Sb.). Účelem zmíněného vnitřního předpisu VS ČR (NGR č. 66/2013) je stanovit podmínky pro zařazování a vyřazování velmi nebezpečných odsouzených do oddělení (nebo z oddělení) se zesíleným stavebně technickým zabezpečením a ujednotit zacházení s těmito odsouzenými tak, aby jejich trest odnětí svobody byl vykonáván v souladu s účelem a hlavními zásadami uvedenými v § 2 Zákona č. 169/1999 Sb. Do oddělení se zesíleným zabezpečením se při splnění podmínek uvedených v právním předpisu zařadí zpravidla odsouzený³³,

- a) který byl odsouzen k výjimečnému trestu odnětí svobody,

33 Skutečnost, že je vězňem osoba zařazená do Indexu útěkářů a nebezpečných osob (viz výše v textu, Kapitola II.3.3.1.), nelze bez dalšího posouzení považovat za podstatný důvod pro vydání rozhodnutí o zařazení do oddělení se zesíleným zabezpečením.

- b) proti kterému je vedeno trestní stíhání pro zvlášť nebezpečný zločin spáchaný během výkonu vazby nebo výkonu trestu,
- c) který se v posledních pěti letech pokusil uprchnout nebo uprchl z výkonu vazby nebo výkonu trestu,
- d) u kterého lze důvodně předpokládat, že ohrozí bezpečnost jiných osob.

Velmi nebezpečný odsouzený podle § 4 odst. 1 písm. a) až c) NGRŽ 66/2013 se do oddělení se zesíleným zabezpečením umístí na dobu nejdéle 90 dnů. Nejsou-li v této době zjištěny důvody podle odstavce 1 písm. d), odsouzený se z tohoto oddělení vyřadí, a to i v průběhu stanovené doby. Jsou-li v této době takové důvody zjištěny, odsouzený se v tomto oddělení ponechá, a to i opakovaně, nejdéle na dalších 180 dnů. Velmi nebezpečný odsouzený podle odstavce 1 písm. d) („*u kterého lze důvodně předpokládat, že ohrozí bezpečnost jiných osob*“) se do oddělení se zesíleným zabezpečením umístí na dobu nejdéle 180 dnů. Nejsou-li v této době zjištěny důvody pro toto umístění, odsouzený se z tohoto oddělení vyřadí, a to i v průběhu stanovené doby. Jsou-li v této době takové důvody zjištěny, odsouzený se v tomto oddělení ponechá, a to i opakovaně, nejdéle na dalších 180 dnů (§ 72a odst. 4 zákona č. 169/1999 Sb., ve znění zákona č. 276/2013 Sb.).

Výkon trestu velmi nebezpečných odsouzených, zařazených v oddělení se zesíleným zabezpečením, u kterých lze důvodně předpokládat, že ohrozí bezpečnost jiných osob (§72a odst. 1 písm. d) z.č. 169/1999 Sb.) upravuje čtvrtý oddíl NGRŽ 66/2013. Záměrem jejich zařazení do oddělení se zesíleným zabezpečením je snaha o dosažení účelu výkonu trestu a také snaha o předcházení vzniku mimořádných událostí ve výkonu trestu. Ubytováním velmi nebezpečných odsouzených v oddělení se zesíleným zabezpečením je tedy zejména sledováno zabránění opakovanému páchání trestné činností uvnitř věznic, zajištění bezpečnosti zaměstnanců, ochrana odsouzených před nebezpečnými jedinci a eliminace negativního vlivu těchto vězňů na proces resocializace méně narušených odsouzených (Oddíl 4 § 9 odst. 1 NGRŽ 66/2013). Kromě eliminace rizik je účelem působení na velmi nebezpečné odsouzené dosažení postojových změn, snaha o jejich pozitivní adaptaci na výkon trestu a eliminaci obtíží, které byly příčinou jejich umístění do oddělení se zesíleným zabezpečením, a jejich případné opětovné ubytování na běžném oddělení. Proto jsou používány takové formy a metody zacházení, které spolu s režimovými a preventivními opatřeními redukuje nežádoucí projevy v chování těchto odsouzených vedoucí k maření účelu výkonu trestu (zpravidla agresivita nebo vážné ohrožení zásad bezpečnosti).

II.3.3.4. Nebezpečnost odsouzených v rámci Souhrnné analýzy rizik a potřeb

Pokud je provedena komplexní analýza rizika újmy, posuzuje Vězeňská služba **nebezpečnost vězně rovněž v rámci Souhrnné Analýzy Rizik a Potřeb odsouzených (SARPO)**. Nebezpečnost je zde pojata jako tendence nejen k autoagresivnímu jednání (automutilace, pokusy i dokonaná suicidia), ale právě také jako sklon k heteroagresivnímu jednání v průběhu výkonu trestu u dané osoby.

Určení nebezpečných a méně nebezpečných odsouzených osob má význam pro potřeby zacházení. Jedince je pak možné diferencovat podle míry jejich rizika (tj. nebezpeční vs. méně nebezpeční) a míry ovlivnitelnosti (napravitelní vs. nepolepšitelní) (Jiříčka, str. 15).

II.3.4. (Ne)bezpečnost v Konceptci vězeňství do roku 2025

Podle Konceptce vězeňství do roku 2025³⁴ Vězeňská služba ČR nemá zpracován ucelený materiál k analýze hrozeb a rizik nebo koncepci bezpečnosti (Ministerstvo spravedlnosti, 2016, str. 108). Problém je však upraven různými interními předpisy jak na úrovni Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR, tak na úrovni jednotlivých věznic; viz dále v textu. Jak uvádí Konceptce, v obecně závazných předpisech, týkajících se výkonu vězeňství, je termín „bezpečnost“ zmiňován v souvislosti prakticky se všemi činnostmi, které Vězeňská služba ČR vykonává nebo zajišťuje. Samotný pojem v nich však definován není (Ministerstvo spravedlnosti, 2016, str. 104). Místo pokusu o jeho definici jsou v Konceptci zmiňována vybraná ustanovení Evropských vězeňských pravidel (viz Tabulka 5), a pojmy jako „dynamická bezpečnost“, „bezpečnostní riziko“ nebo „osobní bezpečnost“. Tematicky je tak nebezpečnost spojena s rizikem útěku, projevy násilí vůči spoluvězňům a pracovníkům věznic a osobní bezpečností vězněných osob.

Tabulka 5: Vybraná ustanovení Evropských vězeňských pravidel

- Bezpečnost zajišťovaná fyzickými překážkami a jinými technickými prostředky musí být doplněna dynamickou bezpečností zajišťovanou bdělými pracovníky se znalostí vězňů, nad kterými vykonávají dozor (čl. 51.2.)
- Co možná nejrychleji po příjmu musí být u vězně stanoveno riziko, které by v případě útěku představoval pro společnost a riziko, že se pokusí o útěk samostatně nebo s vnější pomocí (čl. 51.3.)
- Co možná nejrychleji po příjmu musí být u vězně stanoveno, zda představuje osobní bezpečnostní riziko pro ostatní vězně, vězeňský personál nebo jiné osoby pracující ve věznicích nebo pro návštěvníky věznic, nebo zda u vězně existuje pravděpodobnost sebepoškození (52.1.)
- Musí být zavedeny postupy pro zajištění osobní bezpečnosti vězňů, vězeňských pracovníků i všech návštěvníků a sníženo na minimum riziko násilí a jiných událostí, jež by mohly ohrozit jejich osobní bezpečnost (52.2.)

(zdroj: Ministerstvo spravedlnosti (2016), podtržení textu provedeno autorkou)

II.3.5. (Ne)bezpečnost a rizika v návrhu novely zákona o výkonu trestu odnětí svobody – vnitřní riziko jako míra rizika ohrožení bezpečnosti během VTOS

Návrh zákona, kterým se mění mj. zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody³⁵, předpokládá, že se věznic v budoucnu budou podle způsobu vnějšího střežení, zajištění bezpečnosti a (nově) režimu výkonu trestu členit nikoliv do čtyř typů jako v současnosti (tj. na věznic s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou), ale pouze do dvou typů, a to na věznic s ostrahou a věznic se zvýšenou ostrahou (Vláda ČR, 2015). Podle míry „rizik“ mají být odsouzení umístováni do jednotlivých typů oddělení věznic s ostrahou, jimiž budou oddělení s nízkým zabezpečením, středním zabezpečením a vysokým zabezpečením. V souvislosti s režimem uvnitř věznic s ostrahou návrh operuje s pojmy **vnitřního a vnějšího rizika**.

34 Schválená usnesením vlády č. 79 ze dne 3. 2. 2016.

35 Cílem návrhu je podle důvodové zprávy umožnit adekvátní diferenciaci odsouzených ve věznicích, a to podle posouzení jejich osobnostních faktorů a posouzení jejich trestné činnosti z penitenciárního hlediska. Mělo by tak dojít k lepší organizaci rozvoje a implementace standardizovaných programů a specializovaného zacházení v jednotlivých věznicích.

Vnější riziko vyjadřuje míru nebezpečnosti odsouzeného pro společnost, zejména s ohledem na trestnou činnost, za kterou mu byl uložen trest³⁶, délku trestu a druh zavinění a s přihlédnutím k tomu, zda již byl ve výkonu trestu. Vnitřní riziko vyjadřuje míru rizika ohrožení bezpečnosti během výkonu trestu s ohledem na individuální charakteristiku odsouzeného, v níž se zohledňují zejména povaha jeho trestné činnosti, nevykonaná ochranná opatření, průběh předchozích výkonů trestu a hrozba útěku (navrhované ustanovení § 12a odst. 3 zákona č. 169/1999 Sb.).

Do jednotlivých oddělení mají podle návrhu být vězni umísťováni právě na základě míry svého vnějšího a vnitřního rizika – tzn., že do oddělení s nízkým stupněm zabezpečení budou umísťováni odsouzení s nízkým vnějším a vnitřním rizikem, do oddělení se středním stupněm zabezpečení budou umísťováni odsouzení se středním vnějším a vnitřním rizikem a do oddělení s vysokým stupněm zabezpečení pak budou umísťováni odsouzení s vysokým vnějším a vnitřním rizikem.³⁷

Věznice s ostrahou tedy bude, jak uvádí důvodová zpráva k návrhu, vnitřně diferencována podle stupně zabezpečení věznice, který je zapotřebí pro zajištění 1) ochrany společnosti (vnější rizika – zejména s ohledem na závažnost aktuálního odsouzení, kriminální minulost, druh a počet již uložených trestů a ochranných opatření) a 2) bezpečnosti ve věznici (vnitřní rizika – jedná se o další skutečnosti významné pro stanovení odpovídajícího stupně zabezpečení). Do kterého oddělení bude jedinec zařazen, se bude odvíjet od vyhodnocení vnějších rizik,³⁸ přičemž dále může být jeho zařazení modifikováno vyhodnocením vnitřních rizik (stanoví se na základě vyhodnocení potenciálního rizika jednotlivého odsouzeného).

Vnější a vnitřní riziko se bude vyhodnocovat i v průběhu výkonu trestu, jak uvádí důvodová zpráva k návrhu: „Ke změně zařazení v rámci vnitřní diferenciace pak bude docházet na základě

1. změny vnějších nebo vnitřních rizik,
2. výsledku hodnocení plnění programu zacházení
3. hodnocení dodržování vězeňského režimu a na základě
4. realizace výstupního programu (PSP, 2015)“.

Na závěr této kapitoly uvádíme **kritéria**, která mají být zohledněna při **posouzení vnitřního rizika**, tedy při identifikaci nebezpečí, které je směřováno dovnitř věznice. V tomto případě je důležitá ochrana ostatních odsouzených, ale i zaměstnanců věznice. Do kategorie vnitřních rizik se podle návrhu řadí údaje vyplývající z:

36 Tzv. aktuální trestná činnost, za kterou byl odsouzenému uložen nepodmíněný trest odnětí svobody, a to trest aktuálně vykonávaný i trest, který má odsouzený teprve nastoupit. V rámci aktuální trestné činnosti se pak bude sledovat specifická aktuální trestná činnost (trestná činnost obsahující prvek násilného chování nebo sexuální anebo drogový kontext). Dále se bude sledovat délka věznění za aktuální trestnou činnost s přihlédnutím k druhu zavinění, a dále pak penitenciární recidiva (viz důvodovou zprávu k návrhu).

37 Je otázkou, jak budou zařazeny osoby, u kterých bude identifikováno např. nízké vnitřní riziko a střední vnější riziko.

38 Vnější rizika postihují nebezpečí, které je směřováno vně věznice, prioritou v tomto ohledu je ochrana společnosti.

- 1) **aktuálního bezpečnostního rizika**, čímž je míněna hrozba aktuálního útěku, další očekávané trestní řízení za specifickou trestnou činnost či uložená ústavní ochranná léčba nebo zabezpečovací detence,
- 2) **bezpečnostního rizika z minulosti**, což mají být v minulosti nevykonaná ústavní ochranná léčba nebo zabezpečovací detence, případně výskyt specifické trestné činnosti v minulosti,
- 3) **míry statických rizik**, která bude vyhodnocena nástrojem SARPO³⁹ jako aktuální velmi vysoké riziko vyplývající z charakteristiky trestné činnosti,
- 4) a **dalších významných skutečností** pro stanovení stupně zabezpečení, zejména nenastoupení nebo neoprávněné bránění se nástupu do výkonu trestu odnětí svobody, označení vězně za velmi nebezpečného odsouzeného, zapojení odsouzeného do organizovaného zločinu, nebo jeho opakované násilné chování.

Více k uvedeným kritériím v návrhu ani v důvodové zprávě k němu uvedeno není.

39 Viz také dále v textu, více k nástroji např. Petras, Jiříčka, Hůrka, Netočný, Podaná, & Buriánek (2010).

III.

Násilí ve vězeňském prostředí

Násilí ve věznici je problematickým a obtížně uchopitelným fenoménem zejména proto, že je pevnou součástí subkulturního systému norem, a také z toho důvodu, že k němu dochází skrytě. V dalším textu se nejprve pokusíme vymezit některé pojmy a teoretické koncepty užívané při interpretacích násilí v prostředí výkonu vazby a trestu. Následující část nabídne popis jednotlivých forem a druhů institucionálního násilí, včetně pohledu na možnosti predikce takového jednání. V další kapitole se pak pozornost zaměří na české prostředí a platnou právní úpravu v oblasti vězeňského násilí, a to jak ve znění obecně platných právních předpisů, tak i interních předpisů Vězeňské služby ČR. Tuto část pak doplní vybrané údaje z dostupných statických přehledů, týkajících se násilných incidentů ve vězení i informací o vězňených osobách, vytypovaných jako možní pachatelé násilí.

Násilí, agrese, viktimizace a šikana

Násilí (*violence*) není diagnostická kategorie, ale typ chování, které je spojeno s různou psychopatologií. Jde o komplexní vzorec chování, který je heterogenní ve své etiologii i projevech. Násilné činy mohou být impulzivní povahy, nebo je můžeme popsat jako promyšlené chování, které předpokládá vědomé plánování. Také můžeme rozlišit např. predátorské násilí, tedy násilí realizované za účelem vlastního prospěchu nebo násilí spíše (psycho)patologické povahy, tedy takové, které je např. způsobené lidmi jednajícími pod vlivem halucinací či jiné duševní poruchy. Násilí bývá často vymezeno jako nezákonné použití síly, jiná definice charakterizuje násilí jako pozorovatelné, fyzicky agresivní chování s jasným úmyslem poškodit druhou osobu nebo předmět (tato definice nezahrnuje násilí proti vlastní osobě, agresivní sny, fantazie a plány). Pojem násilí bývá nejčastěji používán pouze pro interakce mezi lidmi (Vevera, 2002). Někteří autoři považují násilí za subkategorii **agrese**, jiní autoři však tuto hierarchii nepokládají za výstižnou a striktně oba pojmy odlišují – v tom případě je pak agrese jakýmsi motivačním činitelem a násilí pak jedním z projevů agrese v lidském chování.

Goochová a Treadwel (2015, str. 87), kteří se zabývali viktimizací ve vězeňském prostředí, užívají pojem **šikana** (*bullying*) definovaný jako chování motivované touhou druhého zranit, ohrozit nebo vystrašit. Může mít podobu fyzického násilí, verbálního útoku, emocionálního (psychického) nebo ekonomického zneužívání. Obvykle jde o opakované chování, které není náhodné a jehož cílem je vzbudit strach nebo ublížit oběti, přičemž často má šikana velmi propracovanou formu. Šikanu je pak možné vymežit jako formu chování zaměřenou proti vězňům, kteří jsou vnímáni jako slabí, zranitelní nebo jinak „nepřiměřeni“⁴⁰. Šikana nemůže být oboustranná, přítomna je zmíněná „mocenská nerovnováha“ – to odlišuje šikanu od rvaček a obecně násilných útoků, kde role jednotlivých účastníků (pachatel-oběť) nejsou tak ostře oddělené.

Viktimizace je v této souvislosti autory definovaná jako incident, resp. chování, které se vyskytuje mezi dvěma nebo více jednotlivci a které způsobuje fyzické, emocionální, psychologické nebo ekonomické škody (poškození). Na nejobecnější úrovni je viktimizace vnímaná jako proces nebo skutek, při kterém se z člověka stává oběť (nejčastěji ve smyslu

40 Srov. definici šikany dle Psychologického slovníku (Hartl & Hartlová, 2010, str. 580): šikana je tělesné, psychické či kombinované ponižování nebo týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických skupinách, ale i na pracovišti nebo jinde. Původci šikany bývají jedinci tělesně silnější, vyspělejší, starší, výše postavení nebo v početní převaze.

trestného činu, ale třeba i šikany). Zahrnuje jak verbální útoky (zneužívání), pohrůžky/výhrůžky, donucování, ale i krádeže, loupeže, fyzický útok, sexuální útok nebo šikanu (může zahrnovat jeden nebo více zmíněných projevů chování). Viktimizací je zde myšleno úmyslné jednání⁴¹. Obtížné je ale odlišit jednotlivé incidenty „šikany“ od komplexnějšího viktimizačního procesu.

III.1. Teoretické koncepty k objasnění násilí a agrese ve vězeňském prostředí

Při pokusech objasnit a teoreticky zakotvit projevy násilí a agrese ve vězeňském prostředí, ale také při studiu vězeňských subkultur (viz výše Kapitola I.5.) se nejčastěji setkáme s deprivacním – situačním modelem, s importačním modelem nebo posléze s integračním modelem (viz dále v textu). Přehled a podrobné informace k jednotlivým konceptům lze najít v řadě studií (např. Camp, Gaes, Langan, & Saylor, 2003, Drudy & DeLisi, 2010; Huebner B. M., 2003; Jiang & Fisher–Giorlando, 2002; Morris, Longmire, Buffington–Vollum, & Vollum, 2010). Velmi zajímavý přístup ke studiu tohoto tématu, spojení sofistikovaného vědeckého přístupu a empirického terénního šetření, zvolili Hochstetler a DeLisi (2005). Sledovali řadu proměnných jak na straně vězňů, tak na straně prostředí – věznic, a to jak na základě self-reportových dat, tak i prostřednictvím objektivních údajů. Význam deprivacního i importačního modelu v souvislosti s nežádoucím chováním ve vězení byl potvrzen, nicméně se ukázalo, že rovněž přístup (model) životního stylu (viz dále v textu) má při objasnění násilného chování ve vězení velmi významné místo (Hochstetler & DeLisi, 2005, str. 264).

1. Deprivacní model

Jak bylo uvedeno v první kapitole této monografie, odsouzení během procesu adaptace na vězeňské prostředí a osvojování sociálních návyků přejímají subkulturní normy a způsoby chování, které jim pomáhají v nové situaci přežít. Je zřejmé, že je to i samotné vězeňské zařízení, které tyto nové hodnoty a typy chování generuje. Podle deprivacního modelu, reprezentovaného zejména Donaldem Clemmerem a Greshamem Sykesem (1953), se na institucionální agresi podílí spíše situační faktory vycházející z podstaty samotné instituce (vězení), než faktory vycházející zvenčí (na rozdíl od modelu importačního, viz dále). Násilné, problémové chování ve věznicích se objasňuje na pozadí situačních proměnných, které jsou přítomné ve vězeňském prostředí (více např. Cooke, Wozniak, & Johnstone, 2008). Tedy vězeňské prostředí má přímý vliv na kulturu a chování vězňů a vězněné osoby vlivem pobytu ve vězení „trpí“ pěti základními deprivacemi – ztrátou svobody, věcí a služeb, heterosexuálních vztahů, autonomie a bezpečnosti (viz rámeček níže).

- 1) Ztráta možnosti rozhodovat o tom, kdy jít spát, jíst, koupat se, pracovat či kdy odpočívat je prvním zdrojem deprivace (*deprivation of liberty*).
- 2) Ztráta možnosti, resp. dostupnosti věcí, které jsou na svobodě běžně dostupné (*deprivation of goods and services*).
- 3) Také nedostupnost kontaktů s heterosexuálním partnerem, které jsou důležitou součástí vlastní identity, se může podepsat na snížení pocitů vlastní hodnoty. Deprivace v oblasti heterosexuálních vztahů vedoucí u vězňů k homosexuálním kontaktům, jako jedině dostupné formě „náhražky“, zasahuje do vnímání vlastní maskulinity.

41 V tomto významu nezahrnuje sekundární viktimizaci.

- 4) Velmi malé možnosti rozhodovat o věcech běžné, denní potřeby (ztráta svobody) mají mj. za následek i ztrátu autonomie (*deprivation of autonomy*). Jednání a chování vězňů je kontrolováno pracovníky vězeňské služby, což může u některých z nich vést k pocitům bezmoci, která může následně kulminovat do hostility, agrese (takové stavy „dětské bezradnosti“ mohou negativně ovlivňovat následnou resocializaci).
- 5) Deprivace v oblasti bezpečí (*deprivation of security*) odpovídá soustavnému potenciálnímu ohrožení, ve kterém se můžou vězňové osoby nacházet, resp. které tak vnímají.

Chování odsouzených by potom bylo – přinejmenším – reakcí na deprivaci vyvolanou pobytem ve věznicí, tedy především reakcí na ztrátu bezpečí a vědomí ztráty vlastních hodnot. Z tohoto pohledu je násilí součástí seberealizačních strategií vyvolaných pobytem v nápravném zařízení, je nástrojem ochrany sebe sama a důležitým prostředkem k zajištění si co nejkomfortnějšího způsobu života (Kimmett, O'Donnell, & Martin, 2012). Podle Cheesemana je možné výskyt násilí a agrese ve vězení vysvětlit právě jako snahu o redukcii stresu, než, že by sledovala jiný cíl – tedy deprivace vyvolává stres, který se mění v agresi. Také např. přeplněnost věznic je pro vězňů formou deprivace, což vede ke zvýšení agrese (Johnson, 2002). A podle Jianga a Fishera (2002) právě deprivací model nejlépe objasňuje agresi vězňů vůči pracovníkům věznic. Ovšem ne všechny druhy a motivy násilí v prostředí vězení je možné vysvětlit pomocí uvedených deprivací.

2. Importační model

Zpochybnění deprivací model, odklon od situačního vlivu, nabídli zejména Irwin a Cressey (1962, podle Arbach–Lucioni, Martinez–García, & Andrés–Pueyo, 2012, str. 1219). Podle nich se chování a obecně fungování vězňů nemění v důsledku společnosti a prostředí, ve kterém nyní musí být, ale tyto vzorce si do výkonu trestu přináší (importují) již z období páchání trestné činnosti, ze svého mimovězeňského života. Každý vězeň má svou vlastní osobní historii, své vlastní postoje, názory a přesvědčení, má své vzorce chování a reagování, své osobní zkušenosti – osobnostní charakteristiky vězňů jsou tedy tím určujícím, co „sytí“ jeho (či její) chování ve vězení. Příčinou násilí ve vězení tak může být nedostatečné sociální zázemí a kriminální prostředí, z něhož odsouzení do výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody přicházejí – sociální zázemí uvězněných osob se na jejich chování ve vězení musí nějakým způsobem projevit. Na začátku 80. let minulého století byl podroben kritice i importační model. Po částečném posunu směrem k terapeutickému chápání instituce vězení nastal ve Spojených státech návrat ke „kontrolě“ (Wacquant, 2002; Clear, Cole, & Reisig, 2008) a ke zpřísnění interních vězeňských předpisů.

Oba přístupy – importační a deprivací – mohou v zásadě fungovat současně a vzájemně se doplňovat. Určitou roli v tom, zda se vězeňské subkultury v konkrétní věznicí budou formovat spíše na základě deprivací model, nebo importačního modelu, hrají také typ konkrétní věznic a osobnostní dispozice vězňů, zejména jimi uplatňované způsoby adaptace (Adams, 1992).

3. Integrovaný model

I když studie založené na importačním modelu přinesly více shodných závěrů a zjištění než výzkumné studie založené na deprivacní teorii, velmi často našli badatelé ve svých výzkumech podporu pro oba modely – deprivacní i importační (Goodstein & Wright, 1989; Thomas, Peterson, & Zingraff, 1978, podle Hochstetler & DeLisi, 2005).

Koncept, který spojuje první dva modely, tj. vliv deprivace života ve vězení, i kriminálních kodexů přijatých z vnějšího prostředí, z období před uvězněním, a který klade důraz i na kontakty vězněné osoby s lidmi „z venku“ v průběhu jejího uvěznění, bývá nazýván integračním či inkluzivním modelem. Zejména Thomas a Petersen (1977, str. 54–55) upozorňovali, že by se oba modely měly používat komplementárně a navíc sledovat i „frekvenci a kvalitu kontaktů, které vězni udržují s jedinci či skupinami z civilní společnosti“. Sociální vazby z minulosti (v případě importačního modelu) a nutnost adaptace na přítomnost (v případě deprivacního modelu) tak i v dalších výzkumných sondách představují faktory, které většina autorů zohledňuje nejen při objasnění nežádoucího chování jedince ve vězení, ale např. i při studiu vězeňských subkultur. Kromě toho jsou do výkladu zahrnuty i další aspekty, jako jsou např. okolnosti či proměnné související s návštěvami rodiny vězně, se schopností vyrovnat se s uvězněním a svůj vliv má samozřejmě i institucionální prostředí.

4. Model životního stylu

Diskuse o tom, jestli chování vězněných osob lze vysvětlit deprivacním nebo importačním modelem, je postavena nesprávně a ani konsenzus odborníků, že odpovědí je integrovaný model (perspektiva „z každého něco“) není vyčerpávající odpovědí. Pachatelé trestných činů v průběhu své kariéry získají postoje a styly myšlení, které jim usnadní a umožní vysvětlit své kriminální chování. Řada pachatelů je přesvědčena, že jsou „obdaření“ vlastnostmi a zkušenostmi, které jim umožnily získat na svobodě určité postavení a sociální respekt. Svou kriminální identitu, na kterou byli zvyklí a s kterou bylo spojené i určité chování, budou pravděpodobně užívat – obdobně se budou chovat – i v novém sociálním prostředí (tj. ve vězení). Porozumět vztahu a souvislosti mezi tím, co si vězněné osoby přinesou do instituce, jak se samy v prostředí vězení chovají a jak samy sebe vnímají, umožňuje model životního stylu (*lifestyle-exposure model*); více např. Hochstetler & DeLisi (2005). Nástroje, které takové postoje a styly myšlení zjišťují, patří mezi velmi dobré prediktory nežádoucího chování (více ke kriminálním stylům myšlení, kriminálním postojům, systémům přesvědčení (*belief systems*) (např. Walters (2004), u nás Blatníková, Faridová, & Vranka (2016).

Wooldredge (1998) ve své práci hovoří o tom, že sledovat je nutné charakteristiky obou zúčastněných stran – vězňů – pachatelů i vězňů – obětí. Stejně tak je dobré se zaměřit na vztah obou zúčastněných stran a na rizikové situace. Tento model je mj. založen na myšlence, že i pravděpodobnost viktimizace závisí na životním stylu, respektive na změně obvyklých aktivit daného jedince (ať už jde o vězně – oběť násilí nebo vězně – pachatele násilí), a situacích (rizikových), které jsou příležitostí k viktimizaci.

5. Model administrativní kontroly

Na rozdíl od importačního a deprivativního modelu, kdy je důraz kladen na vězně osobu, model administrativní kontroly směřuje k personálu věznice a ke způsobu vedení nápravného zařízení jako k zásadní determinantě, která určuje chování vězňů. Podle zastánců modelu administrativní kontroly (např. DiIulio, 1991 podle Hochstetler & DeLisi, 2005), vězení, charakterizovaná rozhodným a silným vedením, formalizovanými a jasnými pravidly, efektivním managementem a např. proaktivní interakcí personálu s vězni, vykazuje méně nežádoucího (násilného) jednání ze strany vězněných osob než zařízení, která mají špatný management a neúspěšné řízení.

III.2. Druhy, typy a formy vězeňského násilí

Násilí ve specifickém prostředí – jako je výkon vazby a trestu odnětí svobody – má řadu podob a forem. Od šikany, přes ekonomické zneužívání, psychické vydírání až po sexuální či fyzický útok. Patří sem násilné jednání nejen vůči druhým osobám, ale i násilí směrem k sobě samému – automutilace (sebepoškozování), ale také sebevražedné pokusy a dokonaná suicidia vězněných osob.

Obecně můžeme **násilné, agresivní vztahy** mezi jedinci rozdělit do dvou typů. Jednak mohou být vzájemné vztahy mezi pachatelem a obětí symetrické či „vysoce-konfliktní“, kde se obě strany vzájemně napadají/útočí proti sobě, nebo o asymetrické či „nízko-konfliktní“ vztahy, kdy jeden přijímá roli agresora a další zúčastněný přijímá roli oběti (Perry a další, 1992, podle Ireland, 2014, str. 4). **Šikana** představuje další kategorii agresivního vztahu, kdy směr či druh agrese může buď být přímý nebo nepřímý (Rivers a Smith, 1994, podle Ireland, 2014), nebo může jít např. o formu „proaktivní“ agrese, kdy jedinec manipuluje a dominuje ve vztahu k ostatním tak, aby dosáhl materiálních nebo sociálních cílů – v tom je skryt na straně pachatele i prvek plánování. Ve vězeňském prostředí ale nejsou všechny formy a projevy šikany či násilí vysoce organizovaným a plánovaným jednáním. Často může násilí představovat „reakci“, ke které se pachatel násilí cítí být donucený. Takový jedinec – „rváč/oběť“ – tedy ten, který je v roli jak šikanovaného, tak i v pozici šikanujícího, pak možná agresí a násilím směrem k ostatním reaguje na svou vlastní viktimizaci. Taková reakce může být pak – v psychologické rovině – interpretována jako obava nebo obranná odpověď. Šikana či násilí ve vězení obecně tedy nemusí být nutně proaktivním chováním, ale může zahrnovat i prvky reaktivní agrese – to vše v závislosti na motivaci útočníka a sociálních okolnostech (situaci, ve které se „to děje“). Pak by „ryzí“ agresori, tedy ti, kteří jsou jen v roli útočníka, nikoli oběti, s větší pravděpodobností reprezentovali proaktivní agresory, zatímco útočníci, kteří jsou zároveň i obětí, by s větší pravděpodobností představovali reaktivní agresory (Ireland, 2014).

Viktimizační studie založená na průzkumu u cca 900 vězněných osob, byla doplněna o strukturovaný rozhovor s vězněnými osobami, které byly identifikovány jako „jedinci mající zkušenost s některou formou násilí, pohrůzkou násilím, zneužíváním či šikanou“ v předchozím období (Edgar, O'Donnell, & Martin, 2011, str. 16). V tomto průzkumu, který byl zaměřen na rozsah a povahu viktimizace v britském vězení, se ukázalo, že viktimizací jsou zasaženi spíše mladiství vězni (ve 30 % jde o slovní útoky; v 44 % o fyzické násilí)

než dospělí (19% slovní útoky; 26% fyzické útoky) (Edgar, O'Donell, & Martin, 2011, str. 30–31). Hlubkové rozhovory byly vedeny i s vězni, kteří byli v roli pachatelů násilí na spoluvězních, tedy v roli viktimizátorů.

Klasifikace projevů násilí v prostředí vězení

Jednou z možností, jak můžeme pohlížet na projevy násilí v toto specifickém prostředí, je rozlišovat interpersonální a kolektivní násilí, viz dále v textu. Zatímco projevy kolektivního násilí (obvykle v podobě vzpour a nepokojů) narušují normální chod a sociální zákonitosti dané instituce, interpersonální násilí fungování věznice jako organizace nenarušuje, zato ale ovlivňuje každodenní vězeňský život. Jde o násilné jednání osob ve výkonu trestu a vazby mezi sebou navzájem, o násilí vězňených osob, které je směřované proti příslušníkům a občanským zaměstnancům vězeňské služby (vězeňskému personálu), případně má podobu nepřiměřeného násilí personálu vůči vězňeným osobám. Finnová (2007) jako samostatnou kategorii – kromě interpersonálního a kolektivního násilí – vyčleňuje ještě znásilnění, které jiní autoři řadí mezi interpersonální násilí a psychické násilí, které je možné považovat za pravděpodobně nejlatentnější formu násilí ve vězeňském prostředí⁴². Někteří autoři se při studiu násilí ve vězení také věnují zvláště šikaně nebo ekonomickému vydírání. Jednotlivé kategorie se mohou překrývat, stejně tak i formy projevu násilí v rámci jedné kategorie mohou být odlišné.

Předmětem studií a diskuzí, týkajících se vězeňského násilí (násilí v prostředí vězení), tedy může být psychické nebo fyzické násilí, obecněji pak viktimizace nebo šikana apod. Je proto důležité sledovat vymezení pojmů, resp. jak je sledovaný předmět, forma násilí, v konkrétním výzkumu vymezen.

III.2.1. Kolektivní násilí v prostředí vězení

Případy tzv. kolektivního násilí jsou většinou kvalifikovány jako mimořádné události. Nejsou běžnou součástí vězeňského života, a pokud se vyskytnou, většinou má kolektivní násilí formu nepokojů a vzpour (*riots*). Je zřejmé, že takové jednání narušuje normální fungování a sociální struktury v celé instituci. Z historického pohledu vzpoury ve věznicích odrážely nejčastěji nespokojenost s životními podmínkami, rasové napětí, výrazné interpersonální konflikty mezi vězni, nebo mezi vězni a vězeňským personálem, či nespokojenost s právním postavením vězně. Také nespokojenost vězňů a jejich obavy z ohrožení politických a občanských práv (srov. deprivací model jako koncept k objasnění agrese ve vězeňském prostředí) mohly být např. reakcí na některé praktiky vedení věznice (jako je využívání vězeňských informátorů s cílem mít kontrolu nad ostatními vězni) (Finn, 2007).

Později, se změnou podmínek ve věznicích a fungováním vězeňské služby, došlo i ke změně motivů – vzpoura je tak nejčastěji „kolektivním vyjádřením“ nespokojenosti s nevyhovujícími životními podmínkami a přeplněností věznic. Ve Spojených státech, vzhledem k větší rozmanitosti (kulturní, náboženské, etnické) populace ve věznicích, se

42 Jen málokdy je nahlašováno a může mít podobu např. obtěžování, zastrašování či ignorování.

objevuje více problém rasových a náboženských otázek (integrace afroamerických vězňů mezi bělošskou vězeňskou populaci, muslimové požadovali právo praktikovat své náboženství ve věznicích apod.).

Americká vězeňská asociace (ACA, 1996, podle Bosworth, 2004) identifikovala tři typy událostí, které je možné podřadit pod kategorii kolektivního násilí. **Incident** je definován jako méně závažná událost, do které je zapojeno jen několik vězňů a nedochází k „okupaci“ některé z částí věznice. **Výtržnosti** (*disturbances*) jsou závažnější než incidenty, je do nich již zapojeno více vězňů, ale správce zařízení (vězeňský personál/ředitel věznice) neztratil nad institucí (vězením) kontrolu. O **vzpouře** (*riot*) se jedná v případě, kdy již větší část osazenstva z řad vězňů ovládá (kontroluje a řídí) větší část vězeňské instituce a to po delší časové období.

III.2.2. Interpersonální násilí v prostředí vězení

Jak již bylo zmíněno výše v textu, interpersonální násilí ve vězeňském prostředí obvykle nemá zásadní vliv na běžný provoz věznice a bývá nejčastěji děleno podle povahy vztahu mezi pachatelem a obětí (viz níže) na:

- 1) násilí vězňů mezi sebou
- 2) útok vězňů na personál věznice
- 3) násilí personálu vůči vězni/ňům

Někteří autoři navíc samostatně vydělují kategorii sexuálního násilí, psychického násilí⁴³, sebepoškození (*self-harm*), nebo také skupinového násilí (*gangy*) (Finn, 2007). Každá z variant interpersonálního násilí pak může mít různou formu či projev – může se jednat o fyzické, psychické nebo ekonomické násilí. Pokud projevy interpersonálního násilí převedeme do trestněprávní roviny, mohou mít podobu trestných činů vraždy, zabití, znásilnění, loupeže, vydírání, ublížení na zdraví apod.

III.2.2.1. Násilí mezi vězni

Podle jedné zahraniční studie jeden z pěti vězňů uvedl, že byl napaden spoluvězněm (Jenness, Maxson, Sumner, & Matsudy, 2009). Ve Velké Británii v polovině devadesátých let (O'Donnell, 1996 podle Finn, 2007) bylo dotazováno 1 566 vězňů, z nichž uvedlo napadení spoluvězněm 19 % dospělých vězňů, u mladistvých/mladých dospělých to byla necelá třetina (30 %). Pohrůžky násilím uvedla čtvrtina dospělých vězňů (26 %) a téměř polovina (44 %) mladých pachatelů v další viktimizační studii, realizované před několika lety (Edgar, O'Donnell, & Martin, 2011).

III.2.2.2. Násilí vězeň vs. personál věznice

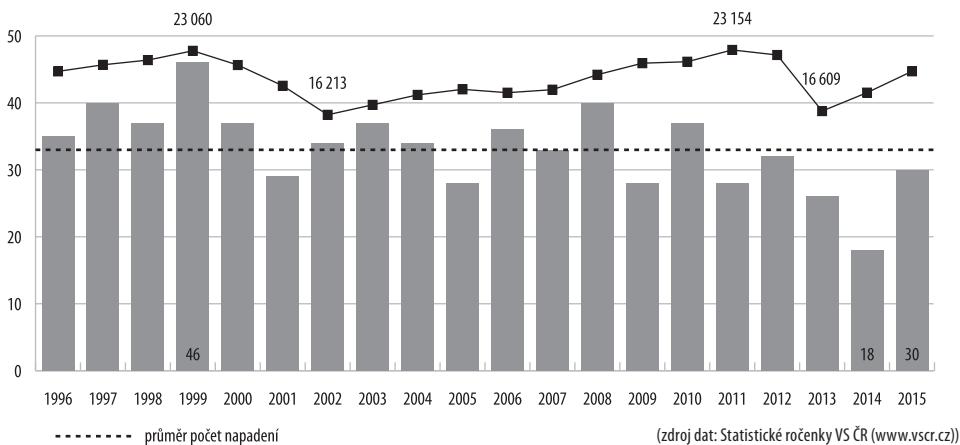
K tomuto tématu najdeme studie např. ve Spojených státech, kde do sedmdesátých let bylo k zajištění kontroly možno využívat brutálních fyzických trestů. V roce 1970 federální soud uznal, že ústavní práva nekončí vazbou (uvězněním), což vedlo k výraznému omezení používání fyzických trestů. Badatelé se tento jev snaží sledovat self-reportovými technikami, a tak např. podle Hamma, Coupeze, Hoze a Weinstein (1994) až 62 % vězňů uvedlo, že byli neadekvátně fyzicky napadeni ze strany personálu. Výzkum realizovaný

43 Někdy také pod označením *psychological violence* (*harassment, intimidation, and ostracism*).

v Hesensku (2002) se opíral o víc jak tisícovku případů vězeňského násilí z let 1989 až 1998, kdy odsouzení použili násilí vůči jiné osobě, kdy polovina registrovaných činů byla namířena proti zaměstnancům věznic.

V českých věznicích je násilí odsouzených směrem k zaměstnancům věznic, zejména ve formě fyzického násilí, hodnoceno jako mimořádná událost (viz také Kapitola III.5.2.3.). Data o počtech (případech) napadení personálu ze strany vězňených osob se podařilo dohledat do roku 2013, nabízí je následující graf⁴⁴ (Graf 3). Od poloviny devadesátých let (1996) do roku 2013 oscilují počty událostí, definovaných jako napadení vězeňského personálu ze strany vězňené osoby, mezi 18 až 46 případy, v průměru cca 33 případů ročně (Graf 3). Přitom počty vězňených osob se v uvedených letech pohybovaly v rozmezí mezi 16 609 (rok 2013, vliv lednové amnestie) až po 23 154 vězňených osob (rok 2011, Graf 3).

Graf 3: Evidované případy napadení personálu ze strany vězňených osob a počty všech vězňených osob (1996 – 2015)

Opačný směr násilí – tedy použití násilí ze strany personálu věznic směrem k vězňům – je pak oficiální cestou předmětem stížností, které řeší odbor kontroly, zahrnující oddělení prevence a oddělení stížností.

III.2.2.3. Sebepoškozování a suicidální pokusy

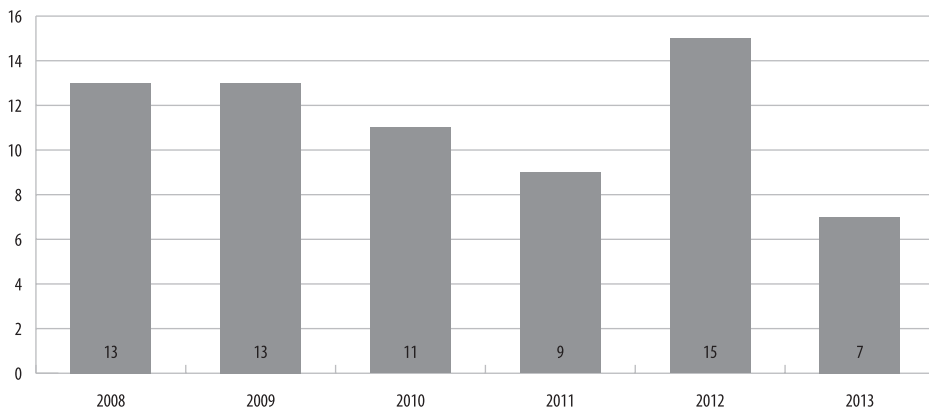
Násilí obrácené vůči sobě samému může mít expresivní (neplánovaný) nebo instrumentální charakter (dosažení cíle, spíše plánované jednání). Podle kanadské studie, která sledovala sebepoškozující a suicidální jednání u vězňených osob, docházelo k incidentům častěji o víkendech, ve večerních hodinách, a v zimních měsících (Power & Riley, 2010). U jedné třetiny sebevražd byla zjištěna přítomnost sebevražd v rodinné anamnéze dané osoby a u obou skupin (sebepoškození a sebevraždy) byly v anamnéze přítomny deprese, pocit beznaděje, případně předchozí sebepoškozování. Stejně jako byla u obou skupin identifikována podobnost psychických poruch (u sebevražedných a sebepoškozujících se

44 Uvedené početní stavy jsou k 31. 12., od roku 2009 je vykazován průměr za celý rok.

jedinců), bylo u nich také zpětně možno identifikovat klíčové (zlomové) události (*precipitating events*), které ale v době, kdy aktuálně probíhaly, nebyly zachycené jako signifikantní, protože nejsou u vězeňské populace neobvyklé.

V našich věznicích jsou tyto události sledované a vykazované jako mimořádné události (NGŘ č. 71/2010). Analýza případů sebepoškození bývá prováděna v rámci jednotlivých věznic, v případě potřeby jsou data zpracována – pro potřeby Vězeňské služby – souhrnně na GŘ VS ČR (oddělení výkonu vazby a trestu). Následující přehled (Graf 4) nabízí počty evidovaných případů, které byly kvalifikovány vězeňskou službou jako mimořádná událost – sebevražda.

Graf 4: Mimořádné události – sebevražda

(zdroj dat: Statistické ročenky VS ČR; www.vscr.cz)

Statistická ročenka za rok 2015 pak nabízí počty případů sebevražd (13 případů), pokusů o sebevraždu (27) a případy sebepoškození (4) ve vězení jako samostatné vykazované kategorie. Tedy i v této proměnné dochází v průběhu času ke změně při vykazování v oficiálních přehledech.

III.2.2.4. Znásilnění mezi vězni (*prison rape*)

V roce 2003 byl ve Spojených státech vydán federální zákon⁴⁵, jehož cílem bylo zajistit analýzu výskytu a dopadů případů znásilnění ve federálních, státních i místních vězeňských zařízeních, a poskytnout informace, zdroje, doporučení a prostředky k ochraně osob před znásilněním ve vězení. Zákon, který za tím účelem mj. zřídil Národní komisi pro snižování míry znásilnění ve věznicích⁴⁶, ve svém úvodu mj. konstatuje, že zvýšeným rizikem sexuální viktimizace trpí zejména duševně nemocní vězni a mladí prvopachatelé (§ 2 odst. 3, 4 PREA).

45 2003 Prison Rape Elimination Act (PREA); pro podrobnosti a informace o dalším vývoji v této oblasti v USA viz např. <http://www.prearesourcecenter.org/>

46 National Prison Rape Reduction Commission, jmenovaná v červnu 2004 a nadále známá jako National Prison Rape Elimination Commission (NPREC).

Na straně pachatele sexuálního útoku ve vězení je toto jednání nejčastěji demonstrací vlastní síly a postavení v hierarchii vězeňské subkultury. Sexuálnímu útoku mohou předcházet přímé hrozby násilím, jemnější formy nátlaku ve smyslu zastrašování nebo obtěžování (hvízdání, komentáře se sexuálním podtextem, osahávání). Podle aktivisty a prezidenta organizace Stop Prison Rape Stephena Donaldsona (který byl mj. sám obětí) je jedinou formou ochrany nahlašování incidentů vězeňskému personálu nebo společenství s jiným sexuálním agresorem, který pak „slouží“ jako ochránitel potenciální oběti před jinými.

Mezi vězněnými ženami se odhaduje spíše menší výskyt sexuálních útoků (znásilnění), a když tak více ve formě obtěžování nebo sexuálního nátlaku (ne ve formě fyzického násilí). Organizace Human Rights Watch (1996) na základě rozhovorů s vězeňkyněmi z pěti státních věznic ve Spojených státech sledovala **sexuální násilí, realizované vězeňským personálem**. Dotazované ženy-vězeňkyně uváděly výskyt znásilnění, sexuálních útoků, slovní degradace či sexuálního obtěžování. Personál věznice využíval svou fyzickou sílu, hrozby (např. odpírání zboží a práv/privilegií), nebo přísliby nadstandardního zacházení. Více zranitelné se v tomto ohledu zdají být opět mladší vězeňkyně, nebo ženy s duševní poruchou.

K prediktorům sexuálních útoků ve vězení řadí Morash, Jeong, & Zang (2010) na straně obětí trestný čin loupeže a sexuální útok na dospělou osobu v anamnéze, a také víceletý výkon trestu. Na straně agresorů pak jako významné proměnné vidí předchozí sexuální útoky na dospělé osoby, přičemž zásadní vliv připisují charakteristikám na straně osobnosti jedince.

Prevenzi pak lze vidět – nejen u sexuálních útoků – např. v účinné identifikaci potenciálních pachatelů a obětí, v strategickém umístování vězňů (potenciální oběti oddělit od potenciálních agresorů) a ve vzdělávání vězeňského personálu.

III.2.3. Konkrétní formy násilí ve věznicích

III.2.3.1. Verbální útoky (*verbal abuse*)

Urážlivé verbální útoky jsou běžnou součástí vězeňské subkultury, patří k rutině života ve vězení a ze strany vězeňské populace jsou nejvíce akceptované/tolerované. Význam takových projevů je samotnými vězni bagatelizován („*byla to jenom sranda*“), zároveň jsou ovšem slovní útoky⁴⁷ vězni vnímány jako jeden z nejčastějších důvodů pro fyzické napadení „autora urážky“, které pak vysvětlují jako formu vyřizování si účtů (Edgar, O'Donnell, & Martin, 2011). Samozřejmě, že v pozadí takového fyzického útoku pak může být nejen reakce na slovní útoky či snaha o zachování si „tváře“ či pozice mezi ostatními odsouzenými⁴⁸. Verbální útoky jsou jako běžné jednání vnímány i ze strany obětí, zřejmě

47 Urážky se většinou týkají blízkých osob vězňů, při realizovaném průzkumu vězni při dotazu na konkrétní formu urážky zmiňovali častěji narážky, týkající se jejich matek, sester, žen a přítelkyň, než urážky orientované na ně samotné (Edgar, O'Donnell, & Martin, 2011).

48 U mladistvých odsouzených to byl nejčastěji uváděný důvod pro násilí–verbální útok.

je tendence útoky bagatelizovat, vysvětlovat je jako „vtipkování“ – forma racionalizace působí na straně obětí jako obranný mechanismus, který napomáhá „minimalizovat škody/dopady“.

Cílem takových verbálních výpadů může být snaha zranit a ponížit oběť, může jít také o testování hranic (práh tolerance) u nově příchozích vězňů ze strany spoluvězňů, ale také mohou verbální útoky napomáhat izolaci oběti od její skupiny (*support base*) – ti, kteří byli úspěšně izolováni od své skupiny, jsou pak zranitelnější a lépe manipulovatelní. Tak mohou verbální útoky pomoci při získávání dominantního postavení.

Forem či podob verbálních útoků najdeme mnoho: může jít o urážky, degradaci obětí nebo o tzv. likvidační značkování – tím je myšleno např. označení pro pachatele sexuálních deliktů (*nonce/beast*), informátory (*grass*), odsouzené s mentálními poruchami (*fraggle*) nebo zranitelnější odsouzené (*muppet*). Pokud je vězeň takto verbálně označován, třeba i bez reálného důvodu, je vystaven ze strany ostatních odsouzených – vzhledem k obecné nesnášenlivosti např. vůči pachatelům sexuálních deliktů či informátorům – značnému riziku fyzického útoku.

Eskalace násilí – od verbálních útoků, přes výhrůžky až po fyzické napadení – není neobvyklá. Pokud jsou verbální útoky „předstupněm“ fyzických útoků (u verbálního agresora, ale i jako „spouštěč“ fyzického útoku ze strany „označovaného“ vězně), vězeňský personál by k nahlášeným událostem, týkajících se slovních útoků, měl být vnímavý.

III.2.3.2. Drobné krádeže (*cell theft*)

Podle výsledků citovaného průzkumu (Edgar, O'Donnell, & Martin, 2011) byly drobné krádeže detektovány o něco častěji u dospělých než u mladistvých vězňů. Konkrétně třetina dospělých pachatelů (34 %) uvedla, že byli alespoň jednou v průběhu posledního měsíce okradeni. V souboru mladistvých vězňů tuto skutečnost uvedlo 27 %. Četnost výskytu těchto aktivit, jež byla vyvozena z nahlášených případů okradených vězňů (obětí), poukazuje na spíše rutinní charakter takového jednání. Motivem pro drobné krádeže je v některých případech pouhá příležitost, někdy snaha o provokaci, odplata, nebo může jít o projev výhrůžky či opět o demonstrování statusu pachatele krádeže (ukázat, „kdo je pánem teritoria“).

III.2.3.3. Vyloučení/ignorance/nepřijetí (*exclusion*)

Exkluzí jsou v této souvislosti míněny situace, kdy vězeň, který má právo či nárok na nějakou činnost, výhodu, službu nebo produkt (oficiálně, ze strany instituce či zákonů), jako jsou např. sledování televize, používání telefonu, hraní počítačových her, svačina a jiné), je jiným vězňem či jinými vězni donucen vzdát se jich⁴⁹. Motivem na straně pachatele mohou být materiální zisky, posílení statusové pozice, ale může jít i o vyústění dlouhotrvajících sporů. Forma, tedy způsob, jak takového vyloučení dosáhnout, může mít podobu verbálních výhrůžek i fyzického napadení.

49 Nepatří sem např. situace, kdy se dva vězni hádají, který z nich je na řadě při výběru programu v televizi, ale o situace, kdy jsou jednomu z vězňů ze strany ostatních odeprény produkty, služby, činnosti apod. z důvodu jeho „nižšího statusu“.

V realizovaném průzkumu (Edgar, O'Donnell, & Martin, 2011) bylo ze strany dotazovaných takové jednání uváděno jako méně časté (18 % u mladistvých; 7 % u dospělých), ale pokud se obětí takového jednání stali, ve většině případů docházelo k opakování této viktimizace. Tím, že je vězeň – oběť takto ostrakizován, může se v očích okolí jevit jako „slabší článek“, čímž stoupá riziko jeho další viktimizace (a s tím i dalších, závažnějších forem násilí).

III.2.3.4. Loupeže (*robbery*)

Ve zmiňované studii byli vězni dotazováni, kolikrát byli za použití výhrůžky, verbálního nebo fyzického násilí donuceni vzdát se zboží, zakoupeného ve vězeňské prodejně. Oloupení vězně jiným vězněm či jinými vězni je obecně považováno za „základ viktimizace“ ve vězení, ale počet případů, které sami vězni uváděli (*self-reported rate*), byl velmi nízký. Mezi těmi, kteří takové jednání připustili, byli častěji mladiství vězni (10 %), zatímco u dospělých vězňů to bylo jen minimum dotázaných (4 %). Opět šlo o jednání, které patřilo k těm, co se opakuje – přibližně 1 ze 3 obětí byla viktimizována víc než jednou. Samotná realizace loupeže může mít různé podoby – s použitým násilím či bez fyzického násilí, jeden vězeň oloupi druhého nebo může jít o jednání celé skupiny.

Motivací může být získat zboží, které bude dále předmětem obchodování (srov. teorii deprivace – vězení způsobuje materiální deprivaci a tím zvyšuje snahu o zlepšení vlastních životních podmínek na úkor druhých, a to i v případě, že jeho dosažení závisí na použití fyzického násilí). V případech, kde se loupeže týkají návykových látek, je nejmenší pravděpodobnost, že je oběť bude nahlašovat, což zbavuje pachatele obav ze sankcí a podporuje je v opakování této činnosti.

III.2.3.5. Výhrůžky (*threats*)

I přesto, že tento typ násilí patří k velmi častým, neměl by být podceňován potenciál situace, která může vyústit ve fyzické násilí. Není pravidlem, že silnější vězni vyhrožují slabším; tato forma nátlaku může být použita kýmkoliv, třeba za účelem vyhnutí se fyzickému násilí. V citovaném průzkumu uvádělo zkušenost s výhrůžkami 44 % mladistvých vězňů a čtvrtina (26 %) dospělých. Šlo o situace, kdy byly výhrůžky považovány za reálné a spočívaly v pohrůžce násilí. Motivy pro jejich použití variiují – nejčastějším je vyjádření hněvu, provokace ke rvačce jako forma donucení (ke splnění požadovaných úkolů, např. pašování drog nebo splacení dluhů). Samozřejmě také mohou být výhrůžky součástí ostatních forem viktimizace.

Do určité míry mohou mít výhrůžky na jedince velmi individuální dopad, a záleží i na celkové interpretaci (tón hlasu, kontext, řeč těla, reakce přihlížejících, celková nálada) a okolnostech situace. Míra nebezpečnosti té samé situace nemusí být každým vnímána stejně.

III.2.3.6. Útok/napadení (*assault*)

Ve Velké Británii se v této souvislosti odlišuje rvačka vězňů (*fight*) a útok či napadení (*assault*), kdy nejde o vzájemné násilí, ale o útok jednoho vězně na druhého – chybí zde prvek vzájemnosti. Za útok se považuje „pár facek“ mezi dvěma vězni, spontánní, impulzivní agresivní jednání v konfliktní situaci, chronické ubližování až mučení, útoky mezi rovnocennými protějšky nebo útoky mezi silnějšími a slabšími vězni, mezi jednotlivci

i skupinami vězňů, kde se následky mohou pohybovat od několika odřenin až po život ohrožující krvácení. Cílem takového jednání může být udržování svého statusu a ochrana své reputace, může se jednat o formu donucování, uvolňování napětí, nebo je účelem získávání zdrojů či zboží apod. Získávání si respektu ve skupině patří k častým motivům, které najdeme v pozadí útoků, zároveň ale takové jednání obvykle vede k narušení vztahů (minimálně mezi agresorem a napadeným), a často je pak spojeno s odplatou z druhé strany, která nechce působit slabě/zranitelně. Také je třeba zmínit, že často může oběť hrát v konfliktu velmi aktivní roli, a pak je otázkou, kdo koho viktimizoval (tenká hranice mezi „hrou“, „přátelskou provokací“ a útokem); navíc ještě můžeme někdy v útoku najít i sexuální komponentu. V citovaném průzkumu téměř třetina mladistvých (30 %) a pětina dospělých (19 %) uvedly svou zkušenost s tímto typem jednání vůči své osobě, a to dokonce jednou až dvakrát týdně nebo dokonce pravidelně (denně). Poměrně vysoké procento viktimizovaných zde může být podle nás dáno širší definicí „útku“, kterou autoři ve své studii vymezili.

III.2.4. Motivace pro použití násilí

Projevy násilí ve vězeňském prostředí mohou sloužit např. jako ukázka síly či k odstrašení ostatních vězňů (demonstrace vlastní síly), k vykořisťování a využívání ostatních např. prostřednictvím krádeží, k udržování vlastního image (statusu), jako způsob ochrany proti urážkám nebo i jako např. způsob sexuálního uspokojování.

Na základě kvalitativních rozhovorů s vězňenými osobami, kdy se badatelé (Edgar, O'Donnell, & Martin, 2011) zaměřili na motivaci u pachatelů vězeňského násilí, bylo možné identifikovat několik důvodů (motivů) stojících za jejich násilným chováním. Za vyhrožování a fyzickými útoky bylo možné najít snahu o získání či upevnění **statusu** ve vězeňské skupině. Další motiv, označený jako **konformita**, má podle autorů tři významy – 1) násilí ve vězení je rozšířené a není vnímáno jako šikana či viktimizace, 2) jde o napodobování vězňů s vyšším sociálním statusem, a 3) použití násilí vůči spoluvězni pachatelé omlouvají snahou chránit sebe sama („šikanuj, nebo budeš šikanován“). Dalším identifikovaným motivem pro použití násilí bylo v jejich studii získání **návykové látky** (zde bylo násilí často ve formě výhrůžek a násilí, nebo loupeží a krádeží). K motivům také patří samozřejmě **vzájemný antagonismus – nepřátelství**, které v tomto prostředí bývá spojeno se stíráním rolí oběť x pachatel, nebo jsou důvodem pro realizaci fyzického útoku **potěšení z násilí na straně pachatele** či **materiální zisky**.

Obdobně se vyjadřuje např. Neubacher (2009), když uvádí, že násilí ve vězení se systematicky používá k prosazení „obchodních“ zájmů, k dosažení moci a respektu. Násilí se akceptuje při urážce na cti, při vykonávání msty a u samozvaných soudních tribunálů... Do této sféry patří rovněž násilí mezi skupinami odsouzených, které se vytvořily na pozadí společných zájmů, společného náboženství nebo etnického původu (Neubacher, 2009). Je třeba také připomenout, že Sykes při výčtu jednotlivých možných důvodů pro použití násilí ve vězeňském prostředí mj. poukázal na tenkou hranici mezi solidaritou a vzájemným vykořisťováním mezi vězni.

Zajímavý pohled na vězeňské násilí jako konflikt, konfliktní situaci, přinesl Edgar a další (2011). Z tohoto úhlu je pak možné jednotlivé události – vězeňské násilí – analyzovat pomocí šesti dimenzí, které nabízejí informace o vzniku (původu), vývoji, chování

(projevech) a výstupech inter-vězeňského konfliktu⁵⁰. V jejich studii se násilí ukazuje jako základní komponenta konfliktu, přičemž konflikt je třeba vnímat (a interpretovat) jako dynamický proces (Edgar, O'Donnell, & Martin, 2011, str. 28).

III.3. Predikce chování vězňů v prostředí výkonu trestu a vazby

Identifikace nebezpečných vězňů (viz výše v textu, str. 32), konfliktních, resp. násilných jedinců, včetně predikce jejich chování v prostředí instituce (věznice), pomáhá zvyšovat bezpečnost. Identifikací vězňů s nejvyšším rizikem nežádoucího (násilného) chování – které bylo dosaženo predikcí – je možné nejen cíleně nad těmito osobami (skupinou osob) zvýšit dohled, více je sledovat, zapsat je do seznamu nebezpečných osob, či zařadit do „přísnější“ kategorie v rámci vnitřní diferenciaci, ale také zařadit je do speciálních programů zacházení – např. *anger management*. Např. Lovell a Jemelka (1996) poukazují na souvislost mezi zaváděním programů, zaměřených na snižování nežádoucího chování vězňů, a následným snižováním nákladů na provoz věznic.

Predikovat problémové chování ve výkonu trestu odnětí svobody, ve smyslu maladaptace daného jedince na vězeňské prostředí (*prison misconduct, institutional – disciplinary adjustment*), patří k prioritám každého vězeňského systému. Standardizované metody, kterých je dnes již celá řada, jsou většinou sestaveny k zachycení míry rizika selhání daného jedince po propuštění z výkonu trestu, tedy predikují recidivu kriminálního jednání (viz také Kapitola II.3.). Prediktory kriminální recidivy však nemusí zcela korespondovat s prediktory násilného chování v průběhu výkonu trestu odnětí svobody.

Prediktory násilí ve vězení – faktory podporující vznik násilných situací

Validní identifikace rizikových faktorů (prediktorů násilí) je podkladem nejen pro určení nebezpečnosti (viz výše v textu, Kapitola II.3.) či pravděpodobnosti budoucího násilného chování, ale má význam i pro zacházení s pachateli ve výkonu trestu (Hanson, 2005). Interakce mezi osobnostními faktory (proměnné na straně vězněné osoby) a sociálními či situačními faktory (na straně sociálního okolí i samotné instituce – vězení) je právě to, co činí predikci pravděpodobnostním odhadem. U rizikového jedince (osoby, u které byly identifikovány rizikové faktory, příp. byla označena jako nebezpečná – násilná osoba), který se nachází v nepříznivých životních podmínkách, se pravděpodobnost nežádoucího chování mnohonásobně zvyšuje.

50 První dimenzí je „důvod“ (*interests*), tedy co nebo čeho osoba konfliktem (násilím) chtěla dosáhnout. Další oblasti jsou „vztahy“, kdy konflikt a násilí bylo analyzované z hlediska sociální distance mezi stranami konfliktu (zda před konfliktem byli aktéři neznámé osoby, nebo se znali, zda šlo o blízké spoluvězně či o přátele (kamarády)). Zaměření pozornosti na tuto oblast také odhalilo význam třetí strany, myšlený jako „tlak a vliv“ vrstevnické skupiny nebo významná role nezúčastněných diváků. Katalyzátory či spouštěči (*catalysts*) jsou myšleny např. taktiky, které byly v konfliktu použity a které „příživily“ konflikt, což případně zvýšilo riziko fyzického útoku. Interpretace konfliktu, tedy pohled na událost z obou zúčastněných stran, představuje další úhel pro analýzu události. Cíle (*purposes*) uváděné vězni, kteří v konfliktu použili sílu (násilí). Sociální kontext, v kterém ke konfliktu došlo, je dán specifiky vězeňského zařízení (Edgar a další, 2011, str. 27–28).

Některé studie uvádí, že u predikce recidivy je snadnější „odhadnout“ budoucí nenásilné nežádoucí chování než nežádoucí chování násilné – a naproti tomu stojí poznotek, že v prostředí výkonu trestu odnětí svobody (ve vězení) lze přesněji predikovat násilné nežádoucí chování.

Téměř před dvaceti lety představil Gendreau se svými kolegy (1997) meta-analytickou studii, ve které zjišťovali, které proměnné je možné identifikovat a které mají větší, nebo menší váhu při predikci nežádoucího chování vězňů. Jednotlivé proměnné (prediktory) rozdělili do tří skupin – 1) oblast osobnostních/osobních charakteristik, 2) oblast situačních faktorů a 3) okruh prediktorů zahrnujících výsledky objektivních nástrojů mapujících antisociální osobnost.

Ad 1) Z proměnných vztahujících se **k osobě/osobnosti** byla jako nejsilnější prediktor identifikována kriminální minulost (nejen předchozí záznamy o odsouzení, ale i typ/druh trestné činnosti, předešlé násilí nebo dřívější pokusy o útěk). K vyššímu riziku násilného chování ve vězení tak přispívá „kvalita“ násilí páchaného na svobodě, předchozí zkušenosti z pobytu ve vězení a také pobyt ve vězení v mladistvém věku. Patří sem antisociální postoje i prokriminální chování apod. Prediktory informující o socioekonomické oblasti jedince – tedy ne/zaměstnanost, úroveň dosaženého vzdělání, rodinný stav, způsob bydlení, zdroj příjmů, finanční stabilita, spokojenost s aktuálními životními podmínkami – tvořily další okruh proměnných, spadajících do první oblasti. Nejslabší hodnoty, z hlediska predikce nežádoucího chování v prostředí vězeňské instituce, dosahovaly informace o psychiatrické péči v anamnéze, o míře anxiety, deprese, suicidálních sklonech (pokusy), případně zvýšené hodnoty na vybraných škálách v Minnesotském osobnostním inventáři (MMPI) nebo osobnostním dotazníku CPI (*California Personal Inventory*).

Ad 2) Oblast **situačních proměnných** vykazovala ve zmíněné meta-analýze stejně silnou predikční hodnotu, jako měly osobnostní faktory. Zejména tzv. institucionální proměnné (*institutional factors*), tedy ty, související s daným nápravným zařízením, jako jsou např. úroveň péče/zacházení, demografické údaje o složení vězeňské populace, náklady, míra bezpečnosti (zabezpečení), pohyb vězňů (přemístování), nebo poměr zaměstnanců na jednoho vězně. K významným prediktorům patřila také přeplněnost věznic (*overcrowding*), nebo proměnné, související s uloženým nepodmíněným trestem (*sentence factors*), jako jsou délka nepodmíněného trestu, aktuálně vykonaná doba (doba strávená ve výkonu trestu odnětí svobody) nebo doznání viny. Ve své práci autoři dále poukazovali na potenciál proměnných, jako jsou míra fluktuace vězňů, rozložení vězňů vzhledem k věku a riziku, které pro okolí představují, úroveň „péče“ (dostupnost programů, do kterých se vězni můžou zapojit). Osobnostní a situační faktory ve zmíněné meta-analýze vykazaly stejnou „predikční sílu“ (Gendreau, Goggin, & Law, 1997, str. 421); jako nejsilnější proměnné se ukázaly: 1) antisociální postoje a chování, 2) kriminální historie a 3) tzv. institucionální faktory.

Ad 3) Třetí skupinu prediktorů pak tvořily výsledky (skóry) **instrumentů hodnotících přítomnost antisociálních rysů v osobnosti** a rizikových faktorů, souvisejících s rizikem recidivy nežádoucího (kriminálního) jednání. V meta-analýze se jako nejlepším nástrojem

k predikci nežádoucího chování (kážeňské přestupky), včetně násilného jednání ve vězení, ukázal instrument LSI-R (*Level of Service Inventory-Revised*), což koreluje s výsledky studií mapujících predikci recidivy (srov. Gendreau, Little, & Goggin, 1996).

Predikce chování ve vězení musí počítat s interakcí mezi osobnostmi (vězeň) a situačními faktory (vězení) (Bonta & Gendreau, 1993; Light, 1991; Wright, 1991). Pokud osoba dosahuje vysokých hodnot v osobnostních faktorech (např. antisociální postoje a chování) a nachází se v situaci uvěznění, která s sebou přináší nestabilitu a zátěž, související s vězeňským prostředím, jsou nežádoucí důsledky v podobě např. násilného chování pravděpodobné.

Austin (2003) řadil mezi prediktory problémového chování v prostředí vězení: 1) aktuální věk vězněné osoby, kdy starší vězni participují na nežádoucím chování ve věznicích méně, dále 2) pohlaví, kdy ženy jsou podle Austina méně často zapojeny do násilných incidentů. Z anamnestických proměnných sem patří 3) historie násilí: vězněné osoby, které se v nedávné minulosti projevovaly násilně, budou v takovém jednání pravděpodobně pokračovat, a 4) disciplinární/kážeňská řízení v nedávné minulosti, tedy vězněné osoby, které byly v posledním roce zapojeny do nějaké formy nežádoucího chování ve vězení, budou v rušivém–problémovém (*disruptive*) jednání pokračovat. K prediktorům nežádoucího chování ve vězení bývá řazena také 5) informace o duševní poruše daného jedince (tj. vězněné osoby s duševní poruchou budou s větší pravděpodobností zapojeny do nejrůznějších forem nežádoucího chování ve vězení)⁵¹. Z dalších faktorů je zmiňována 6) příslušnost ke skupině (gangu): členové gangů budou pravděpodobně častěji zapojeni do všech forem nežádoucího chování, a 7) úroveň spolupráce při plnění programu zacházení: vězni, kteří při programech zacházení nespolupracují, nejsou zapojeni nebo program nedokončili, budou s větší pravděpodobností zapojeni do nežádoucího chování ve vězení.

Kromě uvedených proměnných existuje řada faktorů, které bývají ke klasifikaci či třídění vězněných osob užívány, ale mají mnohem menší prediktivní schopnost (Austin, 2003). Jde např. o informace, týkající se případných předchozích útěků z vězení (v anamnéze dané osoby), o aktuální rozhodnutí o prodloužení vazby (*detainers*) vězněné osoby, o anamnestické informace o zneužívání návykových látek, o délku uloženého trestu, o závažnost deliktu, v souvislosti s kterým byla osoba odsouzena, či o dobu již strávenou ve vězení (Austin, 2003, str. 5).

DeLisi a Munoz (2003) nabídli ve své studii několik zjištění týkajících se závažnějších porušení kážeňských pravidel a násilného chování vězněných osob v nápravném zařízení v Arizoně (Arizona Department Corrections, ADOC). Z jejich zjištění mj. vyplývá, že vězni odsouzení k trestu smrti (*death row*) jsou více nebezpeční než ostatní skupiny vězněných osob. Jejich závěry zpochybnil Cunningham a jeho kolegové (2004), když poukázali na skutečnost, že Delisiho a Munozova práce měla několik pochybení a jejich závěry tak neměly oporu v datech. Cunningham s kolegy (2004) provedli vlastní analýzy úrovně (míry) násilných útoků u „obecné“ vězeňské populace a u skupiny odsouzených k trestu smrti (na stejném vzorku), a jejich srovnání neodhalilo významné rozdíly mezi skupinami

51 Vzhledem k tomu, že jde o odsouzené osoby umístěné ve věznění, lze předpokládat, že duševní poruchou se zde myslí spíše disociální, psychopatická struktura osobnosti, antisociální porucha osobnosti, nikoli např. endogenní deprese nebo schizofrenie.

vězných osob. Navíc většina odsouzených k trestu smrti (82 %), kteří v průměru pobývali v celách smrti 10 let, se nedopustila žádných závažných kázeňských přestupků, a u 87 % byla zjištěna nejnižší míra rizika institucionálního násilí.

Názory na vztah či souvislost mezi násilím páchaným na svobodě (*community violence*)⁵² a následně násilným, nežádoucím jednáním v prostředí nápravné instituce (*prison violence/misconduct*) se v odborných studiích různí. Realizované empirické studie zčásti potvrzují a zčásti vyvracejí hypotézu tzv. behaviorální kontinuity, tedy že spáchání násilného trestného činu na svobodě predikuje vyšší míru zapojení do násilných incidentů ve vězení. Srovnávací studie Sorensena a Cunninghama (2010) naznačila, že závažnost deliktu, za který byly vězněné osoby uvězněny, nemusí mít vztah k vězeňskému násilí. V jejich studii regresní modely odhalily, že uvěznění pachatelé vraždy nebyli významně častěji zapojeni do institucionálního násilí či kázeňských problémů ve vězení než pachatelé ostatních trestných činů.

Nebyla jednoznačně potvrzena ani teze, že čím závažnější trestný čin je spáchán (např. vražda), tím jistěji můžeme predikovat „kázeňské potíže“ (*misconduct*); resp. nepotvrdilo se, že by byl u pachatelů vražd vyšší počet napadení, nebo disciplinárních „přešlapů“.

Např. Reidy, Sorensen, & Cunningham (2012) uvádí, že se do násilného útoku ve vězení zapojují častěji pachatelé, aktuálně vykonávající trest za majtkové trestné činy. Tezi behaviorální kontinuity autoři ověřovali pomocí regresních modelů a zjistili, že míra počtu předcházejících zatčení/odsouzení za násilné delikty nesouvisela se závažností/útočností (*assaultive*) nežádoucího jednání ve vězení. Předchozí odsouzení za napadení a aktuální odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za loupež, případně za loupež a zároveň napadení, se zvýšeným rizikem vězeňského násilí spojeno bylo, na rozdíl od předcházejícího nebo aktuálního odsouzení za vraždu/zabití. Aktuální odsouzení za sexuální útok mělo dokonce nejsilnější obrácený vztah k vězeňskému násilí, a dřívější zatčení/odsouzení za sexuální útok k vězeňskému násilí nemělo žádný vztah. I z tohoto důvodu autoři doporučují opatrnost při posuzování míry rizika, založeného hlavně na kriminální historii a závažnosti předchozích útoků (ve smyslu „čím závažnější trestný čin, za který byl jedinec aktuálně odsouzen, tím větší riziko vězeňského násilí“).

I v další studii Reidy, Sorensen a Cunningham (2011) sledovali vztah mezi kriminální historií (druh/typ trestné činnosti a míra či počet předchozích odsouzení za násilnou trestnou činností) a závažným, násilným jednáním ve vězení, či přítomností kázeňských problémů při výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Jejich výsledky nepřinesly prokazatelné závěry o vztahu mezi určitým typem násilné trestné činnosti a následným problémovým chováním ve vězení. Autoři již v dřívější práci mj. uvádějí, že prostředí vězení se zásadně liší od prostředí a života venku, a tak násilí ve vězení nemusí nutně vyplývat z násilí, realizovaného dříve na svobodě (*community violence*), nebo z trestného činu, za který je jedinec aktuálně odsouzen (Cunningham & Reidy, 1999). Je to jen jedna z proměnných, které je třeba vzít v úvahu při predikci chování.

52 Např. počet dřívějších zatčení či odsouzení za násilný trestný čin.

Arbach-Lucioni, Martinez-García a Andrés-Pueyo (2012) ve své studii uvádí, že násilný trestný čin v anamnéze pachatele se neprokázal jako významný rizikový faktor institucionálního násilí. K prokázaným proměnným naopak patřily – stejně jako u většiny dalších studií – mladší věk pachatele, kratší délka uloženého trestu, znevýhodnění v sociálně-ekonomické sféře, horší psychický stav či delší kriminální historie pachatele.

Na souboru odsouzených vězňů v texaské věznici se Sorensen a Davis (2011) pokusili zjistit vztah mezi specifickými druhy násilných deliktů, kterých se pachatelé dopouštěli na svobodě, a násilným jednáním v průběhu jejich uvěznění. Výsledky jejich studie naznačují, že vězněné osoby, odsouzené za napadení, loupež a další násilné delikty, se s větší pravděpodobností dopustí závažných kázeňských přestupků než vězni odsouzení za majetkové trestné činy, což podporuje teorii behaviorální kontinuity. U pachatelů vražd nebyly hodnoty rizika kázeňských přestupků vyšší než u ostatních, a u pachatelů sexuálních deliktů vycházela dokonce nižší míra zapojení do nežádoucích forem chování ve vězení.

Sorensen a Davis (2011) ve svém šetření identifikovali 15 % vězňů (z celkového počtu vězňů), zapojených do jednání, které bylo možné kvalifikovat jako závažné/nebezpečné porušení pravidel ve věznici. Vězni odsouzení za loupež a napadení se dopouštěli přestupků častěji, zatímco vězněné osoby, odsouzené za vraždu, páchaly spíše průměrný počet přestupků či násilných incidentů ve vězení. Jedinci, kteří byli odsouzeni za sexuální delikty, pak vykazovali podprůměrný (menší) počet přestupků.

Výše popsané výsledky empirických studií naznačují, že neexistuje vědecky podložený důvod vězně, vykonávající trest odnětí svobody za násilné trestné činy, chápat automaticky jako ekvivalent vězňů se sklonem páchat institucionální násilí.

Ze zmíněných výsledků citovaných studií je zřejmé, že rizikovost vězně lze do určité míry odvozovat od jeho individuálních charakteristik, hodnot a postojů, kriminální historie, přičemž svou roli hrají i situační faktory. Obdobné proměnné uvádí i další zdroj⁵³. K tzv. vnějším proměnným, které přispívají k nežádoucímu, problémovému chování vězňů v amerických věznicích, patří přeplněnost věznic, nedostatečné proškolení zaměstnanců, nadužívání „samovazby“ (umísťování vězňů na samostatné cely jako forma prevence či kázeňského potrestání), zařízení věznice, které nespĺňuje bezpečnostní požadavky, postupy ze strany věznice, které oslabují rodinné vazby, „kultura neúcty mezi personálem a vězni“ a malá odpovědnost za chování dozorců.

Environmentální faktory, které se ukázaly jako související s predikcí nežádoucího (problémového) chování ve vězení, zahrnují např. přeplněnost věznic (Gaes & McGuire, 1985), nižší míru zapojení pachatelů do programů zacházení nebo zaměstnání (Huebner, 2003) nebo stravu obsahující nedostatek vitaminů, minerálů, a esenciálních mastných kyselin (Gesch, Hamrmond, Hampson, Eves, & Crowder, 2002). Steinke (1991) zase našel vztah mezi teplotou prostředí a agresí, a také zjistil, že výskyt násilí byl méně pravděpodobný při strukturovaných aktivitách, jako jsou práce anebo škola. Pachatelé, kteří byli náhodně

53 Zdroj: Organizace Prison Fellowship – <https://www.prisonfellowship.org/resources/advocacy/prison-violence>

přiznání do vyšší bezpečnostní skupiny, se podle jiných autorů s větší pravděpodobností dopustí nežádoucího vězeňského chování, bez ohledu na jejich vstupní posouzení rizik (Bench & Allen, 2003; Camp & Gaes, 2005).

Také věznice, které disponují vysokými čísly ohledně zaměstnávání či odborného vzdělávání vězňů, vykazovaly nižší počty násilných incidentů jak mezi vězňenými osobami navzájem, tak i proti vězeňskému personálu (Gaes & McGuire, 1985; McCorkle, Miethe, & Drass, 1995). Patrick (1998) uvádí, že napadení mezi vězni a personálem souvisely s mírou sociální integrace a vztahy s ostatními vězni, stejně jako s tím, nakolik byl vězeňský personál vnímán vězni jako „hrozba“.

Proměnné, které s různou mírou pravděpodobnosti predikují přítomnost nežádoucího chování (vězeňského násilí), můžou být tedy rozděleny do několika kategorií, které jsou v neustálé interakci. Jde o charakteristiky na straně vězňené osoby (osobnostní i sociální proměnné), environmentální faktory, a také faktory vyplývající z managementu (praxe) věznic.

Na závěr heslovitě uvádíme některé ze zmíněných charakteristik či proměnných, které predikují zvýšenou pravděpodobnost vězeňského násilí, a které jsou v zahraničních studiích – zejména angloamerické odborné literatuře – uváděny:

- etnicita/rasa (např. některé studie uvádí větší pravděpodobnost vězeňského násilí u nebelochů (*non-Caucasian*) (Cao, Zhao, & Van Dine, 1997), jiné práce zmiňují menší pravděpodobnost trestných činů souvisejících s návykovými látkami (drogy/alkohol) u Afroameričanů a Hispánců, a větší pravděpodobnost násilných útoků (Steiner & Wooldredge, 2008),
- pohlaví (ve smyslu, že u žen je menší pravděpodobnost, že se dopustí násilných útoků (Harer & Langan, 2001)),
- mladší věk (např. Cao, Zhao, & Van Dine, 1997; Cunningham & Sorensen, 2006; Gendreau, Goggin, & Law, 1997; Steiner & Wooldredge, 2008),
- nízká úroveň dosaženého vzdělání (Cao, Zhao, & Van Dine, 1997),
- druh trestného činu (např. pachatelé majetkových deliktů se dopustí vězeňského násilí, spíše než odsouzení za vraždu (Cunningham, Sorensen, & Reidy, 2005; Sorensen & Cunningham, 2010),
- osobnost a specifické charakteristiky či predispozice vězňené osoby „být obětí“ (např. snížený intelekt, submisivita), nebo „být agresorem“ (např. impulzivita aj.)
- antisociální postoje (Gendreau, Goggin, & Law, 1997),
- uložené kratší nepodmíněné tresty (Cunningham, Sorensen, & Reidy, 2005; Cunningham & Sorensen, 2007),
- kriminální historie (Gendreau, Goggin, & Law, 1997; Steiner & Wooldredge, 2008),
- předchozí vězeňské násilí (Cunningham & Sorensen, 2007),
- příslušnost k vězeňskému gangu (Cunningham & Sorensen, 2007) a rivalita a aktivity mezi skupinami, které fungují uvnitř vězení (skupiny mohly vzniknout vně i uvnitř vězení), drobné vězeňské spory,
- přeplněnost věznic,

- obecně vězeňské prostředí (může vycházet ze špatně stanovených standardů, které by mělo prostředí ve vězení splňovat tak, aby samo o sobě nepodporovalo vznik konfliktů a násilí),
- nedostatky na straně vězeňského managementu, nebo pracovníků vězeňské služby/personálu věznice (možnost pašování ilegálních, především návykových látek, mobilních telefonů apod.).

Cunningham a Sorensen (2006) uvádí, že důraz na „import“ faktory, tedy na proměnné, které si pachatel s sebou „přináší“ do vězení, jsou slabou stránkou mnoha risk assessment instrumentů. Tyto faktory tvoří jen část celku, který je dotvářen „deprivacními“ faktory, tedy útrapami, které jsou spojené s vězením a situačními faktory. I v další práci (2007) varují před přeceňováním možnosti predikčních instrumentů předpovídat vězeňské násilí: „Třebaže identifikují snadno a rychle zjistitelné faktory a mají důležitou roli při výběru vhodného zabezpečení a zacházení, nelze předpokládat, že „risk model“, založený na proměnných sebraných v nástupním oddělení, které se časem mohou změnit, bude identifikovat – predikovat závažné institucionální násilí (...) závažné vězeňské násilí, stejně jako v jiných zařízeních, je funkcí osobnostních, interpersonálních a kontextových (situačních) proměnných, které jsou velmi obtížně předvídatelné“ (str. 251).

III.4. Pachatelé vězeňského násilí

Edgar, O'Donnell a Martin (2011, str. 72–76) na základě své empirické studie nabídli jednodušší kategorie pachatelů vězeňského násilí. Kromě krátkého popisu jsou v dalším textu připojeny i odpovídající kategorie z původní Sykesovy typologie (srov. Tabulka 1). V realizovaném šetření skupina **Predátorů** (*Predators*) odpovídala roli vězně nazvané Gorila v Sykesově typologii (srov. Tabulka 1) a tvořila víc jak čtvrtinu pachatelů násilí (28 %). Tyto osoby jsou vytrvalé, mají tendenci kalkulovat, využívají široké spektrum forem chování, které má za cíl viktimizovat ostatní vězně. Často není jejich obětí jedinec, ale spíše více osob. Svoji pozici (roli) si užívají a obvykle se těší oblibě ze strany vězeňského personálu. V jejich chování lze často nalézt zjištěný motiv, tedy např. získat zboží, které je možné směnit za návykovou látku. Další, početně menší (16 %) kategorii pachatelů násilí ve vězeňském prostředí tvořili **Magnáti/obchodníci** (*Barons/Traders*). Tato skupina odpovídá v Sykesově typologii roli „Obchodníka/podomního prodejce“. Samy sebe tyto osoby vidí jako „poskytovatele služeb“, přičemž vězeňská pravidla jim vytváří pro jejich „podnikání“ vhodné podmínky (např. možnost nakoupit si v kantýně/bufetu mají vězni jednou týdně, takže zájem o služby takového „obchodníka“ je systémem vytvořen, apod.). V případě, že vězeň „prodejci“ dluží peníze, může být dluh vymáhán násilím. Samy sebe tyto osoby ale vymezují vůči pozici agresorů, přestože v momentech násilného vymáhání dluhů je forma a projev jejich chování totožná. **Rváči** (*Fighters*), kteří představovali víc jak třetinu (36 %) viktimizátorů – bychom v Sykesově typologii našli pod označením Tvrdáci (*Toughs*). Pravidelně se zapojují do násilných incidentů, nerozlišují soupeře (silný, slabý), ne vždy jsou vítězi, to ale pro ně není důvod přistě reagovat jinak. Jejich cílem nejsou materiální zisky, ale spíš budování „území“, u vězeňského personálu patří spíše k těm nepopulárním (působí viditelné problémy). **Mstitelé** (*Avengers*) sami sebe nevnímají jako agresory a použité násilí z jejich pohledu mělo za cíl ochranu vlastní identity (např. *musel jsem to přece udělat, urážel moji čest, pomlouval moji matku...*). Násilí, kterého se dopouští, může mít často závažné důsledky. Není neobvyklé, že je důsledkem předešlých sporů

s jinými jedinci (eskalace sporů), nebo může být pokračováním, či výsledkem konfliktu z dřívější doby (zvenčí, když byli na svobodě). V citovaném výzkumu představovali jednu pětinu pachatelů násilí.

III.5. Vězeňské násilí a jeho pachatelé v českých věznicích – platná právní úprava

III.5.1. Problematika násilí v obecně závazných právních předpisech

Právní předpisy v oblasti vězeňství se problematice násilného chování vězňenských osob, ať již mezi nimi navzájem, či vůči vězeňskému personálu, věnují v rámci úpravy zajišťování bezpečnosti, pořádku a kázně ve věznicích. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody (dále také ZVTOS), zákon o výkonu vazby (dále také ZVV), i jejich prováděcí vyhlášky nicméně v tomto směru obsahují jen několik ustanovení, přičemž se vychází ze skutečnosti, že dodržování pořádku a kázně patří k základním povinnostem odsouzených i obviněných (§ 28 odst. 1 ZVTOS, § 21 odst. 1 ZVV). Odsouzení ani obvinění nesmějí vyrábět a přechovávat předměty, které by mohly být použity k ohrožení bezpečnosti osob a majetku nebo k útěku (§ 28 odst. 3 písm. b) ZVTOS, § 21 odst. 2 ZVV), a mají povinnost oznámit neprodleně zaměstnanci Vězeňské služby okolnosti, které mohou způsobit vážné ohrožení bezpečnosti jemu samotnému, ostatním odsouzeným či obviněným, zaměstnancům Vězeňské služby nebo věznic, pokud se o nich dozví nebo je zjistí (§ 28 odst. 2 písm. f) ZVTOS, § 21 odst. 6 písm. d) ZVV). Násilné chování je porušením těchto povinností (kázeňským přestupkem) a ohrožením bezpečnosti, resp. života nebo zdraví, což dále vede k důsledkům, upraveným vězeňskými předpisy pro případy kázeňských přestupků či ohrožení života nebo zdraví. Jedná se např. o kázeňské tresty (§ 46 a násl. ZVTOS, § 58 a násl. ŘVTOS, § 22 a násl. ZVV, § 63 a násl. ŘVV), možnost použití donucovacích prostředků či střelné zbraně příslušníky Vězeňské služby podle § 17 – § 20 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, v platném znění. Rovněž úprava zajišťování pořádku a bezpečnosti v místech výkonu trestu a vazby (§ 47 a násl. ŘVTOS, § 62a ŘVV) slouží mj. k prevenci násilných incidentů ve věznicích.

Vězeňské předpisy také upravují právo odsouzených a obviněných ve výkonu trestu či vazby na ochranu před neoprávněným násilím, ponižováním lidské důstojnosti a urážkami nebo výhrůzkami (§ 35 ŘVTOS, § 61 ŘVV). V rámci této ochrany je mj. ředitel věznice povinen dbát, aby odsouzení, kteří vzhledem k psychickým vlastnostem, věku, zdravotnímu a tělesnému stavu a dalším zjištěným skutečnostem mohou být obětmi násilí a ponižování lidské důstojnosti, byli ubytováni odděleně od odsouzených s agresivními sklony; přitom využívá zejména poznatky lékaře, psychologa, sociologa, speciálního pedagoga, sociálního pracovníka, kaplana a vychovatelů (§ 35 odst. 5 ŘVTOS).

Obviněný, který se ve vazbě chová agresivně nebo soustavně porušuje povinnosti stanovené ZVV nebo k porušování těchto povinností podněcuje jiné, se umístí ve zvláštní cele, odděleně od ostatních obviněných (§ 7 odst. 6 ZVV). ŘVV k tomu doplňuje, že obviněného, který se ve vazbě chová agresivně nebo soustavně porušuje řád výkonu vazby nebo vnitřní řád, lze umístit na celu se zařízením a vybavením zabezpečeným proti poškození. Na celu se zesíleným stavebně technickým zabezpečením se zpravidla umístí obviněný, stíhaný pro některý z trestných činů dle § 88 odst. 4 TZ, obviněný, který v posledních pěti letech uprchl z vazby, z výkonu trestu nebo z výkonu zabezpečovací detence, a obviněný, proti

němuž bylo zahájeno trestní stíhání pro trestný čin spáchaný během výkonu vazby (§ 10 ŘVV). ŘVV dále předpokládá, že při koupání obviněného může osoba (stejného pohlaví), která jej při tom střeží, provést zrakovou prohlídku zaměřenou na zjištění stop po fyzickém násilí na těle obviněného (§ 36 odst. 3 ŘVV).

III.5.2. Problematika násilí v interních předpisech vězeňské služby

Oproti obecně závazným právním předpisům, upravujícím výkon vazby a trestu odnětí svobody, se vnitřní předpisy vězeňské služby věnují problematice předcházení a řešení násilného chování vězňených osob podstatně podrobněji a specifičtěji – konkretizují ustanovení obecně závazných předpisů, popsaná v Kapitole II.5.1. přímo pro oblast násilí. Jedná se zejména o tyto vnitřní předpisy:

- Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 12/2012, o předcházení, zabránění a včasné odhalování násilí mezi obviněnými, odsouzenými a chovanci („NGŘ č. 12/2012“), viz dále v textu Kapitola, str. 67;
- Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 4/2015, o postupu vazebních věznic, věznic a ústavů pro výkon zabezpečovací detence při vzniku nepokojů nebo jiných hromadných nezákonných vystoupení osob ve výkonu vazby, výkonu trestu odnětí svobody a osob ve výkonu zabezpečovací detence o organizaci a provádění služebních zákroků pod jednotným velením, o výstroji a výzbroji příslušníků provádějících služební zákrok pod jednotným velením a eskorty nebezpečných osob („NGŘ č. 4/2015“); viz dále v textu Kapitola, str. 69

Je zřejmé, že prevence násilí ve věznicích má své hranice, které jednotlivé věznice mohou jen těžko překonat pouze vlastními prostředky. Možnosti preventivních opatření jsou v rozhodující míře často závislé na daných rámcových podmínkách, které si věznice nemohou samy stanovit.

III.5.2.1. „Vytypované osoby“ v českých věznicích (NGŘ č. 12/2012)

Projevy násilného jednání ve věznicích byly, jsou a budou. Nejen jeho odhalování, ale i jeho předcházení je jedním z úkolů Vězeňské služby. Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 12/2012 se ve své druhé části věnuje prevenci násilí mezi vězňenými osobami, mj. pomocí opatření, která jsou realizována u tzv. vytypovaných⁵⁴ osob. Za vedení takového seznamu vězňených osob je v každé věznici odpovědný vedoucí oddělení výkonu vazby a trestu. Jednou z kategorií v seznamu jsou **možní pachatelé násilí** (MPN, viz níže), k dalším kategoriím patří (§ 3 odst. 2 NGŘ č. 12/2012): osoby jako **možné objekty násilí** (MON⁵⁵), **osoby s výrazně sníženou tělesnou hmotností** (STH), **osoby se zjevně nízkou mentální úrovní** (NMU), tzv. **další vytypované osoby** (DVO) a **další vytypované osoby charakteristické výkonem profese** (DVO-P). V uvedeném nařízení je každá kategorie krátce charakterizována (§ 4 – § 8a).

54 Pravděpodobně myšleno jako typologie – vymezení jednotlivých typů (kategorií) vězňených osob

55 „Možným objektem násilí“ je vězňená osoba, která může být nežádoucím objektem zájmu ostatních vězňených osob, tj. vězňená osoba, u které je patrné, že je lehce zranitelná a hrozí jí z tohoto důvodu riziko fyzického napadení nebo sexuálního zneužití, např. vězňená osoba, která je obviněna nebo je odsouzena pro násilný trestný čin proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo pro trestný čin proti rodině a dětem (§ 6).

Seznam vytypovaných osob lze tedy chápat jako nástroj pro předcházení, zabraňování a odhalování násilí mezi vězňenými osobami. Zatímco u kategorií MPN a MON je rozdělení rolí v potenciálním násilném incidentu zřejmé, vězňené osoby z ostatních kategorií představují vzhledem ke svým charakteristikám patrně zvýšené riziko jako případní pachatelé násilí i jako jeho případné oběti – byť lze předpokládat, že výrazně snížená tělesná hmotnost, nízká mentální úroveň i charakteristiky osob z kategorií DVO⁵⁶ a DVO-P⁵⁷ je předurčují spíše pro roli oběti.

Část třetí NGR č. 12/2012 (§ 12 – § 18) upravuje ve vztahu k jednotlivým kategoriím seznamu vytypovaných osob řadu opatření, jež mají přispět k **včasnému odhalování a zabraňování násilí mezi vězňenými osobami**. Patří mezi ně:

- zrakové prohlídky za účelem zjištění, zda vězňená osoba nenese zjevné stopy po fyzickém násilí,
- mimořádné lékařské prohlídky za tímž účelem,
- zvláštní opatření a úkony (zvýšená kontrola v cele, zrakové či lékařské prohlídky), prováděné při výkonu vazby, trestu odnětí svobody, výkonu zabezpečovací detence a při specifických typech věznění a umístění (např. pobyt ve vězeňské nemocnici),
- opatření a úkony prováděné v souvislosti se zjištěným násilím mezi vězňenými osobami (první pomoc, evidence, lékařské a psychologické vyšetření, postoupení věci příslušným orgánům, přemístění vězňené osoby v rámci věznice či do jiné věznice).

56 „Další vytypovanou osobou“ je a) obviněný, proti kterému je vedeno medializované trestní stíhání pro zvlášť závažnou trestnou činnost nebo trestnou činnost spáchanou na dítěti; b) obviněný, který je známý z veřejného nebo politického života, a v odůvodněných případech i c) aktuálně medializovaný odsouzený, který byl odsouzen za zvlášť závažnou trestnou činnost nebo trestnou činnost spáchanou na dítěti nebo který je známý z veřejného nebo politického života, a d) aktuálně medializovaný chovanec, který byl umístěn do výkonu zabezpečovací detence jako pachatel činu jinak trestného spáchaného na dítěti nebo který je známý z veřejného nebo politického života (§ 8).

57 „Další vytypovanou osobou charakteristickou výkonem profese“ je obviněný nebo odsouzený, který v době pěti let před dodáním nebo nástupem do výkonu vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody, anebo v souvislosti s nařízeným trestem, byl příslušníkem ve služebním poměru nebo zaměstnancem v pracovním poměru k bezpečnostnímu sboru ČR, vojákem armády ČR, příslušníkem vojenského zpravodajství ČR nebo strážníkem obecní policie (§ 8a).

Počty vytypovaných osob v českých věznicích

Pokud se podíváme na celkové počty vytypovaných osob – definovaných podle výše uvedeného interního dokumentu, výše v textu (Kapitola III.5.2.1.) – v jednotlivých letech je zřejmé, že vytypované vězněné osoby tvoří každým rokem cca kolem 10 % všech vězněných osob (viz Tabulka 6).

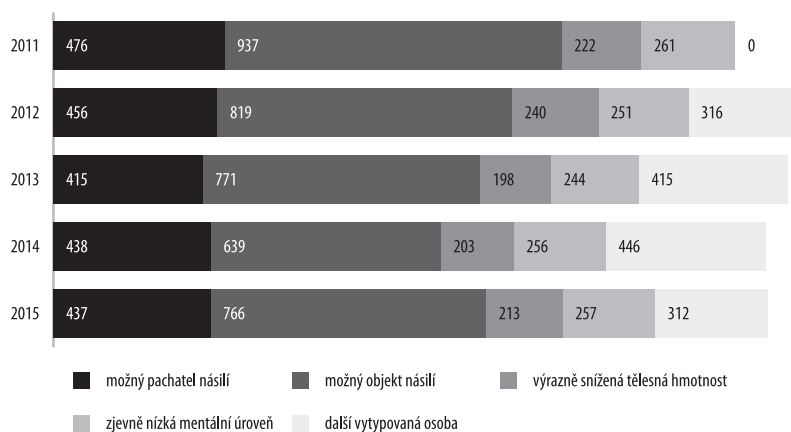
Tabulka 6: Počet vytypovaných vězněných osob v ČR

Rok	Celkem vytypovaných osob za celý rok
2009	1 737
2010	2 082
2011	1 896
2012	2 082
2013	2 043
2014	1 982
2015	1 985

(Zdroj dat: GŘ VS ČR, 2013, 2016)

V tomto souhrnném údaji (Tabulka 6) jsou zahrnuty jak osoby označené jako možné objekty násilí, možní pachatelé násilí, osoby s výrazně sníženou tělesnou hmotností, osoby se zjevně nízkou mentální úrovní i další vytypované osoby. Nejpočetnější skupinou bývají každoročně osoby označené jako možné objekty násilí (MON); např. v roce 2011 tvořily polovinu všech osob na seznam zařazených (tj. 937 osob z celkového počtu 1 896 vytypovaných), Graf 5.

Graf 5: Počty vytypovaných osob v jednotlivých kategoriích (typech) v letech 2011-2015

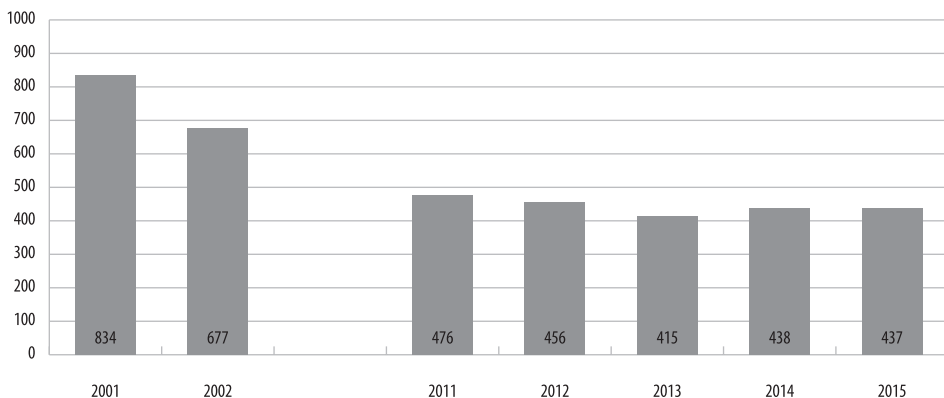
(zdroj: GŘ VS ČR, květen 2013, 2016)

III.5.2.1.1. Vězněné osoby označené jako možný pachatel násilí v českých věznicích – květen 2013

Jako **možný pachatel násilí** (MPN) je vězněná osoba označena v případě, pokud má sklony k agresivnímu jednání nebo páchání násilí (§ 7 odst. 1 NGR č. 12/2012). K zařazení do seznamu mohou takovou osobu navrhnout: zaměstnanci věznice, zejména zaměstnanci oddělení výkonu vazby, oddělení výkonu trestu nebo oddělení výkonu zabezpečovací detence. O zařazení do seznamu MPN rozhoduje vedoucí oddělení výkonu vazby a trestu (§ 7 odst. 2, 3 NGR č. 12/2012). V souvislosti s návrhem na zařazení osoby jako MPN se zohledňuje: 1) aktuální chování vězněné osoby a 2) informace z jejího osobního spisu (např. míra schopnosti sebeovládání, fyzické předpoklady, včetně závažnosti spáchané trestné činnosti, způsobu jejího provedení a způsobených následků).

Podíl vytypovaných osob – možných pachatelů násilí – je vzhledem k celkovému počtu vězněných osob velmi malý; srov. Graf 5. Např. v roce 2012 tvořili v českých věznicích možní pachatelé násilí cca 22 % z celkového počtu všech vytypovaných osob (srov. Graf 5), tj. šlo o 456 osob, viz Graf 6). Vzhledem k celé české vězeňské populaci jde o necelá 2 %.

Graf 6: Možný pachatel násilí v českých věznicích

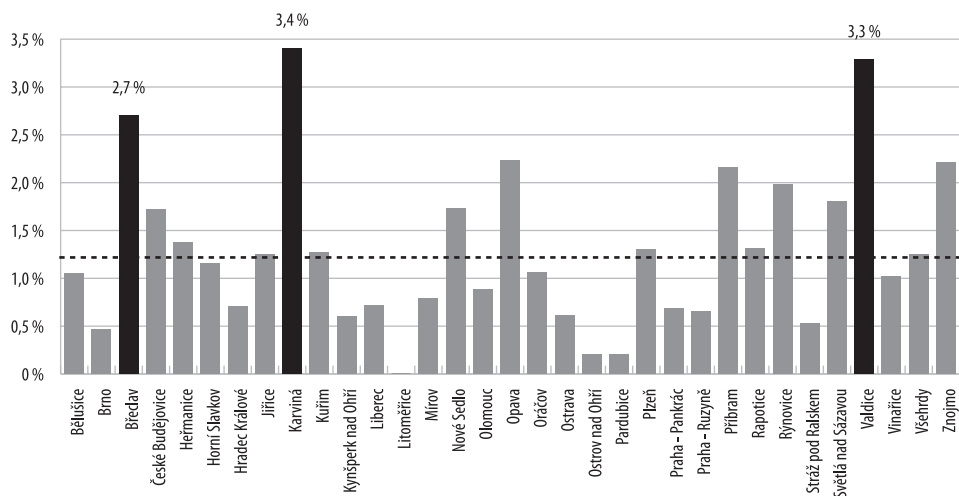

(zdroj dat: Blatníková, Netík, 2003; GR VS ČR, 2016, www.vscr.cz)

V květnu 2013 bylo na seznamu možných pachatelů násilí (dle databáze Vězeňského informačního systému) evidováno 198 vězněných osob, tj. 1,2 % z celkového počtu vězněných osob (Graf 7, znázorněno vodorovnou přerušovanou čarou). Průměrný věk možných pachatelů násilí byl 32 let. Podíl žen byl 7 % (tj. 14 osob). Ve většině případů šlo o vězněné odsouzené pachatele (180 osob), vazebně stíhaných, označených jako možní pachatelé násilí, bylo 18 osob.

V dalším přehledu (Graf 7) je uveden – podobně jako v případě osob na indexu nebezpečných a zvláště nebezpečných osob – podíl možných pachatelů násilí vzhledem k počtu vězněných osob v dané věznici. I v tomto případě je vyšší podíl „rizikových“ osob zapsaných ve věznici Karviná, kde možní pachatelé násilí tvoří 3,4 %.

Graf 7: Podíl osob označených jako možný pachatel násilí k počtu vězňených osob v dané věznicí (květen 2013)

(zdroj: GR VS ČR, květen 2013)

III.5.2.2. Výkon trestu velmi nebezpečných odsouzených (NGŘ č. 66/2013)

Oblast prevence vzniku násilných incidentů je řešena také ve čtvrtém oddílu NGŘ č. 66/2013, který se věnuje výkonu trestu u **velmi nebezpečných odsouzených** (viz výše), u **kterých lze důvodně předpokládat, že ohrozí bezpečnost jiných osob**. Účelem jejich zařazení do oddělení se zesíleným zabezpečením je snaha o dosažení účelu výkonu trestu a také snaha o předcházení vzniku mimořádných událostí ve výkonu trestu. Ubytováním velmi nebezpečných odsouzených v oddělení se zesíleným zabezpečením je tedy zejména sledováno zabránění opakovanému páchání trestné činnosti uvnitř věznic, zajištění bezpečnosti zaměstnanců, ochrana odsouzených před nebezpečnými jedinci a eliminace negativního vlivu těchto vězňů na proces resocializace méně narušených odsouzených (§ 9 odst. 1 NGŘ č. 66/2013). Kromě eliminace rizik je účelem působení na velmi nebezpečné odsouzené dosažení postojových změn, snaha o jejich pozitivní adaptaci na výkon trestu a eliminaci obtíží, které byly příčinou jejich umístění do oddělení se zesíleným zabezpečením, a jejich případné opětovné ubytování na běžném oddělení. Proto jsou používány takové formy a metody zacházení, které spolu s režimovými a preventivními opatřeními redukují nežádoucí projevy v chování těchto odsouzených, vedoucí k maření účelu výkonu trestu – zpravidla agresivita nebo vážné ohrožení zásad bezpečnosti (§ 9 odst. 2 NGŘ č. 66/2013).

Ustanovení § 10 citovaného NGŘ upravuje programy zacházení s velmi nebezpečnými odsouzenými. Po zařazení odsouzených do oddělení se zesíleným zabezpečením je vždy na základě provedeného pedagogického a psychologického posouzení, které je směřováno na reakci na důvody tohoto zařazení, aktualizován program zacházení. Obsahem programu zacházení jsou zejména speciálně výchovné aktivity, vzdělávací aktivity a práce k zajištění každodenního provozu oddělení se zesíleným zabezpečením, včetně pracovní terapie. Odsouzeným se stanoví individualizovaný program speciálního zacházení, jehož cílem je eliminace negativních projevů v jeho chování dle škály rizik (nízká, střední, vysoká), které byly mimo jiné příčinou zařazení do oddělení se zesíleným zabezpečením (§ 10 odst. 1, 2).

III.5.2.3. Řešení nepokojů a mimořádné události ve vězeňském prostředí

Pro úplnost je k úpravě problematiky násilí ve vnitřních předpisech VS ČR třeba ještě zmínit NGŘ č. 4/2015, jež mj. **stanoví postup při vzniku a řešení nepokojů nebo jiných hromadných nezákonných vystoupení vězňených osob**. Tento předpis upravuje jak opatření, jež mají nepokojům předejít či zabránit, tak i postupy a úkony pro případ, kdy k nepokojům skutečně dojde (vyjednávání, služební zákrok pod jednotným velením).

Zmínku o násilných projevech ve vězeňském prostředí lze najít i v nařízení generálního ředitele VS ČR č. 71/2010 (NGŘ č. 71/2010) o **mimořádných událostech** ve Vězeňské službě České republiky, které stanovuje okruh a druhy mimořádných událostí (mimořádné události a závažné mimořádné události), dále způsob jejich hlášení a povinnosti zaměstnanců Vězeňské služby související s prevencí a při vzniku mimořádné události.

Jako závažná mimořádná událost – pod označením „Násilná smrt“ – je evidována vražda nebo podezření z vraždy poté, kdy lékař konstatuje smrt, nebo podezření z pokusu o vraždu (Příloha 1, NGŘ č. 71/2010). Smrtný, těžký nebo hromadný úraz, sebevražda nebo úmrtí, vězňené osoby poté, kdy lékař konstatuje smrt (označení „Úraz nebo úmrtí vězňené osoby“) patří mezi mimořádné události, stejně jako napadení zaměstnance v objektu Vězeňské služby nebo v justičním objektu. Zkratka pro statistické zpracování této mimořádné události je „Napadení, úraz, vražda, sebevražda, úmrtí, vyhrožování zaměstnanci“ a v NGŘ č. 71/2010 je specifikováno jako: Smrtný, těžký nebo hromadný úraz nebo otrava zaměstnance nebo vražda, sebevražda, fyzické napadení nebo ublížení na zdraví zaměstnance v objektu Vězeňské služby (nebo v justičním objektu). Fyzické napadení nebo vyhrožování zaměstnancům Vězeňské služby mimo objekt Vězeňské služby usmrcením nebo ublížením na zdraví, které je v přímé souvislosti se skutečností, že dotyčný je zaměstnancem Vězeňské služby (Příloha 2, NGŘ č. 71/2010). Ze samotného popisu mimořádné události pro potřeby výkaznictví však není zřejmé, zda pachatelem může být pouze vězňená osoba, nebo zda jsou zahrnuty také události, kdy je pachatelem také civilní osoba nebo zaměstnanec. Ve Statistické ročence VS ČR, např. za rok 2015 (2016), je evidováno celkem 30 případů napadení vězeňského personálu obviněnou nebo odsouzenou osobou (ve dvou případech šlo o napadení civilního zaměstnance, ve 28 případech byl napaden příslušník vězeňské služby); počty případů, kdy došlo k napadení zaměstnance civilní osobou, již v ročence vykazovány nejsou.

V návrhu klasifikace mimořádných událostí, kterou IKSP prezentovalo v dílčí sondě⁵⁸ (Blatníková & Netík, 2003), byly vyčleněny události jednak po linii vězňených osob, zvláště po linii zaměstnanců/personálu. U vězňů byla násilná jednání kategorizována jako 1) „agrese či napadení vůči personálu“, 2) „agrese proti spoluodsouzeným“ (rvačka s ublížením na zdraví, vražda, sexuální násilí, šikana, krádež a další) a 3) „agrese vůči sobě“ (sebeпоškozování, hladovka, pokus o sebevraždu, sebevražda).

58 Cílem bylo zjistit stav a strukturu mimořádných událostí i způsob jejich evidence. Na základě analýz statistických materiálů byly navrženy dílčí úpravy vykazování mimořádných událostí, které vycházely z reformulované klasifikace opřené o kritérium nebezpečnosti události pro vězeňský systém. Snahou výzkumníků přitom bylo smysluplně redukovat, a tím zpřehlednit informace vstupující z jednotlivých věznic do centra. Redukce a zpřehlednění informací lze považovat za jeden z hlavních prvků zvýšení účinnosti reakcí systému na mimořádné události (Blatníková & Netík, 2003).

III.6. Identifikace násilných incidentů

Většina publikovaných studií se zabývá analýzou oficiálních, nahlášených případů vězeňského násilí. Např. studie realizovaná v Německu v roce 2006 (Neubacher, 2009) vyhodnotila násilné trestné činy spáchané odsouzeným v průběhu jednoho roku. Tyto incidenty byly nahlášený jako mimořádná událost a zároveň bylo podáno trestní oznámení nebo zahájeno kázeňské řízení. Podle četnosti byla na prvním místě fyzická zranění (79 % z nahlášených případů), na druhém místě pak byly výhrůžky, donucení/nátlak a vydírání. Případů sexuálního obtěžování/nátlaku, popř. znásilnění, bylo minimum (5 případů).

Lze předpokládat, že násilné incidenty budou nahlášený a zaevidovány častěji u prvo- vězňených než u recidivistů, u kterých je již internalizován tzv. inmate code. U recidivujících vězňů lze předpokládat nižší motivaci řešit konflikt oficiální cestou, zato mezi nimi pravděpodobně najdeme častěji pachatele násilí. Charakter násilí i „ohlášení“ do určité míry odráží i typ vězňice – vězňice s vyšším typem střežení obývají „problematičtější“ typy odsouzených, u kterých lze předpokládat nižší motivaci k adaptivním formám řešení konfliktů. Stejně tak i stavební specifika vězňice mohou tento údaj ovlivnit – ve větších vězňicích je kumulován větší počet vězňů, větší anonymita s sebou nese i větší rizika násilí.

Jak již bylo zmíněno, empirické studie jdou i cestou self-reportových průzkumů u obětí i pachatelů vězeňského násilí, formou interview, jednoduchým dotazníkem (*check list*), pozorováním chování (*behaviour checklist*), peer reportů nebo fokusních skupin (více např. Ireland, 2014). Každá z uvedených metod či technik má svou hodnotu, a jejich spojením mohou badatelé získat „reálnější“ obraz o sledovaném jevu.⁵⁹

Zavést konkrétní preventivní opatření je mimo jiné ztíženo i tím, že k jednotlivým činům dochází za konkrétní situace. Např. přestože Neubacher (2009) uvádí, že nebylo zjištěno, resp. potvrzeno, že by k činům docházelo převážně v určitém prostředí, např. ve sprchách nebo na cele, jeho studie uvádí některé poznatky, které k prevenci mohou přispět. Jedním z nich je např. skutečnost, že 22 % násilných činů připadá na víkend nebo na svátky (a přitom k nim dojde převážně v cele). Také se v tomto výzkumu potvrdily poznatky z jiných výzkumů, na to např., že převažují výhrůžky a jako následek násilí pak lehká zranění.

Možnosti preventivních opatření jsou v rozhodující míře často závislé na daných rámcových podmínkách, které si vězňice nemohou samy stanovit. Prevence násilí ve vězňicích tak má své hranice, které jednotlivé vězňice mohou jen těžko překonat pouze vlastními prostředky.

59 Oficiální evidence případů násilí mezi vězňenými osobami popisuje jen část reality. Přesto tento zdroj dat poskytuje velmi cenný materiál pro základní orientaci a pro případné zjištění posunu „kvality“ či „kvanity“ nežádoucího jednání u vězňených osob.

III.6.1. Případy násilí mezi vězňnými osobami

Kromě preventivních opatření spočívajících např. ve výše zmíněném vytypování možných pachatelů násilí (viz výše v textu, Kapitola III.5.2.1.1.), se vězeňská služba věnuje také odhalování násilí mezi vězňnými osobami. Zaměstnanec věznice, který zjistí případ fyzického násilí mezi vězňnými osobami⁶⁰, má povinnost tuto skutečnost oznámit, viz dále v textu. Výše zmíněné informace Vězeňská služba souhrnně zpracovává ve výkazech o násilném jednání mezi vězňnými osobami⁶¹ (tzn., že eviduje informace o počtech a způsobech zjištěných případů násilí, základní data o pachatelích násilí i o počtech účastníků vzájemného násilí mezi obviněnými/odsouzenými). V záznamech jsou připojeny také jednotlivé způsoby řešení zjištěného násilí mezi vězňnými osobami. Nejčastěji jde pravděpodobně o kázeňské tresty (kázeňské řízení), přemístění, prvotní úkony⁶², případně informace o tom, že byl případ předán policii (jako důvod je uvedeno např. násilná trestná činnost, ublížení na zdraví, rvačka).

Formuláře či hlášení o násilných incidentech

Zaměstnanec věznice, který zjistí případ fyzického násilí mezi vězňnými osobami, má povinnost tuto skutečnost oznámit řediteli věznice a také vedoucím dotčených oddělení (zejm. oddělení prevence a stížností). Ředitel věznice nebo jím pověřený zaměstnanec Vězeňské služby pak o závažných případech násilí mezi vězňnými osobami informuje příslušného dozorujícího státního zástupce. Kromě údajů o vězňné osobě se v Záznamu o zjištění (oznámení) fyzického násilí kromě údajů o vězňné osobě uvádí, za jakých okolností ke zjištění stop po fyzickém násilí došlo („popis okolností“, např. při lékařské nebo zrakové prohlídce), jakým způsobem a kým byla událost nahlášena (např. oznámeno poškozeným, jinou vězňnou osobou, vězeňským personálem při výkonu služby nebo práce či jiným způsobem) a také se zaznamená místo a čas fyzického útoku. Evidovány jsou informace o původci násilí a příčinách vzniku, pokud jsou tyto skutečnosti známy (také se graficky vyznačí místo zjištěných stop násilí na těle podle nákresu na formuláři). Uvádí se zde také odborné stanovisko psychologa, realizovaná opatření i návrhy na další opatření. Veškerá prvotní dokumentace o násilném jednání vězňných osob je uložena u vedoucího oddělení, přičemž záznamy o zjištění (oznámení) fyzického násilí a kopie rozhodnutí ředitele věznice se předávají ke skartaci po uplynutí pěti let (NGŘ).

Na ukázkou připojujeme graf (Graf 8), kde jsou uvedeny jednotlivé případy násilí, resp. způsob, jak a kým byl incident identifikován (nahlášen) v letech 1998–2002 a v letech 2012–2015. Z grafu je zřejmé, že poměr případů zjištěných personálem věznice a oznámených poškozenými, se v průběhu doby mírně vyvíjel. Zatímco např. v roce 1999 by porovnání

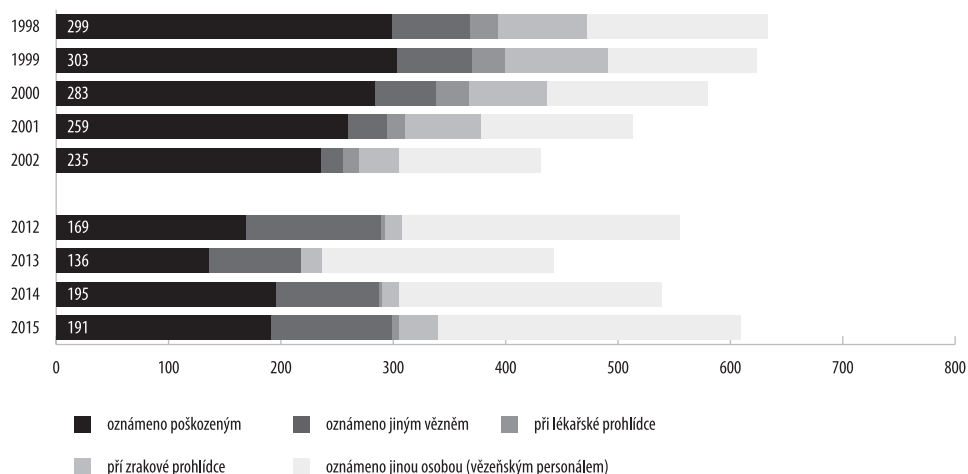
60 Vzájemným násilím mezi vězňnými osobami jsou myšleny případy násilí, kdy se nejméně dvě vězňné osoby vzájemně fyzicky napadnou a nelze prokazatelně zjistit, kdo je objektem a kdo pachatelem násilí (§ 2 odst. c) NGŘ č. 29/2012).

61 Za zpracování výkazu o násilném jednání mezi vězňnými osobami odpovídá vedoucí oddělení VVaT, kterému vedoucí oddělení prevence a stížností zajistí předání potřebných podkladů. V rámci řídicí a kontrolní činnosti oddělení výkonu vazby a trestu se případy násilí a přijatá opatření vyhodnocují 1x za měsíc na poradě oddělení.

62 Prvotními úkony se rozumí zahájení šetření příslušníky oddělení prevence a stížností.

„nahlášeno poškozeným versus personálem“⁶³ vyšlo „lépe“ pro poškozené (z celkového počtu 633 případů násilí bylo 299 událostí nahlášeno poškozenou osobou, tj. 47 % registrovaných událostí) v roce 2012 se na identifikaci incidentů násilí podle oficiálních hlášení podíleli oběti ve 30 % (Graf 8).

Graf 8: Evidované případy násilí mezi vězni ve vězeňských zařízeních v ČR - způsob zjištění ve vybraných letech

(zdroj dat: Blatníková & Netik, 2003; GR VS ČR, 2013, 2016)

Zjištěné případy násilí

Marešová a další (2015) hovoří o zvýšení počtu projevů násilí mezi vězni. „Z hlediska četnosti výskytu lze za dominující negativní jev považovat jednorázový brachiálně-agresivní akt, kdy odsouzení (často, vzhledem k nízké schopnosti urovnat spor či konflikt sociálně vhodnějším způsobem, daný mj. i jejich osobnostními vlastnostmi, projevujícími se sníženým prahem k uvolnění agrese a nižším intelektovým potenciálem) řeší interpersonální problém fyzickým konfliktem (str. 104). Výskyt násilí u českých vězněných žen vykazuje stabilní úroveň, kdy brachiálnímu násilí předcházejí slovní útoky a pomluvy (Marešová, Havel, Martinková, & Tamchyna, 2015, str. 105).

K analýze případů násilí ve výkonu trestu a vazby nám byla GR VS ČR pro potřeby tohoto výzkumného úkolu poskytnuta data pouze ve formě přehledové tabulky (Tabulka 7).

63 Za „nahlášeno personálem věznice“ považujeme varianty: „při zrakové prohlídce“, „ při lékařské prohlídce“ a „oznámeno jinou osobou“ – v grafu jsme zachovali názvy vykazované VS ČR.

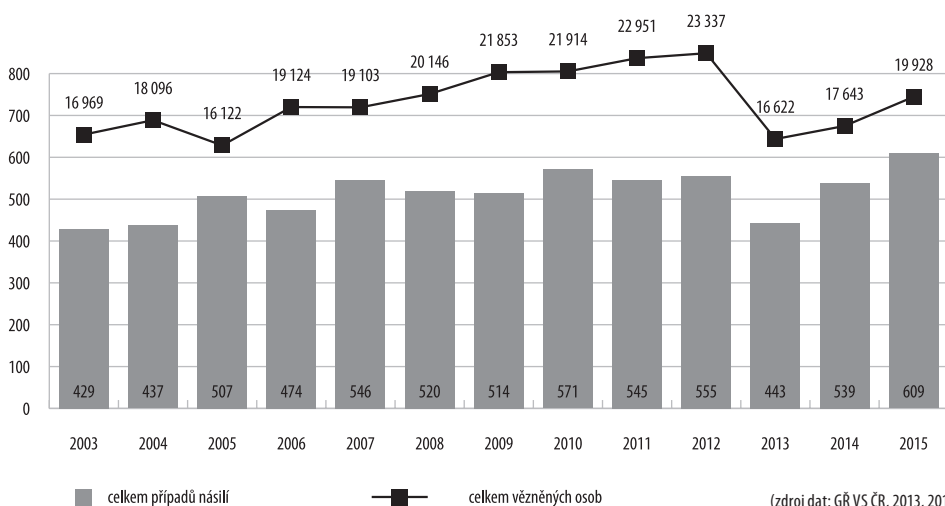
Tabulka 7: Evidované případy násilí mezi vězni v letech 2003–2012 v českých věznicích

Rok ⁶⁴	Počet případů násilí mezi vězni	z toho:	
		obvinění	odsouzení
2003	429	123	306
2004	437	103	334
2005	507	106	401
2006	474	74	400
2007	546	104	442
2008	520	91	429
2009	514	81	433
2010	571	95	476
2011	545	81	464
2012	555	71	484
2013	443	71	372
2014	539	57	482
2015	609	85	524

(zdroj dat: GR VS ČR, 2013, 2016)

Ve dvanáctiletém období (2003 až 2015) se počty evidovaných případů násilí mezi vězni pohybovaly od 429 v roce 2003 do 609 případů v roce 2015; viz. Tabulka 7. Informaci o počtu případů násilí v jednotlivých letech nabízí i Graf 9, kde je navíc připojena křivka znázorňující vývoj počtu všech vězňených osob v uvedených letech. Nárůst počtu evidovaných případů v posledním sledovaném roce (2015, tj. 609 případů násilí) nelze zatím bohužel nijak interpretovat, neboť máme k dispozici jen tento souhrnný statický údaj.

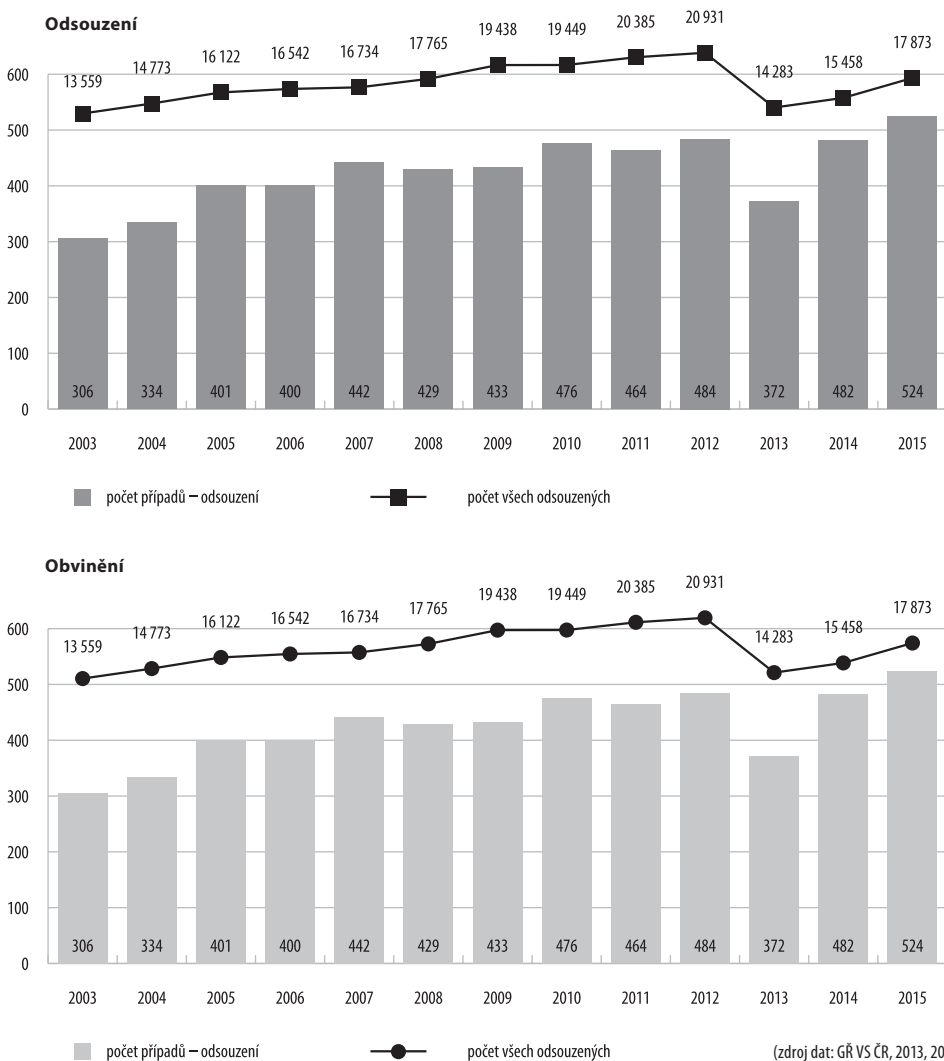
Graf 9: Zjištěné případy vězeňského násilí a počty všech vězňených osob v ČR (2003 – 2015)

64 Data do roku 2008 představují stav k 31.12., od roku 2009 jde o průměr za celý rok.

Z poskytnutých souhrnných dat je možné nabídnout snad jen ještě jeden komentář k vývoji počtu případů násilí mezi vězni. Výše uvedený přehledu počtu případů násilí mezi vězni (Tabulka 7) ilustruje snižující se počty případů násilí, kterých se dopustily osoby ve vazebních věznicích (obvinění) a zvyšující se počty pachatelů vězeňského násilí z řad odsouzených osob (srov. Tabulka 7, poslední dva sloupce). Pokud se ale podíváme na grafické znázornění těchto informací níže (Graf 10, graf týkající se odsouzených a graf týkající se obviněných), kde je připojena informace o vývoji počtu všech obviněných a odsouzených vězňenských osob v ČR, je podle nás klesající počet obviněných vězňenských pachatelů násilí a rostoucí počet odsouzených pachatelů násilí „v souladu“ s vývojem počtu a podílu obviněných a odsouzených v českých věznicích v uvedených letech (srov. Graf 10). Celkové počty obviněných v českých věznicích mají obdobně klesající tendenci jako evidované násilné incidenty, kterých se obvinění ve věznicích dopustili (Graf 10, dolní graf).

Graf 10: Zjištěné případy násilí u obviněných a u odsouzených a vývoj počtu obviněných a odsouzených v ČR (2003-2015)

Podle těchto dat lze tak spíše konstatovat, že míra nahlášených případů fyzického násilí mezi obviněnými byla ve vztahu k vývoji počtu obviněných osob ve sledovaných letech spíše stabilní. Obdobný závěr lze patrně učinit i u případů násilí, kterých se dopustily odsouzené osoby, jejichž pozvolný početní nárůst ve sledovaném období odpovídá nárůstu počtu odsouzených osob v celé vězeňské populaci.

IV.

Závěr

Samotné prostředí věznice má svá specifika, která jsou definována a objasňována z pohledu sociologických, trestněprávních, kriminologických i psychologických oborů. Při interpretaci nejrůznějších „penologických událostí“ tak nelze odhlížet od témat, jako jsou např. proces adaptace vězně na uvěznění (na mnohdy novou, zátěžovou situaci), proces prizonizace, vězeňská subkultura, problematika sociální izolace nebo skutečnost, že dochází k zprerhání významných (pozitivních) sociálních vazeb. Stejně tak je třeba brát v úvahu i premorbidní osobnost vězňených osob, tedy skutečnost, že si každý pachatel s sebou do vězení přináší své povahové rysy, osobnostní patologie, svou historii, které se ve vězeňském prostředí projevují specifickým způsobem. Vězeň a jeho fungování v prostředí věznice není pouhým odrazem procesů odehrávajících se ve vězení, každý je poznamenán např. demografickými charakteristikami, ale i proměnnými, které vychází z kriminální kariéry. Obdobně při pokusech objasnit a teoreticky zakotvit projevy násilí a agrese ve výkonu trestu, popsat způsob skupinové dynamiky, se nabízí řada teoretických modelů (adaptační teorie, importační nebo deprivační model apod.).

Předmětem výzkumu, jehož výsledky shrnuje tato monografie, bylo **násilí ve vězeňském prostředí a nebezpečnost vězňených osob** (obviněných i odsouzených), a na kritéria, definovaná v dokumentech VS ČR, která spoluurčují tzv. nebezpečnost vězně. Vzhledem ke skutečnosti, že podnět k řešení takto zaměřeného výzkumného úkolu, zahrnující příslib nezbytné součinnosti při výzkumu, vzešel z prostředí vězeňské služby, předpokládal projekt výzkumu, že jeho empirická část bude spočívat především v podrobné analýze standardně nezveřejňovaných dat VS ČR o násilných incidentech a vězňených osobách z kategorií nebezpečných osob, zvláště nebezpečných osob a možných pachatelů násilí. Tato data byla ovšem výzkumnému týmu v průběhu realizace výzkumu zpřístupněna jen ve značně omezeném rozsahu a ve stavu, který důkladnější analýzu neumožňoval (viz Kapitulu I.4. o limitech výzkumu). Projekt výzkumu nicméně s touto možností v rámci řízení rizik počítal, takže bylo možno výzkum realizovat, byť v omezenější podobě a s větším důrazem na teoretické aspekty problematiky. Zároveň ovšem proces získávání (a ověřování) dat, produkovaných vězeňskou službou, přinesl sám o sobě celou řadu poznatků, jež přinejmenším podnětují k zamyšlení nad systémem evidence a vykazování údajů o natolik významných skutečnostech, jako jsou násilné incidenty ve věznicích a nebezpečnost vězňených osob, v České republice.

Teoretické vstupy, zpracované v této publikaci jak k tématu násilí mezi obviněnými a odsouzenými, tak ke konceptu nebezpečnosti či nebezpečné (problémové, obtížné či rizikové) vězňené osoby, mohou sloužit jako vědomostní základna k této problematice. Cílem nebylo obsáhnout celou šíři možných interpretací nebo ukázat jednu „správnou“ možnost výkladu, ale spíše poukázat na rozmanitost přístupů a vzájemné působení řady proměnných, zejména když jde o predikci lidského chování, navíc ve specifických podmínkách.

Má-li vězeňská služba účinně pracovat s vězňenými osobami, rizikovými z hlediska jejich potenciálu k násilnému chování, musí mít k dispozici nástroje, jak tuto rizikovitost s dostatečnou mírou spolehlivosti u příslušníků vězeňské populace identifikovat. Při řešení problematiky rizikových/problémových vězňů, při posuzování jejich nebezpečnosti či při prevenci násilí mezi vězni, mají své místo **instrumenty určené právě k posuzování a hodnocení rizikových faktorů a k predikci rizikového (násilného) chování** v prostředí

výkonu vazby a trestu odnětí svobody. Nástroje užívané k identifikaci či posouzení nebezpečnosti, resp. rizikovitosti vězněné osoby, se pomocí vybraných proměnných či prediktorů snaží vydělit skupinu více a méně nebezpečných. Rizikovost vězně se odvíjí nejen od jeho individuálních charakteristik (věk, vzdělání, pohlaví, osobnostní predispozice, etnicita apod.), jeho hodnot a postojů, kriminálních stylů myšlení (kognice), ale i od jeho kriminální historie. Svou roli hrají samozřejmě i situační charakteristiky, prostředí daného nápravného zařízení (přeplněnost, personální obsazení izolace, aplikovaná omezení (např. vyplývající ze zabezpečení daného oddělení) apod. Ve většině klasifikací osob ve výkonu trestu se tak „rutinně“ bere v úvahu: přítomnost násilné trestné činnosti v anamnéze daného jedince. Takové úvahy jsou postaveny na tzv. hypotéze behaviorální kontinuity, která zjednodušeně řečeno říká, předpoklad následných násilných útoků je postaven na behaviorální kontinuitě (chování bude pokračovat). Univerzální predikční systémy neexistují, stejně jako že ani nejdokonaleji vypracovaný predikční instrument nemůže zaručit „přesnou“ prognózu. Lze se pouze vyjádřit k pravděpodobnosti dalšího vývoje, resp. pravděpodobnosti výskytu sledovaného jevu (např. násilné jednání ve specifickém prostředí). Předkládaná monografie přináší mj. stručný přehled nástrojů, které se k uvedeným účelům v zahraničí používají, a jejichž spolehlivost již byla do určité míry ověřena empirickými studiemi.

Jedním z dalších cílů této výzkumné studie bylo také **zmapovat kritéria rozhodná pro zařazení vězněných osob na seznam nebezpečných či zvláště nebezpečných osob**. Znaky, které musí být splněny, aby byla vězněná osoba v českých věznicích zařazena do kategorie „**nebezpečných osob**“ (N), jsou specifikovány v Nařízení GR VS č. 29/2009. Jde o osoby, které napadly personál věznice nebo policistu, dále ty osoby, které se chovají ve vězení agresivně a mají za sebou speciální výcvik, a také ty, pobývající na oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením a jsou ve třetí skupině vnitřní diferenciaci nebo mají diagnózu poruchy osobnosti, která se projevuje agresivitou nebo je podezření, že mohou uprchnout. Část kritérií tak pochází z anamnézy vězněné osoby, resp. objektivních dat (jako je např. fyzický útok vůči personálu či příslušníku policie, celní správy či armády, nebo pokus o napadení v minulosti), jiná vycházejí z méně objektivních dat (např. existence předpokladu, že byl ve službách cizích armád, existence podezření, že může uprchnout aj.). Najdeme zde i kritéria, která vycházejí z aktuálního stavu (např. chová se agresivně, je umístěn na oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením, byl odsouzen k výjimečnému trestu nebo mu byla diagnostikována disociální porucha osobnosti).

Obdobně jsou vymezena kritéria pro zařazení na seznam tzv. „**zvláště nebezpečných osob**“ (ZN). Na něj patří jednak vězněné osoby, které by byly do kategorie „nebezpečných osob“, ale i do dalších kategorií, která jsou vymezena v NGR č. 29/2009 (např. kategorie útekářů), zařazeny opakovaně a od předešlého zařazení do indexu neuplynula lhůta pěti let. Kromě těchto „recidivních nebezpečných“ osob jsou jako zvláště nebezpečná osoba označeni také ti jedinci, kteří jsou obviněni nebo odsouzeni pro některé závažné trestné činy násilného charakteru, jež měli spáchat jako člen organizované skupiny. Třetí podskupinu zvláště nebezpečných osob ve výkonu vazby a trestu představují jedinci, kteří v průběhu věznění spáchali některý závažný trestný čin násilného charakteru.

Počty takto označených vězněných osob (N a ZN) jsou velmi malé. V květnu 2013 bylo evidováno celkem 171 vězněných osob, což představuje 1 % všech vězněných osob. Z větší části jde o osoby, které si již odpykávají trest odnětí svobody, menší část tvoří osoby vazebně

stíhané. Výkazy za jednotlivé roky, respektive přehled, jestli osob zařazených na seznam nebezpečných a zvláště nebezpečných ubývá či přibývá, či z okruhu jakých „nebezpečí“ (o kterou podskupinu podle kritérií jde) je osob zařazeno na seznam nejvíce, bohužel není (snadno) k dispozici.

Násilí ve specifickém prostředí – jako je výkon trestu a vazby – má řadu podob a forem. Může být např. do určité míry součástí seberealizačních strategií a do určité míry je nevyhnutelné pro dodržení standardů bezpečnosti. Jednou z možností, jak můžeme pohlížet na projevy násilí v tomto specifickém prostředí, je rozlišovat interpersonální a kolektivní násilí. Zjednodušeně lze konstatovat, že projevy kolektivního násilí (obvykle v podobě vzpour, nepokojů) narušují normální chod a sociální zákonitosti dané instituce. Naproti tomu interpersonální násilí nenarušuje fungování věznic jako organizace, ale dochází k němu v rámci každodenního vězeňského života. Jde o násilné jednání osob ve výkonu trestu a vazby mezi sebou navzájem, o násilí vězněných osob, které je směřované proti příslušníkům a občanským zaměstnancům vězeňské služby (vězeňskému personálu), případně má podobu nepřiměřeného násilí personálu vůči vězněné osobě. Formy násilí mohou mít podobu šikany, ekonomického pronásledování, psychického vydírání až po sexuální či fyzický útok. Samostatnou kapitolu „násilí v prostředí vězení“ pak představují automutilace (sebepoškozování) nebo pokusy a dokonané suicidia vězněných osob. S tématem vězeňského násilí je také spojena celá řada aspektů, které spoluurčují kvalitu sledovaného jevu. Ať už jde o problematiku samotné vězeňské subkultury, která vytváří, resp. přiřazuje vězňům určité role, nebo skutečnost, že k násilí dochází skrytě (evidentní vysoká míra latence). Také je žádoucí neopomenout skutečnost, že vězeňské prostředí se zásadně liší od prostředí svobodné společnosti, s čímž souvisí, že násilné jednání ve vězení nemusí jednoznačně vyplývat z násilí, realizovaného dříve na svobodě, nebo z povahy (závažnosti) trestného činu, za který je jedinec aktuálně odsouzen.

Zjišťování násilí u vězněných osob, jeho evidování i vyhodnocování je činnost, která v zařízeních, kde se koncentruje veliký počet osob, je nezbytná. Projevy násilného jednání ve věznicích byly, jsou a budou, a jejich prevence a odhalování patří k prioritám VS ČR. Podle statistických přehledů GR VS ČR se v letech 2002 až 2012 počty případů násilí pohybovaly od 429 (v roce 2003) do 571 případů (v roce 2010). Jiný typ informací – kromě celkového počtu vězněných osob v daných letech – jsme neměli k dispozici a tak lze spíše konstatovat, že vývoj počtu nahlášených případů fyzického násilí v českých věznicích vykazoval do roku 2012 stabilitu.

Jak již bylo uvedeno, výzkumný tým neměl navzdory původnímu příslibu součinnosti k dispozici data VS ČR, která by mu umožnila provést komplexnější analýzy a nabídnout tak pohled „nezainteresovaného“ subjektu, nebo alespoň kontinuální přehledy z jednoho zdroje dat. Je úkolem výzkumníka se s problémem nedostatku dat seriálně vypořádat, o což se výzkumný tým usilovně snažil. Zároveň ovšem poznatky o systému evidence a vykazování dat (možná nejen) o nebezpečných vězněných osobách a násilných incidentech v českých věznicích, nashromážděné v průběhu řešení výzkumu, naznačují, že dosažitelnost a využitelnost údajů z evidencí VS ČR komplikují některé faktory systémového charakteru.

V analyzovaných dokumentech, interních nařízeních a systémech VS ČR se „nebezpečnost“ vyskytuje na řadě míst, a to v ne zcela totožném pojetí. Můžeme se setkat s „velmi nebezpečným odsouzeným“ (ZVTOS, NGŘ VS ČR č. 66/2013), s „nebezpečnou osobou“ (NGŘ VS ČR č. 29/2009), „zvlášť nebezpečnou osobou“ (NGŘ VS ČR č. 29/2009), s nebezpečnou osobou pro účely eskortování (NGŘ VS ČR č. 4/2015), s kategorií vězňů, označených jako „Možný pachatel násilí“ (NGŘ VS ČR č. 29/2009), a „nebezpečnost“ najdeme i v systému SARPO–2 (nástroj VS ČR). V návrhu novely ZVTOS, projednávané v současnosti Parlamentem ČR, se pak pracuje s „vnitřním rizikem“ jako s mírou rizika ohrožení bezpečnosti během výkonu trestu.

Zdá se, jakoby jednotlivé kategorie – s podobnými názvy i obsahem – existovaly bez informace o tom, že podobné téma je řešeno i jinde, jako by neexistovala návaznost, resp. „propojení“ např. mezi identifikovanou nebezpečnou (N) či zvlášť nebezpečnou osobou (ZN) dle interních nařízení VS ČR, a proměnnou nebezpečnosti v systému SARPO, který také spravuje vězeňská služba.

Informace a množství dat, která jsou v této souvislosti vkládána do informačního systému v rámci vězeňské služby, by mimo jiné měly sloužit pro podrobné analýzy a vyplývající strategická rozhodnutí. Ve stávající podobě však zůstávají nevyužity. Vícekolejnost či duplicita vykazovaných dat (různá oddělení, různé zdroje) tak může být brzdou/negativem pro operativní a flexibilní řešení, které – pokud se pracuje s lidskými jedinci (vězni i personálem) – je v tomto prostředí nutností. Pokud nelze centrálně vyhledat určitý typ dat (např. počty násilných incidentů mezi vězňenými osobami), která jsou do informačního systému vkládána, pokud nemohou být, často velmi podrobné, informace o událostech či osobách zapisované do formulářů a hlášení využity, práce zaměstnanců, kteří data vkládají, tak vyznívá naprázdno.

Téma je řešeno v několika interních dokumentech, eviduje se řada „podobných“ proměnných. Z našeho pohledu nikoli kvantita evidovaných dat nebo forma evidence, ale způsob distribuce dat neodpovídá záměru, deklarovanému v dokumentech vězeňské služby – jako např. provádět aktuální kontrolu a přijímat odpovídající opatření.

Analýza empirických dat v podobě, v jaké byla výzkumnému týmu zpřístupněna, neodhalila významnější problém či trend v oblasti výskytu nebezpečných osob a násilných incidentů v českých věznicích (což vzhledem k uvedené podobě poskytnutých dat ani příliš nemohla).

Na základě poznatků, shromážděných v rámci výzkumu, jehož výsledky přináší tato kniha, lze nicméně jednoznačně doporučit, aby Vězeňská služba ČR věnovala pozornost konceptualizaci kategorie nebezpečných vězňených osob ve smyslu zpřesnění užívané terminologie, a především systému evidence a vykazování dat o násilných incidentech a nebezpečných vězňených osobách. Navzdory značnému množství údajů, které k této problematice kontinuálně zaznamenávají pracovníci jednotlivých věznic, jsou tyto údaje zřejmě evidovány způsobem, který neumožňuje automatizované vytváření strukturovaných přehledů, a tedy ani podrobnější a spolehlivější analýzy. Je možné, že podobné přehledy a analýzy lze ze zaznamenávaných dat vytvářet na úrovni jednotlivých věznic,

nicméně pro účely plnění strategické, koncepční, analytické, metodické a kontrolní role Generálního ředitelství VS ČR nejsou podobné dílčí datové soubory příliš uzpůsobené k dalšímu využití.

Resumé

Vězeňská populace (skupina vězňů) nepředstavuje z hlediska rizikovitosti, rizika násilného či problémového chování homogenní skupinu. Navíc specifické sociální prostředí, jakým výkon trestu odnětí svobody či výkon vazby beze sporu je, má svá vlastní pravidla fungování i skupinovou dynamiku. I proto je řízení vězeňské populace – ve smyslu organizačně-technických opatření za účelem prevence násilného chování vězňů – důležitým a obtížným úkolem vězeňské služby.

Tato monografie přináší vybrané výsledky výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP), jehož předmětem byly projevy násilí ve vězeňském prostředí a nebezpečnost vězňů. Úkol byl zaměřen především na zmapování způsobu posuzování nebezpečnosti vězňů v českých věznicích a opatření, jež mají předcházet násilí ve vězeňském prostředí. Hlavním cílem bylo získat nové kriminologické poznatky o vězňích, označených jako problémové, resp. nebezpečné osoby, o násilném jednání mezi vězňými osobami, a o opatřeních realizovaných v reakci na násilné incidenty. Podnět k realizaci tohoto penologicky laděného výzkumného šetření zaměřeného na problematiku násilí mezi obviněnými a odsouzenými a na nebezpečnost, resp. rizikovost osob ve výkonu vazby a trestu, vzešel z praxe (Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR). Východiskem takového zájmu bylo podle našeho názoru i to, že zmapování této problematiky ve věznicích v České republice pomocí oficiálně zaznamenaných incidentů může i přes předpokládanou vysokou míru latence nabídnout řadu zajímavých informací, využitelných pro analytické a strategické účely.

Realizované výzkumné šetření bylo zaměřené na popis a orientaci v problematice (mapující výzkum), nikoli na testování hypotéz. Těžištěm výzkumného plánu tak byla deskripce jevů. Úkol byl řešen s využitím standardních metod a technik kriminologického výzkumu jako je např. analýza odborné literatury či statistických přehledů a údajů z evidencí a informačních systémů VS ČR. Použity byly také metody deskriptivní statistiky. Projekt výzkumu počítal s úzkou součinností Generálního ředitelství VS ČR, zejména při získávání anonymizovaných dat o násilných incidentech a o vězňích osobách. V rámci řízení rizik projekt výzkumu s možností, že bude nutno využít alternativní zdroje dat, počítal a tak, když v průběhu řešení výzkumu se výzkumný tým nakonec musel vypořádat se skutečností, že potřebná data v rozsahu a podobě, nezbytné pro provedení všech v projektu plánovaných analýz nebyla dostupná, byl výzkum realizován v omezené variantě (empirická část zaměřena na analýzu dostupných dokumentů a deskriptivní analýzu statistických dat o osobách zařazených na index osob nebezpečných, osob zvláště nebezpečných a možných pachatelů násilí ke konkrétnímu datu). Vzhledem k tomu, že s touto možností projekt výzkumu počítal, lze v daném kontextu cíle výzkumu pokládat za splněné. Při řešení projektu bylo postupováno v souladu s obecně závaznými právními předpisy, včetně předpisů na ochranu osobních údajů a byly respektovány etické zásady vědeckovýzkumné práce.

Populaci odsouzených vězňů je žádoucí, nejen pro potřeby určení odpovídajícího programu zacházení, diferencovat jednak podle míry rizika (odlišit nebezpečné osoby od méně nebezpečných) a podle prognózy resocializace (zjednodušeně řečeno odlišit ty „napravitelné“ jedince od „nenapravitelných“). Na „**nebezpečnost**“ je nejčastěji pohlíženo jako na sociální konstrukt, který zahrnuje celou řadu ne zcela objektivních (jasně měřitelných) proměnných. I z toho důvodu bývá jeho užitečnost zpochybňována – nejčastěji se

setkáváme s názorovým střetem dvou skupin, kdy za spornou se považuje otázka priority – zda pokládáme za důležitější bezpečnost skupiny na úkor svobody jedince nebo svobodu jedince na úkor bezpečnosti skupiny. Podle našeho názoru je ale při použití konceptu důležité to, jaká kritéria jsou určující pro označení či zařazení dané osoby do kategorie „nebezpečný“ a zejména pro jaké účely má být taková kategorizace použita.

Navzdory pochybnostem kolem samotného konstruktů nebezpečnosti se většina odborné literatury věnuje možnostem, jak **nebezpečnost pachatele** „měřit“. V zahraničí je k tomuto účelu používána řada **instrumentů standardizované povahy**, ale existují také nástroje (většinou jako jednoduché *check listy*) určené jen pro potřeby konkrétní situace či pro oddělení vězeňského zařízení. Snaha o lepší (přesnější) predikci, ať již ověřováním validity existujících nástrojů, jejich srovnáváním, aktualizací „norem“, či vylepšováním struktury jednotlivých instrumentů, je i jedním z argumentů pro používání konceptu nebezpečnosti. K nástrojům, které jsou ve světě používány, patří např. Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R) (Hare, 1991, 2003), Waltersův Life Style Criminal Screening Form (LSCF – R) či Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). Využíván je také kanadský nástroj Violence Risk Appraisal Guide (VRAG), či revidovaný Historical Clinical Risk (HCR-20 (V3)). Britský systém OASys (The Offender Assessment System) byl inspirací i pro metodu SARPO/SARPO-2, kterou aktuálně používá VS ČR.

Zahraníční odborné zdroje uvádějí, že nebezpeční vězni se od „normální“ vězeňské populace odlišují v mnoha proměnných, a i přes velkou heterogenitu vězeňské populace je možné tuto skupinu tzv. **problémových, obtížných, konfliktních, narušujících pořádek, nebezpečných či rizikových vězňů** (incurrigible, disruptive, dangerous prisoners) odlišit. V rámci celé vězeňské populace představují nebezpečné (zvláště nebezpečné) osoby co do počtu velmi malou skupinu. Problémové chování, kterého se ale dopouští, bývá popisované mj. jako soustavné, a tak pro vězeňský personál představuje velkou zátěž. Roztřídění pachatelů do skupin může být užitečným pomocníkem např. při diferenciaci, v rámci programů zacházení nebo při prezentaci dat, protože redukuje komplexitu. Rizikem může být, pokud bude – nejen v kriminologii – silit trend prezentovat skupiny jako rozdílné, spíše než jako „blížící se“. Proto je žádoucí pracovat např. i se skutečností, že odlišné typy, identifikované podle vědecké studie, možná v reálu neexistují.

Efektivní **systém klasifikace vězňených osob** patří k základům úspěšného fungování celé věznice. Systémy vnitřní klasifikace odsouzených (vězňených) doplňují mechanismy externí klasifikace. Zatímco externí klasifikace se řídí – nejen u nás – způsobem vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti, vnitřní klasifikace představuje „jemnější“ a více individualizované třídění. To s sebou přináší více subjektivity, méně standardizovaných postupů a více rozporů. Vězeňské klasifikační systémy (vnitřní klasifikace) jsou v řadě případů postaveny na faktorech, které najdeme i v nástrojích či systémech, posuzujících „obecné“ riziko (*risk assessment*) – ať už v souvislosti s rizikem recidivy či nebezpečností osoby pro sebe samu či pro okolí. Na rozdíl od nich se ale klasifikační vězeňské systémy mnohem více zajímají o identifikaci vězňů, kteří buď představují riziko útěku, nebo u kterých lze potenciálně předpokládat obtíže při zacházení s nimi.

Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby v ČR se problematikou nebezpečnosti vězňených osob, jejího hodnocení a opatření k prevenci násilí ve věznicích,

zabývá. Za základní právní dokumenty lze v tomto směru pokládat zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, v platném znění, vyhlášku Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění, zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, v platném znění, vyhlášku Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby, v platném znění, a dále interní předpisy Vězeňské služby ČR, zejména nařízení generálního ředitele Vězeňské služby č. 29/2009 a nařízení generálního ředitele Vězeňské služby č. 66/2013. Návrh zákona, kterým se mění mj. zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, předpokládá, že se věznic v budoucnu budou podle způsobu vnějšího střežení, zajištění bezpečnosti a (nově) režimu výkonu trestu členit nikoliv do čtyř typů jako v současnosti (tj. na věznice s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou), ale pouze do dvou typů, a to na věznice s ostrahou a věznice se zvýšenou ostrahou (Vláda ČR, 2015). Podle míry „rizik“ mají být odsouzení umísťováni do jednotlivých typů oddělení věznice s ostrahou, jimiž budou oddělení s nízkým zabezpečením, středním zabezpečením a vysokým zabezpečením. V souvislosti s režimem uvnitř věznice s ostrahou návrh operuje s pojmy vnitřního a vnějšího rizika. Při posouzení vnitřního rizika, tedy při identifikaci nebezpečí, které je směřováno dovnitř věznice, mají být podle návrhu zvažována kritéria – jako jsou údaje vyplývající 1) z aktuálního bezpečnostního rizika, čímž je míněna hrozba aktuálního útěku, další očekávané trestní řízení za specifickou trestnou činnost či uložená ústavní ochranná léčba nebo zabezpečovací detence, také 2) bezpečnostního rizika z minulosti, což mají být v minulosti nevykonaná ústavní ochranná léčba nebo zabezpečovací detence, případně výskyt specifické trestné činnosti v minulosti. 3) Do posouzení pak má vstupovat také míra tzv. statických rizik, bude vyhodnocena nástrojem SARPO.

Násilí ve věznici je problematickým a obtížně uchopitelným fenoménem zejména proto, že je pevnou součástí subkulturního systému norem, a také z toho důvodu, že k němu dochází skrytě. Při pokusech objasnit a teoreticky zakotvit projevy násilí a agrese ve vězeňském prostředí, ale také při studiu vězeňských subkultur se nejčastěji setkáme s deprivacním – situačním modelem, s importačním modelem nebo s integračním modelem. I když studie založené na importačním modelu přinesly více shodných závěrů a zjištění než výzkumné studie založené na deprivacní teorii, velmi často našli badatelé ve svých výzkumech podporu pro oba modely. Zda se budou vězeňské subkultury v konkrétní věznici „formovat a reagovat“ spíše na základě deprivacního, nebo importačního modelu, hraje také typ konkrétní věznice nebo osobnostní dispozice vězňů. Sociální vazby z minulosti (v případě importačního modelu) a nutnost adaptace na přítomnost (v případě deprivacního modelu) představují faktory, které většina autorů zohledňuje nejen při objasnění nežádoucího chování jedince ve vězení, ale např. i při studiu vězeňských subkultur. Kromě toho jsou do výkladu zahrnuty i další aspekty, jako jsou např. okolnosti či proměnné související s návštěvami rodiny vězně, se schopností jedince vyrovnat se s uvězněním a svůj vliv má samozřejmě i institucionální prostředí. Podle některých badatelů je diskuse o tom, jestli chování vězňů lze vysvětlit deprivacním nebo importačním modelem, je postavena nesprávně a ani konsensus odborníků, že odpovědí je integrovaný model (perspektiva „z každého něco“) není vyčerpávající odpovědí. Pachatelé trestných činů v průběhu své kariéry získají postoje a styly myšlení, které jim usnadní a umožní si své kriminální chování vysvětlit (zracionalizovat). Svou kriminální identitu, na kterou byli zvyklí a s kterou byly spojeny i určité vzorce chování, budou pravděpodobně používat (budou se chovat) i v novém sociálním prostředí, tj. ve vězení. Porozumět vztahu a souvislosti mezi tím, co

si vězněné osoby přinesou do instituce, jak se samy v prostředí vězení chovají a jak samy sebe vnímají, umožňuje model životního stylu (*lifestyle-exposure model*). Další model – tzv. model administrativní kontroly – se na rozdíl od importačního a deprivativního modelu, kdy je důraz kladen na vězněné osoby, zaměřuje na personál věznice a ke způsobu vedení nápravného zařízení. To je pak nahlíženo jako zásadní determinanta, která určuje chování vězňů.

Násilí ve specifickém prostředí – jako je výkon vazby a trestu odnětí svobody – má **řadu podob a forem**. Od šikany, přes ekonomické zneužívání, psychické vydírání až po sexuální či fyzický útok. Patří sem násilné jednání nejen vůči druhým osobám, ale i násilí směrem k sobě samému – automutilace (sebepoškozování), ale také sebevražedné pokusy a dokonaná suicidia vězněných osob. Jednou z možností, jak můžeme pohlížet na projevy násilí v toto specifickém prostředí, je rozlišovat **interpersonální a kolektivní násilí**. Zatímco projevy kolektivního násilí (obvykle v podobě vzpour a nepokojů) normální chod a sociální zákonitosti dané instituce narušují, interpersonální násilí fungování věznice jako organizace nenarušuje, zato ale ovlivňuje každodenní vězeňský život. Jde o násilné jednání osob ve výkonu trestu a vazby mezi sebou navzájem, o násilí vězněných osob, které je směřované proti příslušníkům a občanským zaměstnancům vězeňské služby (vězeňskému personálu), případně má podobu nepřiměřeného násilí personálu vůči vězněným osobám. Předmětem studií a diskuzí, týkajících se vězeňského násilí (násilí v prostředí vězení), tedy může být psychické nebo fyzické násilí, obecněji pak viktimizace nebo šikana apod. Je proto důležité sledovat vymezení pojmů, resp. jak je sledovaný předmět, forma násilí, v konkrétním výzkumu vymezen. Interpersonální násilí bývá nejčastěji děleno podle povahy vztahu mezi pachatelem a obětí. Jde jednak o násilí vězňů mezi sebou, o útok vězňů/ňů na personál věznice nebo o násilí personálu vůči vězňi/ňům. Někteří autoři navíc samostatně vydělují kategorii sexuálního násilí, psychického násilí, sebepoškozování (*self-harm*), nebo také skupinového násilí (gangy). Každá z variant interpersonálního násilí pak může mít různou formu či projev – může se jednat o fyzické, psychické nebo ekonomické násilí. Pokud projevy interpersonálního násilí převedeme do trestněprávní roviny, mohou mít podobu trestných činů vraždy, zabití,

Případy tzv. kolektivního násilí jsou většinou kvalifikovány jako mimořádné události. Nejsou běžnou součástí vězeňského života, a pokud se vyskytnou, většinou má kolektivní násilí formu nepokojů a vzpour (*riots*). Takové jednání narušuje normální fungování a sociální struktury v celé instituci. Z historického pohledu vzpoury ve věznicích odrážely nejčastěji nespokojenost s životními podmínkami, rasové napětí, výrazné interpersonální konflikty mezi vězňi, nebo mezi vězňi a vězeňským personálem, či nespokojenost s právním postavením vězně. Později, se změnou podmínek ve věznicích a fungováním vězeňské služby, došlo i ke změně motivů – vzpoura je tak nejčastěji „kolektivním vyjádřením“ nespokojenosti s nevyhovujícími životními podmínkami a přeplněností věznic. Americká vězeňská asociace (ACA, 1996) identifikovala tři typy událostí, které je možné podřadit pod kategorii kolektivního násilí. Incident je definován jako méně závažná událost, do které je zapojeno jen několik vězňů a nedochází k „okupaci“ některé z částí věznice. Výtržnosti (*disturbances*) jsou závažnější než incidenty, je do nich již zapojeno více vězňů, ale správce zařízení (vězeňský personál/ředitel věznice) neztratil nad institucí (vězením) kontrolu. O vzpouře (*riot*) se jedná v případě, kdy již větší část osazenstva z řad vězňů ovládá (kontroluje a řídí) větší část vězeňské instituce a to po delší časové období.

Projevy násilí ve vězeňském prostředí mohou sloužit např. jako ukázka síly či k odstranění ostatních vězňů (demonstrace vlastní síly), k vykořisťování a využívání ostatních např. prostřednictvím krádeží, k udržování vlastního image (statusu), jako způsob ochrany proti urážkám nebo i jako např. způsob sexuálního uspokojování. K **důvodům (či motivům)** stojících za násilným chováním vězňů může být snaha o získání či upevnění statusu ve vězeňské skupině. Dalším motivem pro použití násilí mohou být materiální zisky (např. návykové látky), samozřejmě také vzájemný antagonismus nebo je důvodem pro realizaci fyzického útoku potěšení z násilí na straně pachatele.

Identifikace konfliktních vězňů, resp. **násilných jedinců**, včetně predikce jejich chování v prostředí instituce (věznice), pomáhá zvyšovat bezpečnost. Identifikací vězňů s nejvyšším rizikem nežádoucího (násilného) chování – které bylo dosaženo predikcí – je možné nejen cíleně nad těmito osobami (skupinou osob) zvýšit dohled, více je sledovat, zapsat je do seznamu nebezpečných osob, či zařadit do „přísnější“ kategorie v rámci vnitřní diferenciací, ale také zařadit je do speciálních programů zacházení. Predikovat problémové chování ve výkonu trestu odnětí svobody, ve smyslu maladaptace daného jedince na vězeňské prostředí (*prison misconduct, institutional/disciplinary adjustment*), patří k prioritám každého vězeňského systému.

Interakce mezi osobnostními faktory (proměnné na straně vězněné osoby) a sociálními či situačními faktory (na straně sociálního okolí i samotné instituce – vězení) je právě to, co činí predikci pravděpodobnostním odhadem. Z proměnných vztahujících se k osobě/osobnosti bývá zmiňována kriminální minulost dané osoby, předchozí zkušenosti z pobytu ve vězení a také pobyt ve vězení v mladistvém věku, dále pak antisociální postoje i prokriminální chování. Názory na vztah či souvislost mezi násilím páchaným na svobodě (*community violence*) a následně násilným, nežádoucím jednáním v prostředí nápravné instituce (*prison violence/misconduct*) se v odborných studiích různí. Realizované empirické studie zčásti potvrzují a zčásti vyvracejí hypotézu tzv. behaviorální kontinuity, tedy že spáchání násilného trestného činu na svobodě predikuje vyšší míru zapojení do násilných incidentů ve vězení. Výsledky empirických studií tak naznačují, že neexistuje vědecky podložený důvod vězně, vykonávající trest odnětí svobody za násilné trestné činy, chápat automaticky jako ekvivalent vězňů se sklonem páchat institucionální násilí.

Ze situačních proměnných bývají jako významné zmiňovány tzv. institucionální faktory, tedy ty, související s daným nápravným zařízením, jako jsou např. úroveň péče/zacházení, demografické údaje o složení vězeňské populace, náklady, míra bezpečnosti (zabezpečení), pohyb vězňů (přemisťování), nebo poměr zaměstnanců na jednoho vězně či přeplněnost věznic (*overcrowding*). Zvažovány jsou vždy i proměnné související s uloženým nepodmíněným trestem (*sentence factors*), jako jsou délka nepodmíněného trestu, aktuálně vykonaná doba (doba strávená ve výkonu trestu odnětí svobody) nebo doznání viny. Zohledňují se pak i výstupy z instrumentů hodnotících přítomnost antisociálních rysů v osobnosti.

Standardizované metody, kterých je dnes již celá řada, jsou většinou sestaveny k zachycení míry rizika selhání daného jedince po propuštění z výkonu trestu, tedy predikují recidivu kriminálního jednání. Prediktory kriminální recidivy však nemusí zcela korespondovat s prediktory násilného chování v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. **Predikce chování ve vězení** musí počítat s interakcí mezi osobností (vězeň) a situačními

faktory (vězení). Pokud osoba dosahuje vysokých hodnot v osobnostních faktorech (např. antisociální postoje a chování) a nachází se v situaci uvěznění, která s sebou přináší nestabilitu a zátěž, související s vězeňským prostředím, jsou nežádoucí důsledky v podobě např. násilného chování pravděpodobné. U rizikového jedince (osoby, u které byly identifikovány rizikové faktory, příp. byla označena jako nebezpečná – násilná osoba), který se nachází v nepříznivých životních podmínkách, se pravděpodobnost nežádoucího chování mnohonásobně zvyšuje. Rizikovost vězně lze do určité míry odvozovat od jeho individuálních charakteristik, hodnot a postojů, kriminální historie, přičemž svou roli hrají i situační faktory. Proměnné, které s různou mírou pravděpodobnosti predikují přítomnost nežádoucího chování (vězeňského násilí), tak mohou být tedy rozděleny do několika kategorií, které jsou v neustálé interakci. Jde o charakteristiky na straně vězněné osoby (osobnostní i sociální proměnné), environmentální faktory, a také proměnné vyplývající z managementu/vedení věznice. Zejména faktory či proměnné, které si pachatel s sebou „přináší“ do vězení, jsou slabou stránkou mnoha predikčních instrumentů a je třeba nepřeceňovat jejich možnosti.

Projevy násilí ve věznicích byly, jsou a budou. Nejen jeho odhalování, ale i jeho předcházení je jedním z úkolů Vězeňské služby. **Právní předpisy v oblasti vězeňství se problematice násilného chování vězňených osob**, ať již mezi nimi navzájem, či vůči vězeňskému personálu, věnují v rámci úpravy zajišťování bezpečnosti, pořádku a kázně ve věznicích. Zákon o výkonu trestu odnětí svobody, zákon o výkonu vazby, i jejich prováděcí vyhlášky nicméně v tomto směru obsahují jen několik ustanovení, přičemž se vychází ze skutečnosti, že dodržování pořádku a kázně patří k základním povinnostem odsouzených i obviněných (§ 28 odst. 1 ZVTOS, § 21 odst. 1 ZVV). Vězeňské předpisy také upravují právo odsouzených a obviněných ve výkonu trestu či vazby na ochranu před neoprávněným násilím, ponižováním lidské důstojnosti a urážkami nebo výhrůzkami (§ 35 ŘVTOS, § 61 ŘVV). V rámci této ochrany je mj. ředitel věznice povinen dbát, aby odsouzení, kteří vzhledem k psychickým vlastnostem, věku, zdravotnímu a tělesnému stavu a dalším zjištěným skutečnostem mohou být obětmi násilí a ponižování lidské důstojnosti, byli ubytováni odděleně od odsouzených s agresivními sklony; přitom využívá zejména poznatky lékaře, psychologa, sociologa, speciálního pedagoga, sociálního pracovníka, kaplana a vychovatelů (§ 35 odst. 5 ŘVTOS).

Oproti obecně závazným právním předpisům, upravujícím výkon vazby a trestu odnětí svobody, se **vnitřní předpisy vězeňské služby** věnují problematice předcházení a řešení násilného chování vězňených osob podstatně podrobněji a specifičtěji – konkretizují ustanovení obecně závazných předpisů přímo pro oblast násilí. Jde zejména o Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 12/2012, o předcházení, zabránění a včasném odhalování násilí mezi obviněnými, odsouzenými a chovanci, které se ve své druhé části věnuje prevenci násilí mezi vězňenými osobami, mj. pomocí opatření, která jsou realizována u tzv. vytypovaných⁶⁵ osob. Za vedení takového seznamu vězňených osob je v každé věznici odpovědný vedoucí oddělení výkonu vazby a trestu. Seznam vytypovaných osob lze tedy chápat jako nástroj pro předcházení, zabraňování a odhalování násilí mezi vězňenými osobami. Na seznam jsou zapsány vězněné osoby do několika kategorií – vězněné osoby označené jako možné objekty násilí, možní pachatelé násilí, osoby s výrazně sníženou

65 Pravděpodobně myšleno jako typologie – vymezení jednotlivých typů (kategorií) vězňených osob.

tělesnou hmotností, osoby se zjevně nízkou mentální úrovní, tzv. další vytypované osoby a další vytypované osoby charakteristické výkonem profese. Vytypované vězněné osoby tvoří cca kolem 10 % všech vězněných osob, kdy nejpočetnější skupinou bývají každoročně osoby označené jako možné objekty násilí, které např. v roce 2012 tvořily 40 % všech vytypovaných.

Jednou z kategorií v seznamu jsou **možní pachatelé násilí**, tedy osoby, mající sklony k agresivnímu jednání nebo páčání násilí (§ 7 odst. 1 NGR č. 12/2012). K zařazení do seznamu mohou takovou osobu navrhnout zaměstnanci věznice, zejména zaměstnanci oddělení výkonu vazby, oddělení výkonu trestu nebo oddělení výkonu zabezpečovací detence. O návrhu pak rozhoduje vedoucí oddělení výkonu vazby a trestu. V souvislosti s návrhem na zařazení osoby jako možného pachatele násilí se zohledňuje: aktuální chování vězněné osoby a informace z jejího osobního spisu (např. míra schopnosti sebeovládání, fyzické předpoklady, včetně závažnosti spáchané trestné činnosti, způsobu jejího provedení a způsobených následků). Podíl vytypovaných možných pachatelů násilí je vzhledem k celkovému počtu vězněných osob velmi malý. Např. v roce 2012 tvořili v českých věznicích možní pachatelé násilí cca 22 % z celkového počtu všech vytypovaných osob, což vzhledem k celé české vězeňské populaci byla necelá 2 %.

Možnosti preventivních opatření jsou v rozhodující míře často závislé na daných rámcových podmínkách, které si věznice nemohou samy stanovit. Kromě preventivních opatření spočívajících např. ve výše zmíněném vytypování možných pachatelů násilí se vězeňská služba věnuje také odhalování násilí mezi vězněnými osobami. Zaměstnanec věznice, který zjistí případ fyzického násilí mezi vězněnými osobami, má povinnost tuto skutečnost oznámit

Analýza empirických dat v podobě, v jaké byla výzkumnému týmu zpřístupněna, neodhalila významnější problém či trend v oblasti výskytu nebezpečných osob a násilných incidentů v českých věznicích (což vzhledem k uvedené podobě poskytnutých dat ani příliš nemohla). Na základě poznatků, shromážděných v rámci výzkumu, jehož výsledky přináší tato kniha, lze nicméně jednoznačně doporučit, aby Vězeňská služba ČR věnovala pozornost konceptualizaci kategorie nebezpečných vězněných osob ve smyslu zpřesnění užívané terminologie, a především systému evidence a vykazování dat o násilných incidentech a nebezpečných vězněných osobách. Navzdory značnému množství údajů, které k této problematice kontinuálně zaznamenávají pracovníci jednotlivých věznic, jsou tyto údaje zřejmě evidovány způsobem, který neumožňuje automatizované vytváření strukturovaných přehledů, a tedy ani podrobnější a spolehlivější analýzy. Je možné, že podobné přehledy a analýzy lze ze zaznamenávaných dat vytvářet na úrovni jednotlivých věznic, nicméně pro účely plnění strategické, koncepční, analytické, metodické a kontrolní role Generálního ředitelství VS ČR nejsou podobné dílčí datové soubory příliš uzpůsobené k dalšímu využití.

Summary

Dangerousness and violence in prisons

The prison population (group of incarcerated individuals) is not a homogenous group in terms of level of threat, risk of violent or problematic behaviour. Moreover, the specific social setting in which prison sentences or pre-trial custody are served, has its own particular rules of functioning and group dynamics. This is one of the reasons why management of the prison population – in the sense of organisational and technical measures aimed at preventing violence among inmates – is an important and difficult task for the prison service.

This monograph offers selected results from a research by the Institute of Criminology and Social Prevention (IKSP), the subject of which were violence in prisons and dangerousness of incarcerated individuals. The task was aimed primarily at mapping ways of assessing the dangerousness of prisoners in Czech prisons, and measures to prevent violence in the prison setting. The main objective was to obtain new criminological findings about prisoners identified as problematic, respectively dangerous persons, about violence among prisoners and about measures implemented in reaction to violent incidents. The idea to implement this penological research survey focussed on the issue of violence among the accused and convicts and the dangerousness or risk presented by persons in pre-trial custody and serving prison sentences, arose from practice (from the General Directorate of the Prison Service of the Czech Republic – PSCR). In our view, one of the foundations of such interest was the fact that mapping this issue at prisons in the Czech Republic using officially registered incidents may, despite the expected high degree of latency, offer a range of interesting information usable for analytic and strategic purposes. The conducted research survey was focussed on describing and summarizing the issue (mapping survey), not at testing hypotheses. The core of the research plan was the description of phenomena. The task was solved using standard methods and techniques of criminological research, such as the analysis of professional literature or statistical overviews and data from records and information systems of the PSCR. Descriptive statistical methods were also used. The research project relied on close cooperation with the General Directorate of the PSCR, especially as regards the access to their anonymised data about violent incidents and incarcerated persons. Within the framework of risk management, the research project anticipated that it may be necessary to use alternative sources of data, and when in the course of fieldwork the research team had to cope with the fact that the necessary data was not available in the scope and form required to perform all the analyses planned within the project, the survey was implemented in a limited variant (the empirical part was focussed on an analysis of the available documents and descriptive analysis of statistical data about persons included in the index of dangerous persons, particularly dangerous persons and potential perpetrators of violence). Because the research project anticipated this possibility, the aims of the research in the given context may be considered fulfilled. Solving of the project was concluded in compliance with generally binding legal regulations, including laws on the protection of personal data, and the ethical principles of scientific research were observed.

It is desirable, not only for the purpose of determining an adequate treatment program, to differentiate the population of convicted inmates firstly based on the level of risk (to distinguish dangerous persons from those less dangerous) and secondly based on the

resocialization prognosis (in simpler terms, separate the “rehabilitatable” individuals from “unrehabilitatable” ones). “**Dangerousness**” is often perceived as a social construct, which includes a range of not entirely objective (clearly measurable) variables. For this reason too, its usefulness is often put to doubt – there is most often a conflict of opinions between two groups where the contested issue is a priority: whether they consider more important the safety of the group at the expense of the individual or the freedom of the individual at the expense of the group’s safety. However, in our view an important factor in applying the concept is which criteria are determinant for identifying or classifying an individual in the “dangerous” category and particularly for what purposes such categorisation should be used.

Despite doubts about the actual construct of risk, most of professional literature discusses the ways of “measuring” a **perpetrator’s dangerousness**. Abroad, a number of **standardised instruments** are used for this purpose, but there are also instrument (usually simply called check lists) designated only for specific situations or wards of the prison facility. The effort for better (more accurate) prediction, be it either by verifying the validity of existing instruments, their comparison, updating of “standards” or improving the structure of individual instruments, is also one of the arguments for using the concept of risk. The instruments used around the world include e.g. Psychopathy Checklist–Revised (PCL–R) (Hare, 1991, 2003), Walters’s Life Style Criminal Screening Form (LSCF – R) or the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles (PICTS). Also used are: the Canadian tool Violence Risk Appraisal Guide (VRAG), or the revised Historical Clinical Risk (HCR–20 (V3)). The British OASys (Offender Assessment System) also served as inspiration for the SARPO/SARPO–2 method currently used by the PSCR.

Foreign professional sources state that dangerous prisoners differ from the “normal” prison population in many variables, and despite the high heterogeneity of the prison population, this group of **problematic, difficult, conflicting/incorrigible, disruptive, dangerous or risky prisoners** can be distinguished. Within the entire prison population, dangerous persons represent a very small group in terms of numbers. However, the problematic behaviour they display is often described among other as systematic, creating a major burden on the prison staff. Sorting offenders into groups may be a useful tool e.g. during differentiation, within treatment programs or when presenting data, because it reduces complexity. However, there may be a risk – not only in criminology – in the rising trend of presenting the groups as different, rather than “similar”. Therefore, it is desirable also to work e.g. with the fact that different types identified in scientific studies may not exist in reality.

An effective **prisoner classification system** is among the key factors for successful operation of the entire prison. Systems of internal classification of convicts (inmates) are supplemented by external classification mechanisms. While external classification is governed – not only in the Czech Republic – by the way of guarding and ensuring security, internal classification represents a “finer” and more individualised sorting system. This involves higher subjectivity, less standardised procedures and more contradictions. Prison classification systems (internal classifications) are in many cases based on factors which we can find in tools or systems for “general” risk assessment – be it in connection to the

risk of recidivism or the person's danger to themselves or others. Unlike these, however, prison classification systems take a greater interest in identifying prisoners who either pose a risk of escape or who are expected to be problematic during treatment.

Legal regulations of serving prison sentences and pre-trial custody in the Czech Republic address the issue of prisoners' dangerousness. The basic legislation in this regard consists of Act No. 169/1999 Coll., on serving prison sentences, Ministry of Justice Decree No. 345/1999 Coll., which issues the rules of serving prison sentences, Act No. 293/1993 Coll., on serving pre-trial custody, Ministry of Justice Decree No. 109/1994 Coll., which issues the rules of serving pre-trial custody, and the internal regulations of the Prison Service of the Czech Republic. The draft bill which amends inter alia Act No. 169/1999 Coll., on serving prison sentences, foresees that prisons in the future will be classified in terms of the method of guarding, ensuring security and (newly) the regime of serving the sentence into only two types, rather than the present four types. Depending on the level of "risk", convicts are to be placed in individual types of wards at lower-security prisons, those being wards with minimum, medium and high security. In terms of the regime within the lower-security prison, the draft bill operates with the terms internal and external risk. When assessing internal risk, i.e. when identifying risks directed inwards the prison, the draft bill proposes considering criteria – such as data arising 1) from the current security risk, which means the present threat of escape, further expected prosecution for a specific crime or imposition of in-patient quasi-compulsory treatment or security detention, as well as 2) safety risk from the past, which means imposed but not yet executed in-patient quasi-compulsory treatment or security detention, or the occurrence of specific criminal activity in the past.

Violence in prisons is a problematic phenomenon and one that is difficult to grasp, particularly because it is a part of a subcultural system of norms, also because it happens covertly. In attempting to clarify and theoretically define violence and aggression in the prison population, but also when studying prison subcultures, we most often encounter a deprivation-situational model, an importation model or integration model. Although studies based on the importation model have provided more consensual conclusions and findings than research studies based on the deprivation theory, researches often found support for both models in their investigations. The specific type of prison or personality of the prisoners also play a role in determining whether prison subcultures in the specific prison will "form" themselves and "react" more based on a deprivation or importation model. Social ties in the past (in the case of the importation model) and the need to adapt to the present (in the case of the deprivation model) are the factors that most authors have taken into account not only when clarifying undesirable behaviour of the individual in prison, but also e.g. when studying prison subcultures. The explanation also includes other aspects, e.g. circumstances or variables related to visits by the prisoner's family, the individual's ability to cope with their imprisonment and of course the institutional environment, which also has an impact. According to some scientists, the discussion of whether the behaviour of incarcerated persons can be explained using the deprivation or importation model, is defined incorrectly and even the consensus among experts that the answer lies in an integrated model ("a bit of everything" perspective) is not an exhaustive answer. In the course of their careers, offenders acquire attitudes and thinking styles that ease and allow them to explain (rationalise) their criminal behaviour. They will most likely

employ their criminal identity, which they were used to and which was associated with certain behavioural patterns, even in the new social environment, i.e. in prison. The lifestyle exposure model allows us to understand the relationship and connection between what prisoners bring to the institution, how they behave in the prison environment and how they perceive themselves. Unlike the importation and deprivation models, which emphasise the prisoner, the administrative control model focusses on the prison staff and method of managing the corrective facility. This is then viewed as a fundamental determinant of prisoners' behaviour.

Violence in a specific environment – such as serving a pre-trial custody or a prison sentence – has a **number of shapes and forms**, from bullying through economic abuse, psychological extortion to sexual or physical assault. It includes violence not only towards other individuals, but also to one's self – auto-mutilation (self-harm), attempted or successful suicide among prisoners. One of the ways we can view violence in this specific environment is by distinguishing **interpersonal and collective violence**. While manifestations of collective violence (usually in the form of riots and unrest) disrupt the normal running and social order of the given institution, interpersonal violence does not disrupt the operation of the prison as an organisation, but it does affect day-to-day prison life. It involves the violent behaviour of individuals serving prison sentence or pre-trial custody among each other, the violence among prisoners that is directed at members and civilian employees of the prison service (prison staff), or takes the form of inappropriate violence of the staff vis-à-vis the inmates. The subject of studies and discussions concerning prison violence (violence in prisons) can thus be mental or physical violence, or on a more general level victimisation or bullying, etc. Interpersonal violence is most often divided based on the nature of the relationship between the offender and the victim. This concerns violence between prisoners, attacks by a prisoner (prisoners) against prison staff, or violence by the staff against a prisoner (prisoners). Some authors also separate the category of sexual assault, psychological violence, self-harm, or group violence (gangs). Each variant of interpersonal violence can then take various form or manifestation – it can be physical, psychological or economic violence. If the manifestations of interpersonal violence are transposed into terms of criminal law, they can take the form of criminal offences like murder, manslaughter, etc.

Cases of collective violence are generally classified as extraordinary incidents. They are not a common part of prison life and if they occur, they usually take the form of unrest and riots. It is obvious that such behaviour disrupts the normal functioning and social structure of the entire institution. The American Correctional Association (ACA, 1996) identified three types of events that can be included in the category of collective violence. Incidents, defined as less critical events which involve only several prisoners and do not lead to the "occupation" of any part of the prison. Disturbances are more serious than incidents, involve more prisoners, but the facility management (prison staff / prison governor) do not lose control over the institution (prison). A riot is a case when a majority of the inmate population controls and manages a larger part of the prison institution for a longer period of time.

The reasons (or motives) behind the violent behaviour of prisoners may be an effort to acquire or affirm their status within the prison group. Manifestations of violence in

prisons can serve e.g. to show strength or scare off other prisoners (demonstration of power), to exploit and use others e.g. through theft, to maintain one's own image (status), as a means of protection against insults or e.g. as a means of sexual satisfaction. Another motives for using violence can be material gain (e.g. addictive substances) and of course mutual antagonism, or the fact that the perpetrator takes pleasure in violence as a reason for physical assault.

There have always been, are and will be manifestations of violence in prisons. Predicting problematic behaviour when serving prison sentences, in the sense of the given individual's maladaptation to the prison environment (prison misconduct, institutional/disciplinary adjustment), is among the priorities of every prison system. Identifying conflicting prisoners, respectively violent individuals, and predicting their behaviour in the institution (prison) setting helps to improve security. By identifying prisoners with the highest risk of misconduct (violence) – which was achieved through prediction – it is possible not only to increase supervision specifically above these individual (group of individuals), but also to monitor them more, add them to the index of dangerous persons, or include them in a "stricter" category within the internal differentiation, or involve them in special treatment programs.

Interaction between personality factors (variables on the part of the prisoner) and social or situational factors (on the part of the social setting and institution itself – prison) is what makes prediction a probability estimate. Often mentioned as important among the variables pertaining to the person/personality are: the given person's criminal history, prior experience of imprisonment and imprisonment at a young age, anti-social attitudes and pro-criminal behaviour. Opinions on the relationship or connection between community violence and subsequent prison violence (misconduct) in professional studies vary. The conducted empirical studies partly confirm and partly refute the hypothesis of behavioural continuity, meaning that the perpetration of a violent crime in the community predicts a higher degree of involvement in violent incidents in prison. The results of empirical studies thus indicate that there is no scientifically-grounded reason to perceive a prisoner serving a prison sentence for violent crimes as the equivalent of prisoner inclined to commit institutional violence automatically.

Important situational variables that are often mentioned include institutional factors, meaning those related to the given correctional facility, such as e.g. the level of care/treatment, demographic data about composition of the prison population, costs, level of security, prison movement (relocation), ratio of employees to one prisoner or overcrowding. Factors related to the imposed unconditional prison sentence are also always considered, such as the length of the imposed sentence, the time of the prison sentence already served, or admission of guilt. Outputs from instruments evaluating the presence of antisocial aspects in the personality are also taken into account. The prediction of prison conduct must anticipate the interaction of personality (prisoner) and situational factors (prison). For a risky individual (person in whom risk factors were identified or who was classified as dangerous – violent) finding themselves in adverse life conditions multiplies the probability of misconduct. Hence, if a person reaches high scores/level in personality risk factors (e.g. antisocial attitudes and behaviour) and finds themselves in a prison setting, undesirable consequences e.g. in the form of violent behaviour are probable. A prisoner's

risk factor may to some degree be inferred from their individual characteristics, values and attitudes and criminal history, with a role played by situational factors. Variables that predict the presence of misconduct (prison violence) with a varying degree of probability can be divided into several categories, which are in continuous interaction. These are the characteristics of the prisoner (personality and social variables), environmental factors and variables arising from the prison management. The factors or variables that the prisoner “brings” to the prison are a particular weakness of many prediction instruments and their abilities must not be overestimated.

Legislation concerning prison management address the issue of violence among prisoners, be it among themselves or vis-à-vis prison staff, within the regulations on ensuring security, order and discipline at prisons. Nevertheless, the Act on serving prison sentences, Act on serving pre-trial custody and implementing decrees to these laws only contain a few provisions on this topic, referring to the fact that the observance of order and discipline are among the basic obligations of the convicted and accused (Section 28(1) of the Act on serving prison sentences, Section 21(1) of the Act on serving pre-trial custody). Prison regulations also regulate the right of the convicted serving prison sentence and accused serving pre-trial custody to protection against unauthorised violence, degradation of human dignity and insults or threats (Section 35 Decree on serving prison sentences, Section 61 Decree on serving pre-trial custody). Within this protection, the prison governor is i.a. obliged to ensure that convicts, who given their mental characteristics, age, medical or physical condition and other identified facts could be the victims of violence and degradation of human dignity, be housed separately from convicts with aggressive inclinations; in doing so, they employ the findings of the physician, psychologist, sociologist, special pedagogue, social worker, priest and wardens (Section 35(5) of the Decree on serving prison sentences).

Contrary to generally binding legal regulations concerning the serving of pre-trial custody and prison sentences, the **internal regulations of the prison service** address the issue of preventing and solving violent behaviour among prisoners in greater detail – they specify the provisions of generally binding legal regulations directly for the area of violence. This particularly refers to the Directive of the Director General of the Prison Service of the Czech Republic No. 12/2012, on the avoidance, prevention and timely detection of violence among the accused, convicts and inmates, which in its second part addresses the prevention of violence among prisoners, including auxiliary measures implemented for so called specified persons. The head of the pre-trial custody and prison sentence department at each prison is responsible for keeping the list of these prisoners. The list of specified persons can thus be understood as an instrument for avoiding, preventing and detecting violence among prisoners. The list contains prisoners in several categories – prisoners identified as possible victims of violence, possible perpetrators of violence, persons with significantly reduced body weight, persons of obvious low mental capacity, so called other specified persons and other specified persons characterised by their profession. Specified prisoners account for about 10% of all prisoners, where the largest group every year tends to be persons identified as possible victims of violence, which e.g. in 2012 accounted for 40 % of all specified prisoners.

One of the categories in the list concerns **possible perpetrators of violence**, meaning persons inclined towards aggressive behaviour or violence (Section 7(1) of DDG No. 12/2012). A person can be proposed for addition to this list by prison employees, in particular employees of the pre-trial custody department, prison sentence department or security detention department. The head of the pre-trial custody and prison sentence department decides about the proposal. Information that is considered in connection to proposing the inclusion of a person as a potential perpetrator of violence: current conduct of the prisoner and information from their personal file (e.g. degree of self-control, physical condition, severity of committed crime, manner of its committing and resulting consequences). The share of identified possible perpetrators of violence is very low given the total number of prisoners. E.g. in 2012 the possible perpetrators of violence in Czech prisons accounted for ca. 22% of the total number of all specified persons, which given the total Czech prison population was less than 2%.

The efficacy of preventive measures largely depends on the given framework conditions that the prisons cannot stipulate themselves. Apart from preventive measures such as the aforementioned specifying of potential perpetrators of violence, the prison service also detects violence among prisoners. Prison employees who identify physical violence among prisoners are obliged to report this fact.

An analysis of empirical data in the form made available to the research team did not reveal any major problem or trend in the occurrence of dangerous persons and violent incidents in Czech prisons (nor could it really, given the said form and extent of provided data). Nevertheless, based on the findings collected in the research, the results of which are presented in this book, it is definitely recommended that the Prison Service of the Czech Republic devote attention to conceptualising the category of dangerous prisoners in terms of precisising the terminology and above all the system of recording and reporting of data about violent incidents and dangerous prisoners. Despite the vast amount of data that the employees of individual prisons continuously record about this issue, the data is apparently registered in a manner that does not allow the automated creation of structured overviews, and thereby more detailed or reliable analyses. It is possible that similar overviews and analyses can be created from the recorded data on the level of individual prisons, but similar partial data sets are not greatly adapted to further use for the purposes of fulfilling the strategic, conceptual, analytic, methodical and controlling role of the General Directorate of the PSCR.

Translated by: Presto

Použité prameny

- ACA. (1996). *Preventing and Managing Riots & Disturbances*. Lanham: American Correctional Association.
- Arbach-Lucioni, K., Martínez-García, M., & Andrés-Pueyo, A. (2012). Risk Factors for Violent Behavior in Prison Inmates: A Cross-Cultural Contribution. *Criminal Justice and Behavior*, 39, 1219–1239.
- Austin, J. (2003). Findings in Prison Classification and Risk Assessment. *Prisons Division – Issues in Brief*, 1–7.
- Beck, J. C. (2010). Dangerous severe personality disorder: The controversy continues. *Behavioral Sciences and the Law*, 28, 277–288.
- Bench, L. L., & Allen, T. D. (2003). Investigating the stigma of prison classification: An experimental design. *Prison Journal*, 83, 367–382.
- Blatníková, Š. (2010). *Zabezpečovací detence*. Praha: IKSP.
- Blatníková, Š., & Netík, K. (2003). *Zpráva ze sondy do problematiky mimořádných událostí ve vězeňství*. Praha: IKSP.
- Blatníková, Š., & Netík, K. (2008). *Predikce vývoje pachatele*. Praha: IKSP.
- Blatníková, Š., Faridová, P., & Vranka, M. (2016). *Kriminální styly myšlení: Invnetář PICT-S-cz*. Praha: IKSP.
- Bonta, J., & Gendreau, P. (1990). Re-examining the cruel and unusual punishment of prison life. *Law and Human Behavior*, 14, 347 – 366.
- Bonta, J., & Gendreau, P. (1993). Commentary on Paulus and Dzindolet: Models of the effects of prison life. *Criminal Justice and Behavior*, 20, 167–173.
- Bonta, J., Law, M., & Hanson, R. K. (1998). The prediction of criminal and violent recidivism among mentally disordered offenders: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 123, 123–142.
- Bonta, J., Wallace-Capretta, S., & Rooney, J. (2000). A Quasi-Experimental Evaluation of an Intensive Rehabilitation Supervision Program. *Criminal Justice and Behavior*, 27, 312–329.
- Bosworth, M. (Ed.). (2004). *Encyclopedia of Prisons and Correctional Facilities*. Sage Publications.
- Buffington-Vollum, J., Edens, J., Johnson, D., & Johnson, J. (2002). Psychopathy as a predictor of institutional misbehavior among sex offenders: A prospective replication. *Criminal Justice and Behavior*, 29(5), 497–511.
- Burian, M. (1997). Prevence násilí v 1. pololetí 1997. *České vězeňství*, 5(3), 17 – 20.
- Camp, S. D., & Gaes, G. G. (2005). Criminogenic effects of the prison environment on inmate behavior: Same experimental evidence. *Journal of Crime and Delinquency*, 51, 425–442.
- Camp, S., Gaes, G., Langan, N., & Saylor, W. (2003). Influence of Prisons on Inmate Misconduct: A Multilevel Investigation. *Justice Quarterly*, 20(3), 501–533.
- Campbell, F. W. (1998). *Challenging the Evidentiary Reliability of Sexual Predator Evaluations*. Získáno 2009, z http://web.jjay.cuny.edu/~pzapf/classes/PY8_Week/207_Risk_Assessment.htm
- Cao, L., Zhao, J., & Van Dine, S. (1997). Prison disciplinary tickets: A test of the deprivation and importation models. *Journal of Criminal Justice*, 25, 103–113.
- Carbonell, J. L., Moorhead, K. M., & Megargee, E. I. (1984). Predicting prison adjustment with structured personality inventories. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 52, 280–294.

- Clear, T., Cole, G., & Reisig, M. (2008). *American corrections*. Andover: Cengage Learning.
- Clements, C. B. (1996). Offender classification: Two decades of progress. *Criminal Justice and Behavior*, 23, 121–143.
- Coid, J. (1998). The Management of Dangerous Psychopaths in Prison. V T. Millon, E. Simonsen, M. Birket-Smith, & R. Davis, *Psychopathy, Antisocial, Criminal and Violent Behaviour*. New York: Guildford Press.
- Connolly, M. (2003). *Critical examination of actuarial offender-based prediction assessments: Guidance for the next generation of assessments* (Sv. N.2001-IJ-CX-0003). Washington: National Institute of Justice, U.S. Department of Justice.
- Cooke, D., Wozniak, R., & Johnstone, L. (2008). Casting light in prison violence in Scotland Rvaluating the impact of situational risk factor. *Criminal Justice nad Behavior*, 35, 1065–1078.
- Cooke, J. (1998). The Development of the Prison Behavior Rating Scale. *Criminal Justice and Behavior*, 25(4), 482–506.
- Cullen, F., & Wilcox, P. (2010). *Encyclopedia of Criminological Theory*. SAGE Publications.
- Cunningham, M. D., & Sorensen, J. (2007). Predictive factors for violent misconduct in close custody. *Prison Journal*, 87, 241–253.
- Cunningham, M., & Reidy, T. (1999). Don't confuse me with the facts: Common errors in violence risk assessment at capital sentencing. *Criminal Justice and Behavior*, 26, 20–43.
- Cunningham, M., & Sorensen, J. (2006). Actuarial models for assessing prison violence risk: revisions and extensions of the Risk Assessment Scale for Prison (RASP). *Assessment*, 13, 253–265.
- Cunningham, M., Sorensen, J., & Reidy, T. (2004). Revisiting Future Dangerousness Revisited: Response to DeLisi and Munoz. *Criminal Justice Policy Review*, 15, 365–376.
- Cunningham, M., Sorensen, J., & Reidy, T. (2005). An Actuarial Model for Assessment of Prison Violence Risk Among Maximum Security Inmates. *Assessment*, 12(1), 40–49.
- Debidin, M. (Ed.). (2009). *A compendium of research and analysis on the Offender Assessment System (OASys) 2006 – 2009* (Ministry of Justice Research Series, Sv. 16/09). London: Ministry of Justice.
- DeLisi, M., & Munoz, E. (2003). Future Dangerousness Revisited. *Criminal Justice Policy Review*, 14(3), 287–305.
- DiIulio, J. (1991). *No escape: The future of American corrections*. New York: Basic Books.
- Dobbs, R. R., & Waid, C. A. (2007). Prison Culture. In M. Bosworth (Ed.), *Encyclopedia of Prisons and Correctional Facilities*. SAGE Publications.
- Douglas, G., & Webster, C. (1999). The HCR–20 Violence Risk Assessment Scheme: Concurrent Validity in a Sample of Incarcerated Offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 26(1), 3–19.
- Douglas, K., Hart, S., Webster, C., & Belfrage, H. (2013). *HCR–20V3: Assessing risk for violence – User guide*. Burnaby, Canada: Mental Health, Law, and Policy Institute, Simon Fraser University.
- Douglas, K., Hart, S., Webster, D., Belfrage, H., Wilson, L., Guy, S., a další. (2014). Historical–Clinical–Risk Management–20, Version 3 (HCR–20V3): Development and Overview. *International Journal of Forensic Mental Health*, 13(2), 93–108.

- Drudy, A., & DeLisi, M. (2010). The past is prologue: Prior adjustment to prison and institutional misconduct. *The Prison Journal*, 90(3), 331–352.
- Edgar, K., O'Donnell, I., & Martin, C. (2011). *Prison Violence: The Dynamics of Conflict, Fear and Power* (2. vyd.). New York: Routledge.
- Engleman, L. (Ed.). (2013). *Internal Classification in the Colorado Department of Corrections*. Office of Planning and Analysis, CDC.
- Finn, M. A. (2007). *Violence*. Retrieved from http://www.sage-ereference.com/prisons/Article_n362.html
- Gaes, G. G., & McGuire, W. J. (1985). Prison violence: The contribution of crowding versus other determinants of prison assault rates. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 22, 41–65.
- Gendreau, P., Goggin, C. E., & Law, M. A. (1997). Predicting prison misconducts. *Criminal Justice and Behavior*, 24(4), 414 – 431.
- Gendreau, P., Little, T., & Goggin, C. (1996). A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works! *Criminology*, 34(4), 575–608.
- Gesch, C. B., Hamrnond, S. M., Hampson, S. E., Eves, A., & Crowder, M. J. (2002). Influence of supplementary vitamins, minerals, and essential fatty acids on the antisocial behaviour of young adult prisoners: Randomized, placebo-controlled trial. *British Journal of Psychiatry*, 181, 22–28.
- Goodstein, L., & Wright, K. N. (1989). Inmate adjustment to prison. In L. Goodstein, & D. Mackenzie (Eds.), *The American prison: Issues in research in policy*. New York: Plenum.
- Gooch, K., & Treadwel, J. (2015). *Prison Bullying nad Victimization*. Birmingham: University of Birmingham.
- Gottfredson, S., & Gottfredson, D. (1986). Accuracy of prediction models. In A. Blumstein, C. J., J. Roth, & C. Visher, *Criminal Careers and „Career criminals* (Sv. 2, pp. 212–290). Washington: National Academy of Sciences Press.
- Gottfredson, S., & Moriarty, L. (2006). Statistical Risk Assessment – old problems and new applications. *Crime and Delinquency*, 52(1), 178–200.
- Grant, B., & Luciani, F. (1998). *Security Classification Using the Custody Rating Scale*. Retrieved from http://www.csc-scc.gc.ca/research/092/r67_e.pdf
- Hanson, R. (2005). Twenty years of progress in violence risk assessment. *Journal of Interpersonal Violence*, 20(2), 212–217.
- Hardyman, P. L., Austin, J., Alexander, J., Johnson, K. D., & Tulloch, O. C. (2002). *Internal classification systems: Case studies in their development and implementation*. Washington, DC: Department of Justice, National Institute of Corrections.
- Hare, R. (1991). *Manual for the Revised Psychopathy Checklist*. Toronto: Multi-Health.
- Harer, M. D., & Langan, N. P. (2001). Gender differences in predictors of prison violence: Assessing the predictive validity of a risk classification system. *Crime & Delinquency*, 47, 513–536.
- Harris, G. T., Rice, M. E., & Quinsey, V. L. (1993). Violent recidivism of mentally disordered offenders: The development of a statistical prediction instrument. *Criminal Justice and Behaviour*, 20, 315–335.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Grada.
- Hastings, M. E., Krishnan, S., Tangney, J., & Stuewig, J. (2010). Predictive and incremental validity of the Violence Risk Appraisal Guide scores with male and female jail inmates. *Psychological Assessment*, 23, 174–183.

- Heilbrun, K. (2009). *Evaluation for Risk of Violence in Adults*. NY: Oxford University Press.
- Held, B., Levine, D., & Swartz, V. D. (1979). Interpersonal Aspects of Dangerousness. *Criminal Justice and Behavior*, 6(1), 49–58.
- Hochstetler, A., & DeLisi, M. (2005). *Importation, deprivation, and varieties of serving time: An integrated lifestyle–exposure model of prison offending*. Retrieved from <http://www.soc.iastate.edu/staff/delisi/Hoch-DeLisi%20JCJ.pdf>
- Home Office. (1984). *Managing the Long-term Prison System: The Report of the Control Review Committee*. London: HMSO.
- Howard, P., & Seaton, J. (2008). *Indicators of violent reoffending: the new OASys Violence Predictor*. Offender Assessment and Management Unit. London: NOMS.
- Howard, P., Francis, B., Soothill, K., & Humphreys, L. (2009). *OGRS 3: the revised Offender Group Reconviction Scale* (Research Summary. vyd., Sv. 7/09). Ministry of Justice.
- Huebner, B. (2003). Administrative determinants of inmate violence: A multilevel analysis. *Journal of Criminal Justice*, 31, 107–117.
- Huebner, B. M. (2003). Administrative determinants of inmate violence: A multilevel analysis. *Journal of Criminal Justice*, 31, 107–117.
- Hunt, G., Riegel, S., & Morales, T. (1993). Changes in Prison Culture: Prison Gangs and the Case of the ,Pepsi Generation. *Social Problems*, 40(2), 389–409.
- Champion, J. (1994). *Measuring Offender Risk: A Criminal Justice Sourcebook*. Greenwood Publishing Group.
- Chenane, J., Brennan, P., Steiner, B., & Ellison, J. (September 2014). Racial and Ethnic Differences in the Predictive Validity of the Level of Service Inventory–Revised Among Prison Inmates. *Criminal Justice and Behavior*, 19, 1–18.
- Inciardi, J. (1994). *Trestní spravedlnost*. Praha: Victoria Publishing.
- Ireland, J. (2014). *Bullying Among Prisoners: Evidence, Research and Intervention Strategie*. Hove: Brunner-Routledge
- Jeness, Maxson, Sumner, & Matsudy. (2009). Accomplishing the Difficult but Not Impossible Collecting Self-Report Data on Inmate-on-Inmate Sexual Assault in Prison. *Criminal Justice Policy Review*, 21(1), 3–30, DOI: 10.1177/0887403409341451.
- Jewkes, Y. (Ed.). (2007). *Handbook on Prisons*. Cullompton, Devon: Willan.
- Jiang, S., & Fisher-Giorlando, M. (2002). Inmate Misconduct: A Test Deprivation, Importation, and Situational Models. *The Prison Journal*, 82(3), 335–358.
- Jiříčka, V. (2011). S kým zacházet – a jak? *České vězeňství*, 2, 14–17.
- Kroner, D., & Mills, J. (2001). The accuracy of five risk appraisal instruments in predicting institutional misconduct and new convictions. *Criminal Justice and Behavior*, 28(4), 471–489.
- Langevinand, R., & Curnoe, S. (2014). Are Dangerous Offenders Different From Other Offenders? A Clinical profile. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58(7), 780–801.
- Liebling, A. (2001). Policy and practice in the management of disruptive prisoners. V E. Clare, & K. Bottomley, *Evaluation of close supervision centre* (Vol. 219, pp. 115–160). London: Home Office Research Study.
- Light, S. C. (1991). Assaults on prison officers: Interactional themes. *Justice Quarterly*, 8, 243 – 261.
- Lovell, D., & Jemelka, R. (1996). When inmates misbehave: The costs of discipline. *The Prison Journal*, 76, 165–179.

- Marešová, A., Havel, R., Martinková, M., & Tamchyna, M. (2015). *Násilná kriminalita v nejisté době*. Praha: IKSP.
- McCorkle, R. C., Miethe, D. T., & Drass, K. A. (1995). The roots of prison violence: A test of the deprivation, management, and „not-so-total“ institution models. *Crime and Delinquency*, 41, 317–331.
- Megargee, E. (1976). The Prediction of Dangerous Behavior. *Criminal Justice and Behavior*, 3(1), 3–22.
- Megargee, E. (Ed.). (2001). *Classifying Criminal Offenders with the MMPI-2. The Megargee System*. Minneapolis: Univ. Of Minnesota Press.
- Megargee, E. I., Mercer, S. J., & Carbonell, J. L. (1999). MMPI-2 with male and female state and federal prison inmates. *Psychological Assessment*, 11, 177–185.
- Menard, S., & Elliott, D. S. (1994). Delinquent bonding, moral beliefs, and illegal behavior: A three-wave panel model. *Justice Quarterly*, 11, 173 – 189.
- Ministerstvo spravedlnosti. (2016). *Koncepce vězeňství do roku 2025*. Praha.
- Morash, M., Jeong, S., & Zang, N. (2010). An Exploratory Study of the Characteristics of Men Known to Commit Prisoner-on-Prisoner Sexual Assault. *The Prison Journal*, 90(2), 161–178
- Morris, R., Longmire, D., Buffington-Vollum, J., & Vollum, S. (2010). Institutional Misconduct and Differential Parole Eligibility Among Capital Inmates. *Criminal Justice and Behavior*, 37(4), 417 – 438.
- Netík, K. (1997). *Psychologie v právu*. Praha: C.H.Beck.
- Netík, K. (nedatováno). *Typologie vězňů Megargee-Bohn*. Nepubl.
- Neubacher, F. (2009). Násilí mezi odsouzenými. *Trestněprávní revue*, 8(2), 41 – 47.
- Neuber, A. (2011). Understanding Violence in the ‚Society of Captives‘: Sykes Meets Bourdieu in Prison. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 50(1), 1–16.
- Neumann, J., & Netík, K. (1989). Osobnost pachatele jako významný činitel stanovení nebezpečnosti činu pro společnost. *Prokuratura*(3), 57–58.
- Orlando–Morningstar, D. (1999). *Prison gangs*. Washington, DC: Federal Judicial Center.
- Palmer, E., & Hollin, C. (2007). The Level of Service Inventory–Revised with English women prisoners: A needs and reconviction analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 34, 971–984.
- Patrick, S. (1998). Differences in inmate–inmate and staff–inmate altercations: Examples from a medium security prison. *Social Science Journal*, 35, 253 – 263.
- Petras, M., Jiříčka, V., Hůrka, J., Netočný, M., Podaná, Z., & Buriánek, J. (2010). Predikce kriminality: Nový nástroj SARPO 1 na hodnocení kriminogenních rizik a potřeb pachatele. *Trestněprávní revue* (9), 283–285.
- Pollock, J. (1997). *Prisons: Today and Tomorrow*. Jones & Bartlett Learning.
- Pope, P. (1979). Prisoners in maximum security prisons. *Prison Service Journal*, 22, 1–5.
- Power, D., & Riley, J. (2010). *A Comparative Review of Suicide and Self-Injury Investigative Reports in a Canadian Federal Correctional Population*. Ottawa, ON: Correctional Service Canada.
- PSP. (31. 8 2015). *Důvodová zpráva k návrhu zákona kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů*. Praha.
- Quinsey, V. L., Harris, G. T., Rice, M. E., & Cormier, C. A. (1998). *Violent Offenders: Appraising and Managing Risk*. Washington, DC: American Psychological Association.

- Reidy, T., Sorensen, J., & Cunningham, M. (2012). Community Violence to Prison Assault: A Test of the Behavioral Continuity Hypothesis. *Law & Human Behavior*, 36(4), 356–363.
- Rice, M., & Harris, G. (1995). Violent recidivism: Assessing predictive validity. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 63(5), 737–748.
- Shaffer, C., Waters, W., & Adams, S. (1994). Dangerousness: assessing the risk of violent behavior. *Journal of Consulting Clinical Psychology*, 62(5), 1064–8.
- Schrag, C. (1961). Some Foundations For a Theory Of Correction. In D. R. Cressey (Ed.), *The Prison: Studies in Institutional Organization and Change*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Simourd, D. J. (1997). The Criminal Sentiments Scale–Modified and Pride in Delinquency Scale: Psychometric properties and construct validity of two measures of criminal attitudes. *Criminal Justice and Behavior*, 24(1), 52–70.
- Simourd, D. J., & van de Ven, J. (1999). Assessment of criminal attitudes: Criterion-related validity of the Criminal Sentiments Scale-Modified and Pride in Delinquency Scale. *Criminal Justice and Behavior*, 26(1), 90–106.
- Sorensen, J., & Cunningham, M. D. (2010). Conviction Offense and Prison Violence: A Comparative Study of Murderers and Other Offenders. *Crime and Oelinquency*, 56(1), 103–124.
- Sorensen, J., & Davis, J. (2011). Violent Criminals Locked Up: Examining the Effect of Incarceration on Behavioral Continuity. *Journal of Criminal Justice*, 39(2), 151 – 158.
- Spieker, D., & Pierson, T. (1989). *Adult Internal Management System (AIMS): Implementation Manual*. Washington, DC: National Institute of Correction.
- Steiner, B., & Wooldredge, J. (2008). Inmate versus environmental effects on prison rule violations. *Criminal Justice and Behavior*, 35, 438–445.
- Steinke, P. (1991). Using situational factors to predict types of prison violence. *Journal of Offender Rehabilitation*, 17, 119–132.
- Stohr, M., & Walsh, A. (2011). *Corrections: The Essentials*. London: SAGE Publ.
- Šámal, P. a další. (2012). *Trestní zákoník (EVK), 2.vydání*. Praha: C.H.Beck.
- Toch, H., & Kupers, T. (2007). Violence in prison, revisited. *Journal of Offender Rehabilitation*, 45(3/4), 1–28.
- Ullrich, S., Yang, M., & Coid, J. (2010). Dangerous and severe personality disorder: An investigation of the construct. *International Journal of Law and Psychiatry*, 33, 84–88.
- Veveřa, J., Uhrová, T., Stopka, P., Jiráček, R., Žukov, I., & Ort, V. (2002). Násilné chování a možnosti jeho ovlivnění. *Psychiatrie pro praxi*, 5, 226–299
- Vláda ČR. (3. září 2015). *Návrh zákona, kterým se mění trestní zákoník, zákon o výkonu trestu odnětí svobody a zákon o výkonu vazby, sněmovní tisk 588/0, část č. 1/6*. Retrieved from <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7&CT=588&CT1=0>
- VS ČR. (2016). *Statistická ročenka za rok 2015*. (L. Mäsiarová, Ed.) Praha: GŘ VS ČR.
- Wacquant, L. (2002). The curious eclipse of prison ethnography in the age of mass incarceration. *Ethnography*, 3(4), 371–397.
- Walker, N. (1983). Protecting people. In J. Hinton (Ed.), *Dangerousness: problems of Assessment and Prediction*. London: Allen and Unwin.
- Walters, G. (1992). *Foundations of Criminal Science: Foundations of Criminal Science The use of knowledge* (Sv. 2). Greenwood Publishing Group.

- Walters, G. (1996). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. Part III: Predictive validity. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 40(2), 105–112.
- Walters, G. (2002). *Criminal belief systems: An integrated-interactive theory of lifestyles*. Westport, CT: Praeger Press.
- Walters, G. (2003). Predicting criminal justice outcomes with the Psychopathy Checklist and Lifestyle Criminality Screening Form: A meta-analytic comparison. *Behavioral Sciences and the Law*, 21(1), 89–102.
- Walters, G. (2005). Predicting institutional adjustment with the Lifestyle Criminality Screening Form and Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. *International Journal of Forensic Mental Health*, 4(1), 63–70.
- Walters, G. (2015). Criminal Thinking as a Predictor of Prison Misconduct and Mediator of the Static Risk– Infractions Relationship. *The Prison Journal*, 95(3), 353–369.
- Walters, G. D., & Elliott, W. N. (1999). Predicting release and disciplinary outcome with the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles: Female data. *Legal and Criminological Psychology*, 4(1), 15–21.
- Walters, G. D., & Mandell, W. (2007). Incremental validity of the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and Psychopathy Checklist: Screening Version in predicting disciplinary outcome. *Law and Human Behavior*, 31(2), 141–157.
- Walters, G. D., & Schlauch, C. (2008). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles and Level of Service Inventory-Revised: Screening Version as predictors of official and self-reported disciplinary infractions. *Law and Human Behavior*, 32(5), 454–462.
- Walters, G. D., White, T. W., & Denney, D. (1991). The Lifestyle Criminality Screening Form: Preliminary data. *Criminal Justice and Behavior*, 18(4), 406–418.
- Walters, G., & Heilbrun, K. (2010). Violence risk assessment and facet 4 of the Psychopathy Checklist: predicting institutional and community aggression in two forensic samples. *Assessment*, 17(2), 259–268.
- Webster, C. D., Harris, G. T., Rice, M., Cormier, C., & Quinsey, V. L. (1994). *The Violence Prediction Scheme: Assessing Dangerousness in High Risk Men*. Toronto: Centre of Criminology University of Toronto.
- Wooldredge, J. D. (1998). Inmate lifestyles and opportunities for victimization. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35, 480 – 502.
- Wright, K. (1991). A study of individual environmental and interactive effects in explaining adjustment to prison. *Justice Quarterly*, 8, 217–241.
- Zdražilová, P. (Ed.). (2010). *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv–Vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer ČR.

Přehled titulů vydaných v edici Institutu pro kriminologii a sociální prevenci od roku 2012

Ediční řada Studie:

2016

- 431 Blatníková, Š., Faridová, P., Vranka, M. *Kriminální styly myšlení: Inventář PICT-cz.*
432 Marešová, A., Biedermanová, E., Rozum, J., Tamchyna, M. & Zhřivalová, P. *Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza.*

2015

- 423 Scheinost, M., Háková, L., Rozum, J., Tomášek, J. & Vlach, J. *Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí III.).*
424 Marešová, A., Havel, R., Martinková, M. & Tamchyna, M. *Násilná kriminalita v nejisté době.*
425 Marešová, A., Biedermanová, E., Diblíková, S., Požár, J. & Martinková, M. *Analýza trendů kriminality v ČR v roce 2014.*
426 Zeman, P., Štefunková, M. & Trávníčková, I. *Drogová kriminalita a trestní zákoník.*
427 Večerka, K. & Štěchová, M. (2015). *Preventivní praxe po novelizaci zákona o sociálně-právní ochraně dětí.*
428 Blatníková, Š., Faridová, P. & Zeman, P. *Znásilnění v ČR – trestné činy a odsouzení pachatelé.*
429 Scheinost, M., Válková, H., (eds.) *Sankční politika a její uplatňování. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí IV.).*
430 Cejp, M., Blatníková, Š., Háková, L., Holas, J., Trávníčková, I. & Vlach, J. *Společenské zdroje vývoje organizovaného zločinu.*
422 Škvain, P. *Zabezpečovací detence z pohledu vybraných zahraničních právních úprav.*

2014

- 414 Martinková, M., Slavětínský, V. & Vlach, J. *Vybrané problémy z oblasti domácího násilí v ČR.*
415 Štěchová, M. & Večerka, K. *Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže.*
417 Marešová, A., Cejp, M., Holas, J., Martinková, M. & Rozum, J. *Analýza trendů kriminality v roce 2013.*
418 Blatníková, Š., Faridová, P. & Zeman, P. *Násilná sexuální kriminalita – téma pro experty i veřejnost.*
419 Scheinost, M., Háková, L., Rozum, J., Tomášek, J. & Vlach, J. *Sankční politika pohledem praxe. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí II.).*

2013

- 403 Košťál, J. *Vybrané metody vícerozměrné statistiky. (Vybrané metody kriminologického výzkumu – svazek 4).*
404 Pojman, P. *Ruský a ukrajinský organizovaný zločin.*

- 405 Tomášek, J. *Self-reportové studie kriminálního chování*. (Vybrané metody kriminologického výzkumu – svazek 5).
- 406 Holas, J. *Politický radikalismus a mládež*.
- 408 Zeman, P., Diblíková, S., Slavětínský, V. & Štefunková, M. *Zkrácené formy trestního řízení – možnosti a limity*.
- 410 Scheinost, M., a kol. *Trestní sankce a jejich odraz v praxi, tisku a v názorech veřejnosti. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí I.)*.
- 411 Marešová, A., Cejp, M., Holas, J., Kuchařík, K., Martinková, M. & Scheinost, M. *Analýza trendů kriminality v roce 2012*.
- 412 Holas, J. & Večerka, K. *Stát a občan v prevenci kriminality*.

2012

- 397 Cejp, M. (ed.) *Selected Results of Research Activities of ICSP in the Years 2008–2011*.
- 398 Marešová, A., Cejp, M., Martinková, M., Tomášek, J., Vlach, J. & Zeman, P. *Crime in the Czech Republic in 2010*.
- 399 Večerka, K. *Mládež o kriminalitě a etice každodennosti*.
- 402 Marešová, A., Biedermanová, E., Cejp, M., Holas, J., Martinková, M. & Tomášek, J. *Analýza trendů kriminality v roce 2011*.

Ediční řada Prameny:

2015

- 420 Francis, B., Humphreys, L., Kirby, S. & Soothill, K. *Kriminální kariéra v organizovaném zločinu*.
- 421 Mendel, R. A. *Mládeži nepřístupno. Argumenty pro snižování počtu odnětí svobody u mladistvých*.

2014

- 416 Benes, M. & Astbury, B. (eds.) *Problémy trestního soudnictví: evaluace programů, prevence kriminality, strach z kriminality a recidiva – pohledem australských kriminologů*.

2013

- 407 United Nations Office on Drugs and Crime *Odhad nezákonných finančních toků plynoucích z obchodu s drogami a jiného nadnárodního organizovaného zločinu*.
- 409 United Nations Office on Drugs and Crime *Světová zpráva o obchodování s lidmi 2012*.
- 413 European Forum for Urban Security *Pouliční násilí v EU: Skupiny mladistvých a násilí na veřejnosti*.

2012

- 395 Cejp, M. (ed.) *Britské strategické dokumenty k prevenci a potírání závažné trestné činnosti*.
- 396 Goodey, J. & Aromaa, K. (eds.) *Trestné činy z nenávisti (příspěvky ze Stockholmského kriminologického sympozia 2006 a 2007)*.

- 400 Marešová, A. (ed.) *Trendy kriminality ve světě a nové problémy a reakce v oblasti prevence kriminality a trestní justice.*
- 401 Diblíková, S. (ed.) *Rada Evropy a International Juvenile Justice Observatory k soudnictví nad mládeží.*

Plné texty všech titulů, publikovaných v edici Institutu pro kriminologii a sociální prevenci od roku 2000, jsou volně dostupné na webu IKSP www.kriminologie.cz v sekci Publikace.

Nebezpečnost a násilí ve vězeňském prostředí

Autor: Šárka Blatníková
Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, Praha 5
Určeno: Pro odbornou veřejnost
Design: addnoise.org
Sazba: Lukáš Pracný, sazbaknih.cz
Tisk: Reprocentrum, a.s. Blansko
Vydání: první – červen 2016
Náklad: 200 ks

